

Johan. Foyl è Coll. Trin. Oxon.

Samuelis Pufendorffii,

DE OFFICIO

HOMINIS & CIVIS,

Juxta

LEGEM
NATURALEM

LIBRI DUO.

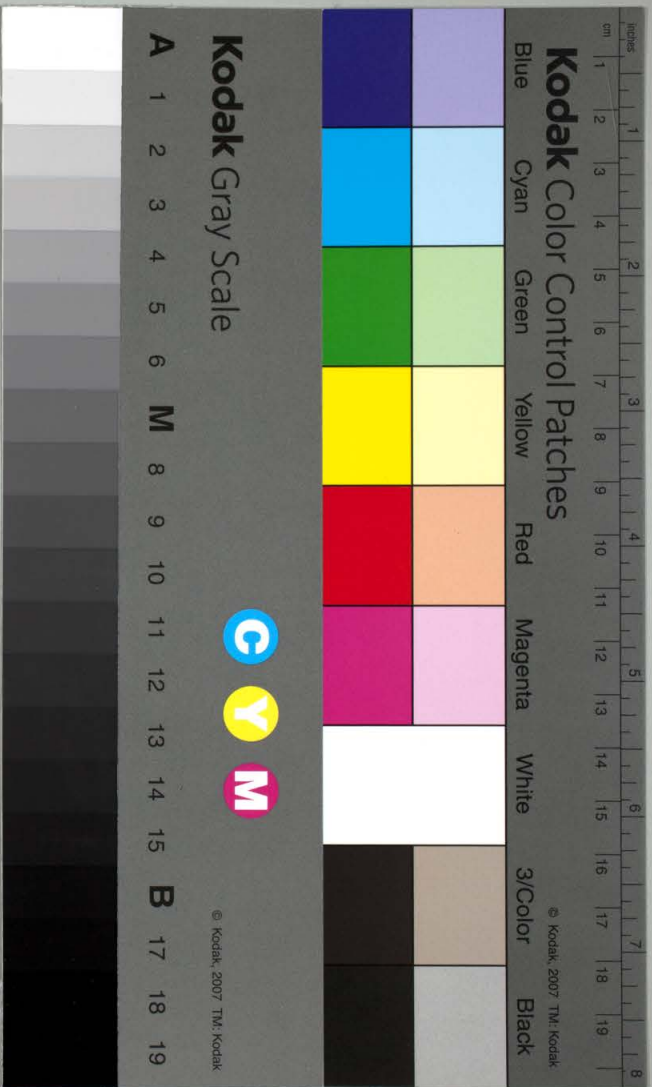

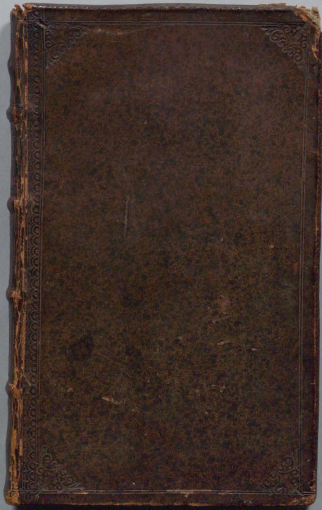
a
n

CANTABRIGIÆ,

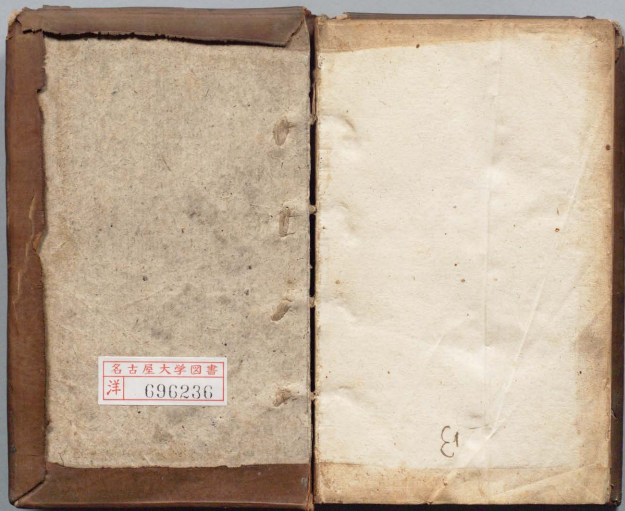
Ex Officina *Foan. Hayes*, Celeberrimæ Academiæ
Typographi. 1682.

Impensis *Foan. Creed*, Bibliopolæ, Cantab.

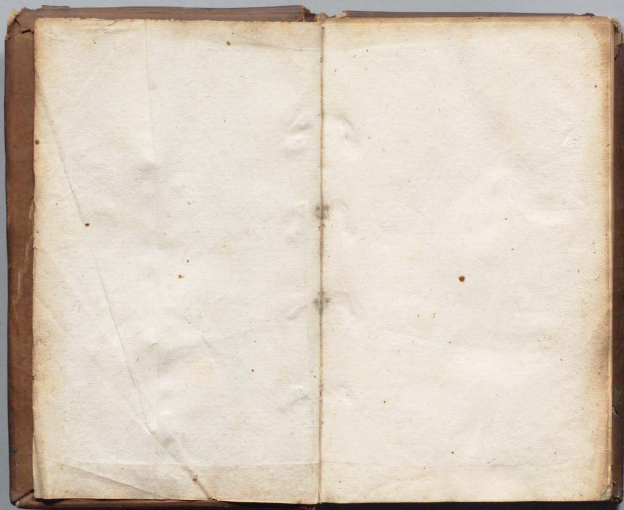

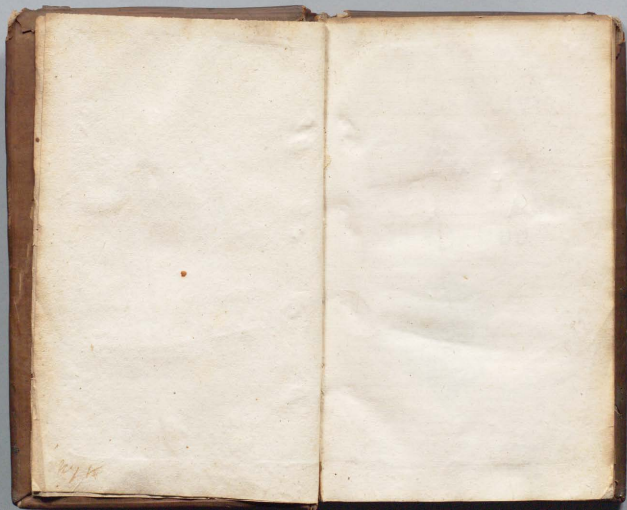

名古屋大学附属図書館所蔵 Hobbes I 40696236
Nagoya University Library, Hobbes I, 40696236

名古屋大学図書
洋 696236

whiny p. 4174

dt

A

Johan. Foyl e Coll. Trin. Oxon.

Samuelis Pufendorfi,

DE OFFICIO

HOMINIS & CIVIS,

Juxta

LEGEM
NATURALEM

LIBRI DUO.

CANTABRIGIÆ,

Ex Officina *Johan. Hayes* Celeberrimæ Academiæ

Typographi. 1682.

Impensis *Jean. Creel*, Bibliopolæ, Cantab.

LIBRARIATUM
MAGNIFICENTIAE
L. G. B. M.
JURIS
HOMINIS & CIVIS
DE OFFICIO

LIBRARIATUM
MAGNIFICENTIAE
L. G. B. M.
JURIS
HOMINIS & CIVIS
DE OFFICIO

ILLUSTRISSIMO ATQ. CEL-
SISSIMO HEROI

DOMINO
GUSTAVO
OTTO
STEENBOCK,

COMITI IN BOGESUND,
LIBERO BARONI IN
CHRONEBECH ET
ÖHRESTEEN, &c.

REGNI SUECIAE ARCHITHA-
LASSO, ET ACADEMIAE GO-
THORUM CAROLINAE
CANCELLARIO, &c.

DOMINO MEO GRATIOSISSIMO.

A 3

ILLUSTRISSE
Atque
CELISSIME COMES,

Domine Gratiſſime,

Ante leſas in diuerſa animorum meum diſtrabebat dubitatio, num ſatis ex decore foret, tantillum opus tam illuſtris ſibi Nominiſ aſpiciam iſte. Nam ex una parte roborem incutebat libelli tenuitas, quo nullius ingenii aut ſplendoris capax erat; quippe prima duntaxat rudimenta moraliſ philoſophiæ, ex diſſuſiore noſtro opere ſere excerpta complectens. Qui uti fortaiſſe aliquem præbere uſum poteſt primum eam ad diſciplinam gradum molientibus: uia ſi & ſaſſigii Tui, & mea obligationis heic habenda erat ratio, ad ueſtram ſatis adparebat attemptatum. Ex alia parte deuotiſſimum ILLUSTRISSE

TUÆ

TUÆ EXCELLENTIÆ animorum ſtimulabant priuata non minus quam publica Tui merita, ut ingrati notam ſibi uolentem pertimeſcendam duceret, ſi qualemcumque occaſionem negligeret ſaltem compeſcendi, quanto per Eideſ foret deuictus. Neque de illis iam meritis loquor, queſ per res domi forſitque egregie geſtas patriam Tibi maxime per obſtrictam reddidiſti, ſimulque Nomen Tuum immortalis gloria dudum dedicaſti. Iſta pro dignitate recenſere, hiſtorie Labor eſt, que dum circa glorioſiſſima Nationis Tui facinora, & feliciffime per tot regiones circumlata arma deſudat, magnam Te ſemper tantarum rerum partem deprehendit; Eundemque, ubi à bellis ceſſatum eſt, primum ampliffima provincia gubernanda, poſt totius regni tutiori moderamini adnotam non nimis paciſ artibus eſſoreſcentem admiratur. Iſta potius hoc loco attingere fas fuerit, que in recentem hanc Academicam, in qua io uirante Optimo Maximo REGE ſortinarum ſedem figere mihi datum fuit, ab ILLUSTRISSE TUÆ EXCELLENTIÆ profecta ſunt. Quæ Te ſapientiffimum iuſta ac benigniffimum deſenſorem, ac ſummum moderatorem nunquam pro meritis ſatis deprecare poteſt, dum ſuis commodis ac ornamentiſ inter tantam publicorum negotiorum moleſ circa tadium uellicentem quotidiè deprehendit. Eimvero qua peculiariſter ILLUSTRISSE TUÆ EXCELLENTIÆ in me conſultit, qua cum ueneratione à me eſtimanda ſunt? Aliis ſumma vo-

A 4

torum

torum est, id fastigii Viri innotescere, & probari. Ast mihi ita effusa Tua gratia al-
labuit, ut eandem & in commodis meis pro-
mouendis, & in assultibus malevolorum abs
me averruncandis non semel benignissimam
expertus sim. Quibus ut aliquid reponatur,
cum longe supra mensuram fortuna mea sit;
necessarium tamen utique fuerit, saltem sub-
misso animi cultu, & ingenia tot beneficiorum
professione defungi; postquam id quoque summo-
rum Virorum benignitas habet, ut errati contestatione
animi libenter sibi satisfieri patiatur.
Et quia generosis mortalium solemne est, eti-
am tenui sibi exhibitio cultus interpretatione
pietatis dignationem ultro addere; id quoque
ILLUSTRISSIMÆ TUÆ EXCEL-
LENTIÆ bonitas sperare me jubet, ut in
magnitudinem Tuam deliquisse non videar, si
tam exiguo opusculo utar in occasione publi-
ce exprimenti erga Eandem devotissimi mei a-
nimi. Nam splendidius aliquod, & quod a-
vum ferre queat opus, abs me expectare lon-
gum fuerit; presertim cum immane quantum
refrigerentur ingenia, si deprehendant, dum
vulgo sese laborant exipere, livorem & in-
scitiam impune in se dentem exercere, otii
rationem non reddi. Novo tamen vigore ef-
florebit animus, & oborta tadia ejiciet, si
huncce cultum ab ILLUSTRISSIMA TUÆ
EXCELLENTIA placida fronte admissum
intellexero; simulque in posterum de gratia,
& patrocinio Tuo securum me esse jussis.
Ita DEUS O. M. ILLUSTRISSIMAM
TUAM

TUAM EXCELLENTIAM, in Patrie,
Splendidissima Tuæ Familie, ac nostræ vove-
le resp. decus ac emolumentum plurimos per
annos florentem vigentemque conservet!

ILLUSTRISSIMÆ TUÆ EXCELLENTIÆ

devotissimus

SAMUEL PUFENDORF.

Londini Scanorum
X. Kal. Febr. A.
M. DC. LXXIII.

LECTO-

LECTORI BENEVOLO
SALUTEM.

Si receptus plerisque eruditissimos legis propemodum vim induisset, supervacuum videri poterat circa rationem hujus scripti aliquid præfari, cum res ipsa factis loquatur, me nihil aliud egisse, quam ut tironibus præcipua juris naturalis capita brevi, & ut arbitror perspicuo compendio exponerem: ne si citra cognitionem velut elementarem in diffusa ejus disciplinæ spacia sese immiserint, copia & difficultate rerum ab initio protelerentur. Simul & illud publico expedire visum, ejusmodi doctrina morali studiose juventutis animos imbui, cujus usus manifestus in vita civili spectaretur. Et sicut alias semper ingloriorum judicaverim, aliorum diffusiora scripta, & multo magis propria, in compendium redigere: tamen cum superiorum autoritas accederet, à cordatis vitiis mihi versum iri

iri non arbitror, quod isthoc laboris unice juventutis utilitati dare voluerim; cujus merito tantus esse favor debet, ut in ejusdem gratiam suscepta operâ, etiam ingenii & splendoris non capax, nemine indigna sit judicanda. Cæterum quinquiesmodi principia ad universam juris disciplinam magis idonea sunt, quam cujusvis juris civilis elementa, nemo cui sanum sinciput abnuet. Atque hæc in præiens sufficere poterant, ni quidam monuissent, non abs re fore, quædam præmittere, quæ ad indolem juris naturalis in univèrsam intelligendam, ejusdemque limites accuratius designandos facerent. Quod eo libentius suscepi, quia hoc modo prætextus adimitur hominibus importune curiosis febriculosam suam censuram extendendi ad hæc disciplinam, quæ sæpe velut interjecta ab ipsorum provincia disjungitur. Manifestum igitur est, ex tribus velut fontibus homines cognitionem officii sui, & quid in hac vita sibi tanquam honestum sit agendum tanquam turpe omittendum, haurire; ex lumine rationis, ex legibus civilibus, & ex peculiari revelatione divini Numinis. Ex primo fluunt officia hominis communissima, præcipue quæ ipsum cum aliis hominibus sociabilem reddunt: ex altero officia hominis, quatenus peculiari & definitæ civitati subiectus degit: ex tertio officia hominis Christiani. Inde & tres separate disciplinæ proveniunt, quarum prima est juris naturalis, omnibus gentibus communis: altera juris

juris civilis singularum civitatum, quæ tam
multiplex est, aut esse potest, quot numero
sunt civitates, in quas genus humanum dis-
cessit. Tertia Theologia moralis habetur,
illi parti Theologiæ contradistincta, qui-
bus credenda exponuntur. Singulæ harum
disciplinarum modum sua dogmata proban-
di adhibent, suo principio respondentem.
In jure naturali aliquid faciendum asserit-
ur, quia per rectam rationem idem ad so-
cialitatem inter homines necessarium colli-
gitur. Præceptorum juris civilis ultima ra-
tio est, quia legislator ita constituit. The-
ologus moralis in eo ultimo adquiescit,
quia DEUS in Scripturis Sacris ita jussit.
Quemadmodum autem disciplina juris civilis
jus naturale tanquam generalem magis
disciplinam præsupponit: ita si quid jure
civilis continetur, de quo jus naturale si-
let, non ideo hoc illi repugnare censendum
est. Simili modo si in Theologia morali
aliqua tradantur, ex revelatione divina pro-
fluentia, ad quæ ratio nostra jam non per-
tingit, quæque adeo & jus naturale igno-
rat: imperitum valde foret, ideo illam cum
hac committere, aut repugnantiam aliquam
istarum disciplinarum somnare. Vice ver-
sa, si quæ in disciplina juris naturalis præ-
supponantur ex eo, quod per rationem in-
vestigari potest, illa propterea iis, quæ Sacra
Literæ super eadem re liquidius tra-
dunt, nequaquam opponuntur, sed tantum
abstrahendo concipiuntur. Sic v.g. in dis-
ciplina

ciplina juris naturalis, abstrahendo ab illa
cognitione, quæ ex Sacra Scriptura hauri-
tur, formatur conditio primi hominis, ut-
cunque in mundum projecti, quatenus sola
ratiocinatio assequi potest. Ita opponere
iis, quæ super eadem conditione divinæ li-
teræ tradunt, hic vero est succus nigre lo-
liginis, hæc est ærugo mera. Enimvero ut
juri quidem civili, & naturali facile in-
ter se conveniet: ita inter idem jus natu-
rale & Theologiam moralem fines regere,
ac quibus potillimum partibus illa differant
desinire, paulo operosius videtur. Quæ su-
per re paucis sententiam meam exponam,
non quidem pro autoritate Papali, ac si ab
omni errore privilegio aliquo mihi tantum
foret, neque qui ex somnis divinitus im-
missis, aut irrationabili aliquo instinctu sin-
gularis cujusdam illuminationis fiducia ani-
metur; sed tanquam tali, cui spartam sibi
commissam pro modulo ingenii exornare
cordi sit. Ita tamen ut, quemadmodum
cordatos & eruditos viros meliora per-
gredientes lubenter audire, & citra pertinaci-
am prius placita emendare sum paratus: ita
flocci faciam Midæ æmulos censores, re-
rum ad se nihil spectantium arbitria pro-
terve involantes, totamque ardellionum na-
tionem, cujus characterem lepidissime *Phæ-
drus* repræsentat: *Trepide, inquit, concur-
sans, occupata in otio, Gravis anhelans, mis-
ta agendo nihil agens, Sibi molestus, & aliis
odiosissima.* Primum igitur discrimen, quo
illa

istæ disciplinæ invicem separantur, resultat ex diverso fonte, unde sua dogmata utraque derivat; de quo jam jam tetigimus. Ex quo consequitur; si aliqua sint, quæ divinis literis agere aut omittere jubeamur, quorum necessitatem tamen ratio sibi relicta perspicere nequit, illa extra jus naturale esse, & ad Theologiam moralem proprie spectare. Præterea in Theologia lex consideratur, prout innexam habet divinam promissionem, & quandam rationem fœderis inter DEUM & homines. Abs qua consideratione jus naturale abstrahit; quippe cum ista à peculiari DEI revelatione profiscatur, quam sola ratio invenire nequit. Illud porro discrimen longe maximum est, quod finis discipline juris naturalis tantum ambitu hujus vitæ includatur, adeoque ea hominem formet, prout hanc vitam cum aliis locabilem exigere debeat. At Theologia moralis hominem Christianum informat, cui propositum esse debet non hanc solum vitam honeste transire; sed qui fructum pietatis post hanc vitam maxime expectat, quique adeo ~~virtutem~~ suum in cœlis habet, hec autem vitioris duntaxat aut peregrini instar gerit. Quanquam enim animus hominis non solum ardenti cum affectu immortalitati velut immineat, sui que destructionem vehementer aversetur; atque inde apud plerisque gentiliū inoleverit persuasio de animæ à corpore separatæ duratione, & quod tunc bonis bene, malis male

male sit futurum: ejusmodi tamen circa hæc persuasio, in qua animus hominis plane & firmiter adquiescere possit, ex solo Dei verbo hauritur. Inde & juris naturalis scita ad forum duntaxat humanum adaptantur, quod ultra hanc vitam sese non extendit; quæ ipsa multis in partibus prave ad forum divinum adplicantur, circa quod Theologiæ maxime curæ est. Ex quo & illud fuit, ut, quia forum humanum circa externas tantum hominis actiones occupatur, ad ea autem, quæ intra pectus latent, nec aliquem effectum, aut signum foras produunt, non penetret, adeoque nec circa eadem sit sollicitum; jus quoque naturale magnam partem circa formandas hominis exteriores actiones versetur. At Theologiæ morali non sufficit exteriores hominis mores utcumque ad decus composuisse; sed in eo maxime laborat, ut animus, ejusque motus interni ad placitum Numinis singantur; & illas ipsas actiones improbat, quæ extrinsecus quidem recte se videntur habere, ab animo tamen impuro promanant. Quæ ratio etiam videtur, quare in divinis libris haut ita frequenter agatur de illis actionibus, quæ pœnis fori humani sunt sanctitæ, aut circa quas ibidem jus dicitur; quam de illis, quæ, uti *Seneca* loquitur, sunt extra publicas tabulas. Ut manifeste adparet iis, qui præcepta & virtutes ibidem inculcatas accurate inspexerit. Et si cum & illæ ipsæ virtutes Christianæ ani-

mos

mos hominum ad socialitatem quam maxime disponant, Theologia quoque moralis honestatem vitæ civilis efficacissime promoveat. Ut & vice versa, si aliquem videas, qui turbulentum, & importunum vitæ civilis membrum se gerat; tuto iudices licet, religionem Christianam intra labra tantum ipsi hæere, cor nondum penetrasse. Atque ex hisce non solum genuini limites, qui jus naturale, prout à nobis illud traditur, à Theologia morali separant, manifeste puto adparent: sed etiam quod jus naturale nequaquam dogmatibus veræ Theologiæ repugnet; sed tantum à quibusdam ejus dogmatibus, quæ per solam rationem investigari nequeunt, abstrahat. Unde & illud patet, necessarium esse, ut in disciplina juris naturalis homo nunc consideretur, prout ipsius natura est corrupta, adeoque prout est animal multis pravis cupidinibus scatenens. Nam etiam nemo tam stupidus sit, quin in seipso inordinatos ac in devia tendentes affectus deprehendat: tamen nisi divinæ literæ præluceant, nemini jam constare possit, istam affectuum rebellionem per culpam primi hominis provenisse. Et consequenter cum jus naturale ad ea non abeat, quo ratio pertingere nequit, incongruum foret, idem ex natura hominis integra velle deducere. Præsertim cum & pleraque præcepta ipsius Decalogi, prout verbis negativis concepta sunt, naturam hominis corruptam manifeste præsupponant.

nant. Sic v. g. primum præceptum utique præsupponere videtur hominem ad idololatriam & ^{idololatriam} credendam proclivem. Si enim ponas hominem, integra adhuc natura præditum, in quo liquida DEI erat cognitio, & qui subinde velut familiari ejus revelatione fruebatur: non video, quomodo tali in mentem venire potuerit, aliquid sibi fingere, quod loco veri DEI, aut cum eo colere vellet, aut credere in eo Numen inesse, quod ipse finxerat. Igitur huic opus non erat verbis negativis injungi, ne deos alienos coleret; sed sufficiebat eidem simplex & affirmativum præceptum, diliges, honorabis, & coles Deum, quem universi hujus, & tuum quoque creatorem nosti. Idem circa secundum præceptum obtinet. Nam quare negativum præcepto vetaretur Deum blasphemare, qui liquido ipsius majestatem & beneficia intelligebat, & quem nulle prævæ cupidines agitabant, cuiusque animus statu sibi à Deo assignato placide adqueiebat? Quomodo hunc tanta insania subire poterat? Quin hic affirmativum tantum præcepto monendus erat, ut nomen Dei glorificaret. Aliter tamen dicendum videtur de tertio, ut & quarto præcepto; quæ cum affirmativa sint, neque necessario corruptam naturam præsupponant, in utroque statu locum invenire possunt. Sed circa reliqua præcepta, proximum spectantia, res æque est manifestissima.

stissima. Homini enim, qualis initio a Deo conditus erat, sufficiebat simpliciter injunxisse, ut proximum suum diligeret; ad quod & natura proclivis erat. Alio modo eidem poterat præcipi, ne occideret, quando nondum mors cadebat in hominem, quæ per peccatum in mundum introivit. Verum nunc negativo præcepto quam maxime opus est, ubi pro dilectione tanta odia inter homines grassantur, ut etiam magna eorum sedes detur, qui ex mera invidia, aut libidine alterius fortunam invadendi alios non innocentes solum, sed & amicos, & de ipsis benemeritos subversum ire non dubitent; & quidem ut horridum & inausultum turbulenti animi impetum sub conscientie vocabulo, si diis placet, venditare non erubescant. Sic quid opus erat expresse adulteria vetare inter eos conjuges, qui tam ardenti & sincero amore sese amplecterentur? Aut quid futa vetare intererat, cum nulla adhuc avaritia, nulla penuria foret, & nemo quid sibi proprium putaret, quo alteri prodicere posset? Aut quid necessum erat falsa testimonia interdiceret, cum nondum existerent, qui exinde famam sibi atque gloriam occuparentur, si alterum fœda atque infœta calumnia adspargere possent? Sic ut non inepte huc adplicaveris illud Taciti: *Ventisissimi mortalius, nulla adhuc mala libidine, sine probo, scelere, eoque sine poena aut coercitionibus agebant.*

& ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. Atque hæc ipsa probe intellecta viam pandere possunt ad amovendam eam dubitationem; num igitur lex diversa fuerit in statu nature integræ, an vero eadem? Ubi paucis responderi potest; summa legis capita in utroque statu esse eadem: sed multa præcepta particularia propter diversitatem conditionis humane variare; seu potius, eandem summam legis per diversa, (non tamen contraria) præcepta sese explicare, prout diverso sese modo habuit homo, cui illa lex observanda. Summam legis Salvator noster ad duo capita redegit: dilige DEUM, & dilige proximum. Ad hæc capita referri potest universæ lex naturalis, tam in integro, quam in corrupto statu hominum; (nisi quod in statu integro nullum aut modicum videatur discrimen fuisse inter jus naturale, & Theologiam moralem.) Nam & socialitas, quam nos per fundamentum juri naturali substravimus, commode in dilectionem proximi resolvi potest. Sed quando ad præcepta particularia descenditur, sane discrimen non leve emergit tam circa præcepta affirmativa quam negativa. Et quidem affirmativa præcepta quod attinet, eorum non pauca jam in isthoc statu dantur, quibus in primævo statu locus non fuisse videtur: idque parim quia præsupponunt tale institutum, quod an in felicissimam hominum conditionem

nem cadat, non constat; partim quia sine miseria & morte, quæ ab illo statu exulabat, non intelliguntur. v. g. Jam inter præcepta legis naturalis est, ne quis alterum in emtione aut venditione decipiat, ne falsa ulna, mensura, aut pondere utatur, ut pecuniam creditam convento tempore restituat. Ast illud nondum ad liquidum est perductum, an si peccati expers genus humanum perstitisset, ejusmodi commercia, qualia nunc agitantur, exercenda fuerint, & an aliquis usus pecuniæ tunc futurus fuerit. Sic si tales civitates, quales nunc sunt, in statu innocentiae locum non habuerunt, locus quoque ibidem non fuit præceptis, quæ id genus civitatum, iisque contentum imperium præsupponunt. Jam quoque jure naturali jubemur succurrere egenis, subvenire iniqua calamitate oppressis, curam habere viduarum, orphanorumque. Atqui hæc frustra precipiuntur iis, qui miseriæ, egestati, mortisque non sunt obnoxii. Ad condonandas injurias, pacemque conciliandam pronos esse nos jam jubet lex naturalis. Quæ frustranea est inter eos, qui in leges socialitatis non peccant. Atque id ipsius manifeste quoque perspicitur in præceptis negativis, ad jus jam naturale (non positivum) spectantibus. Et si enim quodvis præceptum affirmativum virtualiter contineat interdictum omnis oppositi; (v. g. qui jubetur diligere proximum, eo ipso vetatur inferre

illi

illi omnia, quæ dilectioni repugnant;) tamen ut expressis præceptis illa sanciantur, superfluum videtur, ubi nullæ pravæ cupidines ad talia patranda propellunt. Ad quod illustrandum accommodari potest, quod Solon patriciarum penam lege publica sancire noluit, quod tantum scelus in aliquem filium cadere non arbitraretur. Cui simile est, quod *Franc. Lopez, de Gomara hist. Gen. Ind. Occident.* cap. 207. refert de populis Nicaraguz, apud illos nullam fuisse statutam penam in eum, qui regulum, (Cacique ipsi vocant) occidisset; quod nullus, aiebant, sit subditus, qui excogitare aut patrare tam dirum facinus velit. Vereor ne putidum videatur isthæc tam aperta pluribus inculcare. Ad tironum tamen captum hoc exempli addam. Sunt alicujus informationi commissi duo pueri, sed dispari plane indole. Unus modestus est, verecundusque, & magno literarum amore flagrans. Alter dissolutus, petulans, fedas potius libidines, quam libros amat. Summa officii utrique eadem, literas addiscere. Sed peculiariora præcepta disparia. Priori enim sufficit injunxisse, quæ studia, quo tempore, quæve ratione tractare debeat. Alteri præter hæc acerrima sub comminatione vetandum, ne circumscrisisset, ne alea ludat, ne libros vendat, ne in exercitiis componendis aliena vitula aret, ne pergræcetur, ne scorta cōsectetur. Eadem si quis prioris indolis puero operose declamare instituat, hic ^{supponitur} ipsum

ipsum jubebit, & cuius potius quam sibi ista canere, qui talium nulla cupidine tangatur. Ex quo manifestum arbitror esse, longe aliam fore juris naturalis faciem, si quis statum hominis integrum velit præsupponere. Simulque cum tam liquido limites hujus disciplinae, quibus à Theologia morali se jungitur, designati sint; non deteriore hanc disciplinam conditione futuram, quam jurisprudentiam civilem, medicinam, scientiam naturalem, aut mathesin; in quas si aliquis *quorū* irrumpere audeat, sine populi suffragiis censuram sibi vindicans, non dubitant ipsi occidere, quod quondam Apelles Megabyzo, de arte pictoria nescio quid disserere aggredienti: quæso, aiebat, tace, ne pueri, qui melidem terunt, te irrideant, loqui orsum de rebus, quas non didicisti. Sed cum bonis quidem cordatisque viris facile nobis conveniet. Malevolos autem, ineruditosque obtrectatores fatius fuerit invidiæ suæ excruciantos commendare; siquidem utique constat, æterna positumque lege est, ut Æthiops cutem non mutet.

ELEN-

ELENCHUS CAPITUM LIBRI PRIMI.

CAPUT I.

DE actione humana.	P. 1.
Cap. 2. De Norma actionum humanarum, seu de lege in genere.	12.
Cap. 3. De lege naturali.	18.
Cap. 4. De officio hominis erga Deum, seu de religione naturali.	24.
Cap. 5. De officio hominis erga seipsum.	31.
Cap. 6. De officio quorumlibet erga quoslibet; & primo, de non laedendis aliis.	42.
Cap. 7. De agnoscenda naturali bonitatum æqualitate.	47.
Cap. 8. De promissis officii humanitatis.	59.
Cap. 9. De officio pacificentium in genere.	53.
Cap. 10. De officio Sermocinantium.	62.
Cap. 11. De officio jurantium.	66.
Cap. 12. De officio circa adquirendum verum Dominium.	69.
Cap. 13. De officii, quæ ex Dominio verum per se resultant.	76.
Cap. 14. De pretio.	78.
Cap. 15. De contractibus, qui pretia rerum præsupponunt, & sumentibus inde officii.	82.
Cap. 16. Quibus modis solvantur obligationes, quæ ex pactis oriuntur.	91.
Cap. 17. De interpretatione.	93.

LIBRI

LIBRI SECUNDI.

CAPUT I.

DE statu hominum naturali.	98.
Cap. 2. De officiis conjugalibus.	104.
Cap. 3. De officiis parentum & liberorum.	108.
Cap. 4. De officiis Dominorum & servorum.	112.
Cap. 5. De Causa impulsiva constituenda civitatis.	115.
Cap. 6. De interna civitatum structura.	118.
Cap. 7. De partibus summi imperii.	123.
Cap. 8. De formis rerumpubl.	126.
Cap. 9. De affectionibus Imperii civilis.	130.
Cap. 10. De modis adquirendi Imperium, inprimis monarchicum.	132.
Cap. 11. De officio summorum Imperantium.	135.
Cap. 12. De legibus civilibus in specie.	140.
Cap. 13. De jure vita ac necis.	143.
Cap. 14. De extinctione.	148.
Cap. 15. De potestate summi Imperii in bona civitate contenta.	152.
Cap. 16. De bello & pace.	154.
Cap. 17. De foederibus.	159.
Cap. 18. De officiis civium.	161.

Samuelis

(1)

Samuelis Pufendorffii,

DE OFFICIO

HOMINIS & CIVIS.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

De Actione Humana.

§. 1. **O**fficium nobis heic vocatur actio hominis pro ratione obligationis ad præscriptum legum recte attemperata. Ad quod intelligendum, necessarium est præmittere tum de natura actionis humanæ, tum de legibus in universum.

§. 2. Per humanam actionem intelligimus non quemvis motum à facultatibus hominis procedentem; sed illum duntaxat, qui provenit ac dirigitur ab iis facultatibus, quæ humano generi præ brutis Creator O. M. attribuit, nempe qui velut prævalente intellectu, ac decernente voluntate suscipitur.

§. 3. Datum quippe est homini, ut non solum varias res, quæ in hoc universo occurrunt, possit cognoscere, eas inter se conferre, & harum occasione novas sibi notiones formare: sed ut etiam possit prospicere, quid acturus sit, ac ad id exsequendum sese movere, idemque ad certam normam, certumque finem conformare, & quid inde proveniendum sit colligere. Quin & quæ peracta jam sunt, an ad regulam congruant, judicare. Sed nec omnes hominis facultates sese percepto, aut

B

modo

modo uniformi movent: verum aliquæ iftarum intrinſeco hominis impuſi excitantur, excitaturque temperantur, & dirigitur. Denique nec in omnia objecta promiſcue homo fertur, ſed quædam adpetit, quædam averſatur. Sæpe quoque licet objectum agendi adſit, motum ſuſpendit; & pluribus objectis præſentibus unum eligit, cætera reſipit.

§. 4. Circa facultatem ergo comprehendendi & dijudicandi res, quæ intellectus vocabulo venit, id ante omnia pro certo habendum eſt: quilibet homini natura ætate & mente integra tantum ſupereſſe naturalis velut luminis, ut adhibita cultura, ac debita meditatione poſſit recte comprehendere faltem generalia illa præcepta & principia, quæ ad vitam hæc hæſte honeſte & tranquille exigendam faciunt; ſimulque judicare, iſta utique indolis humanæ congruere. Hoc enim niſi faltem inera ſphæram fori humani admittatur, quibusvis ſuis deſiſtis homines ignorantiam invincibilem obtinere poſſent: cum nemo in foro humano argui poſſit violariſſe regulam, quam capere ſupra ipſius vires eſt.

§. 5. Intellectus hominis, quando de eo, quod agendum vel omittendum eſt, recte informatus fuerit, & quidem ita, ut ſententiæ ſuæ certas & indubias rationes norit reddere, ſolet vocari *confidentia recta*. Sed ubi quis veram quidem ſententiam circa agenda vel omittenda foret, quam tamen ipſe per rationes demonſtrare nequeat, ſed eandem ex vite civilis tenore, ex aſſuetudine, aut ſuperiorum autoritate hæſiterit; neque tamen ipſi ſuppetat ratio, quæ contrarium magis peſſuadeat, ſolet vocari *confidentia prohibita*. Quæ maxima pars mortalium regitur: quippe cum paucis rerum cognoscere cauſas conſueſcit ſi.

§. 6. Solet tamen quibusdam non raro evenire, circa cauſas poſſiſſimum ſingulares; ut ex utraque parte ſeſe offerant rationes; nec illi ita poſſent iudicio, ut, utraque præponderent, liquido diſcernere queant. Id quod vocari ſuevit *confidentia dubia*. De qua hæc eſt regula: quamvis in æncipie hævet iudicium, bonum quid ſit, an malum, actio erit ſuſpendenda. Nam nondum diſcuſſa

cuſſa dubitatione ad agendum ſeſe determinare, propoſitum peccandi, aut faltem neglectum legi involvit.

§. 7. Sæpe etiam intellectus hominis pro vero falſum apprehendit; & tunc in *errore* verſari dicitur. Qui error *vincibilis* ſolet appellari, quando quis adhibita attentione & diligentiâ debita cavere poterat, ne in eum incideret. *Invincibilis* autem, quando quis etiam adhibita omni diligentiâ, quam vitæ communis ratio fert, iſſum evitare non poterat. Qualis error tamen faltem inter eos, quæ rationis lumen excolere, & vitam ad honeſtatem componere cordi eſt, non circa communia vivendi præcepta, ſed diſtincta: circa ſingularia negotia incidere ſuevit. Nam & naturalis juris præcepta generalia plana ſunt: & qui leges poſitivæ fert, id ante omnia agere ſolet & debet, ut illæ ſubſectis innotescant. Unde circa ſupina negligentiam hæc error non naſcitur. Sed in ſingularibus negotiis facile eſt, ut error invito & præter culpam obrepat circa objectum, aliâque actionis circumſtantias.

§. 8. Ubi vero ſimpliciter cognitio abeſt, vocatur *ignorantia*. Quæ duplici modo conſideratur; uno, prout ad actionem aliquid conſert; altero, prout invito, aut non circa culpam oborta fuit. Priori reſpectu ignorantia ſolet dividi in *efficacem* & *concomitantem*. Illa eſt, quæ ſi abſiſſet, præſens actio non fuſſet iſcepta. Hæc eſt, quæ licet abſiſſet, nihilominus actio ſuſcepta fuſſet. Poſteriori reſpectu ignorantia eſt *voluntaria*, vel *involuntaria*. Illa eſt, quam quis vel ultero affectu, reſectis veri cognoscendi mediis, aut debita diligentiâ non adhibita obrepere ſibi paſſus eſt. Hæc eſt, quando quis ignorat, quæ nec ſcire poterat, nec tenebatur. Et hæc iterum *duplex* eſt. Vel enim quis in præſens quidem ignorantiam exuere non poſuit, ut tamen in culpa ſit, quare in tali ſtatu verſetur. Vel non ſolum in præſens ignorantiam vincere nequit, ſed & in culpa non eſt, quare ad talem conditionem ſit devolutus.

§. 9. Altera facultas, quæ in homine præ brutis peculiariter cernitur, *voluntas* vocatur; per quam velut intrinsicco impulsu ad agendum sese homo movet, & eligit, quod sibi maxime arridet, averfatur, quod sibi non convenire videtur. Habet igitur homo à voluntate, tum quod *sponte* agat, i. e. ut per non intrinsecam aliquam necessitatem ad agendum determinetur, sed actionis suæ ipse autor fit: tum ut *libere* agat, i. e. ut uno objecto proposito possit agere vel non agere, idemque eligere vel respuere; aut pluribus objectis propositis unam eligere, cætera respuere. Porro cum actionum humanarum quedam propter se suscipiantur, quedam quatenus ad aliud consequendum inserviunt, i. e. quedam rationem *finis*, quedam *mediarum* habeant: circa finem quidem ita voluntas versatur, ut eum cognitum primo adprobet, dein ad eundem consequendum efficaciter sese moveat, & velut ad eum tendat, vehementius aut remissius; eoque obtento adquirecat, placideque fruatur. Medis autem primo probantur, tum quæ maxime idonea fuerint *visa* eliguntur, ac deinceps usui adplicantur.

§. 10. Quemadmodum autem hoc maxime nomine homo actionum futurum autor habeatur, quia ipse voluntario eas suscipit: ita circa voluntatem id eum primis observandum, ejus spontaneitatem utique asserendam esse scilicet circa illas actiones, de quibus ab homine in foro humano ratio solet exigi. Ubi autem homini nihil plane spontaneitatis relinquatur, ibi non ipse homo, sed qui eidem necessitatem adferre, autor habetur actionis; ad quam homo inivisus membra viresque suas, accommodat.

§. 11. Porro quatuor voluntas bonum in genere semper adpetat, & malum in genere averfetur; magna tamen inter singulos homines tum adpetituum tum actionum cernitur varietas. Idque inde provenit, quod non omnia bona & mala homini velut pura adpareant, sed invicem mixta, bona malis, & mala bonis. Et quia diversæ objecta diversas velut partes in homine peculiariter afficiunt, v. g. quedam assimulationem illam, quam

quam homo de se ipso habet, quedam sensus ejus exteriore, quedam amorem sui, quo seipsum conservare suadet. Ex quo est, quod illa quidem homo adprehendat tanquam *decuri*, illa tanquam *jacuula*, hæc tanquam *utilitas*. Et prout quodque horum validum motum homini impressit, ita eundem quodque versus se peculiariter propendere facit. Cui accedat in plerisque hominibus ad certa quedam peculiaris inclinatio, aut à certis averfatio. Hinc fit, ut circa quamlibet fere actionem sese simul offerant species bonorum & malorum, verorum aut adparentium, ad quas solide discernendas aliis major, aliis minor est perspicacia. Inde mirum non est, unum in id ferri, abs quo alter maxime abhorret.

§. 12. Sed nec semper voluntas hominis circa quamlibet actionem velut in equilibrio posita deprehenditur, sic ut inclinatio in hanc aut illam partem unice ab impulsu ejusdem intrinsicco post mature pensata omnia proveniat: sed frequentissime per extrinsecam velut momenta versus unam magis quam alteram partem homo propellitur. Ut enim præteritans comminens illam moralium in prava proclivitatem, cujus originem atque indolem alterius fori est excutere; primo voluntati singularem quandam vergentiam conciliat *peccatiarum ingentis dispositio*, qua ad certum genus actionis aliquam valde proclives redduntur. Quæ non in singulis tantum hominibus, sed & inregis in nationibus deprehenditur; Eam autem producere videntur coeli nos ambiens, folique genius, humorum in corporibus temperatura ex ipso semine, ætate, victu, valetudine, sudiorum ratione, similibusque causis proveniens; item confortatio organorum, queis animus ad functiones suas obtundas utitur, & similia. Ubi norandum, præterquam quod homo abhibita cura temperamentum suum non parum renudere & alterare possit; quantumcumque etiam vis eidem tributatur, non tamen consueque illa valere judicanda est, ut hominem necessario in violationem legis naturalis rapiat, quousque hæc in foro humano exercetur; ubi pravæ cupidines, intra actum exteriori-

rem subsistentes, non atceduntur. Adeoque si vel maxime natura recurrat, furā licet expulsa; id tamen prohiberi potest, ne exteriores actiones viriosas producat. Et quæ in superanda ejusmodi inclinatione occurrunt difficultas, illam splendor laudis pensat, quæ heic victorem manet. Quod si autem ejusmodi stimuli animi concitant, quos nulla ratio, quo minus erumpant, reprimere potest; uti tamen est, ut citra peccatum velint depleri quant.

§. 13. Valde quoque in certas actiones voluntatem inclinat frequens ejusdem generis actionum repetitio, ex qua grata proclivitas *consuetudo* vocatur. Per hanc quippe efficitur, ut libenter & expedite actio aliqua suscipiatur, sic ut objecto prætere in id velut trahi animus videatur, aut idem affectus vehementissime desideret. De qua id observandum; uti nulla videtur esse adæquatio, quam eam adhibita diligentia iterum exsistere possit homo; ita nulla quoque minus eousque detorquere valet, ut non exterioribus saltem actibus, in quos illa rapitur, heic & nunc cohibendis par honorat. Et quia penes hominem hæc ejusmodi assuetudinem contrahere; inde utique hæc actiones facilius, tamen neque inde bonarum actionum merito aliquid decedit, neque pravaram malitia reddidit levior. Quoniam uti bona assuetudo hominis laudem, ita prava ejusdem turpitudinem meretur.

§. 14. Plurimum quoque interest, an placida tranquillitas animo consistat, an vero idem peculiaribus motibus, quos *affectus* vocant, concutatur. Circa quos illud tenendum; quoniam cumque vehementes isti sint; tamen debito rationis usui hominem istem superiorem esse posse, ipsorumque impetum saltem inera ultimum actum silere. Cum autem affectuum alii excitemur specie boni, alii specie mali, & simulane, vel ad acquirendum aliquid præteritum, vel declinandum molestum; naturæ humanæ congruens est, ut hos, quam illos, plus favoris aut vitæ mortales inter committitur, eoque magis, quo infestius & intolerabilius fuerit malum, quod eos excitavit. Longe quippe tolerabilius

bilis habetur carere bono, ad naturæ conservationem non adeo necessario, quam excipere malum, ad naturæ destructionem tendens.

§. 15. Denique uti datur certi morbi, qui usum rationis in perpetuum, aut ad tempus plane tollant; ita multas apud nationes frequens est, homines sibi ulero accellere morbi quoddam genus brevi transiens, usum rationis non parum perturbans. Quo inimus *ebrietas*, ex certis ponulentorum generibus, ac quibusdam fumis provenientem; quæ violento motu sanguinem ac spiritum impellit & turbat, ac ad libidinem imprimis, iram, temeritatem & enormem heritiam homines proclives reddit; sic ut multi velint extra se per ebrietatem rapti videantur, & diversum plane genium induisse, quam quo sobrii conspiciantur. Hæc tamen uti non semper omnem usum rationis sequestrat; ita quatenus ulero accellit est, odium potius quam favorem actionibus per eandem suscipiendis conciliatæ apta est.

§. 16. Porro actiones humanæ uti *voluntatis* solent vocari, quatenus à voluntate proficiscuntur & diriguntur; ita si quæ reluctantæ voluntatæ scilicet suscipiuntur, *lesivæ* adpellantur, pressius suscipio hocce vocabulo. Nam licet id acceptum etiam illas comprehendit, quæ per *ignorantiam* parantur. Inivum autem nobis hoc loco idem notat, quod *causam*; quando nempe quis ab extrinseco principio validiorè adigatur membrum suum adplicare, ita ut avertationem & discessionem suam signis ac præcipue sententia corporis significet. Minus autem proprie invita & illa dicuntur, quando incumbente graviore necessitate aliquid tanquam minus malum eligitur, & suscipitur, abs quo alias homo extra necessitatem constitutus vehementer abhorreat. Quales actiones vulgo *invitæ* vocant. Hæ cum spontaneis illud habent commune, quod voluntas quo presentem statum eas utique eligat tanquam minus malum. Cum invitæ autem aliquatenus quoad effectum conveniunt, quod vel plane non, vel non ita graviter, uti spontaneæ, soleant agenti imputari.

§. 17. Ceterum actionum humanarum, quæ ab intellectu & voluntate proficiuntur & diriguntur, hæc est præcipua affectio, quod illæ homini possint *imputari*, seu quod homo pro earum autore recte possit haberi, ac ad reddendam de illarum rationem adstringi; quodque in ipsam redundant effectus, qui ex illis proveniunt. Nulla enim propior ratio est, quare alicui actio quæpiam imputari possit, quam quia ab isto sciente & volente, mediate aut immediate, profecta est, seu quia penes ipsum fuit, ut fieret vel non fieret. Hinc axiomatis primarii loco in disciplinis moralibus ad forum humanum spectantibus habetur; quod de illis actionibus rationem posci queat homo, quæ ut fiæne vel non fiæne penes ipsum est. Seu quod eodem recte sit; quod quælibet actio, directionis humanæ capax, quam penes aliquem est fieri vel non fieri, ipsi queat imputari. Sic & contra nemo pro autore ejus actionis haberi potest, quæ penes ipsum neque in se neque in sua causa fuit.

§. 18. Ex hæc præmissis aliquot particulares formabimus propositiones, unde conset, quid cuique imputari, seu cuius actionis, eventusque autor quilibet possit haberi. I. *Actioes* ab alio paratæ, ut & operationes quæcumvis aliarum rerum, nec non quavis eventus, non possunt alteri imputari, nisi quatenus ille potest & tenetur istas moderari. Nihil quippe est frequentius inter homines, quam ut alii commissum sit alterius actiones dirigere. Hæc igitur sit actio aliqua ab altero sit parata, circa quam iste omisit, quod penes se erat; actio illa imputabitur non solum ei, qui immediate ipsam paravit, sed etiam illi, qui ex debita & possibili directione aliquid omisit. Habere tamen ea res sere suum modum finemque sic ut illud *possibile* cum aliquo velut temperamento & moraliter sit intelligendum. Cum per quæcumque subjectionem unius sub altero subjecti tamen liberatas non extinguatur, quin alterius directioni renici, & in diversa tendere possit; nec vite humane indoles ferat, ut quis unquam perpetuo velut atrox omnes istius motus observare queat.

queat. Igitur si quis omnia fecit, quæ directionis sibi injunctæ natura ferebat, ubi nihilominus quid ab altero paratum fuit, patrari soli imputatur. Sic postquam in animalia homines dominum exercent, quæ per illa in alterius detrimentum facta sune, domino imputantur, siquidem is ex debita custodia & circumspectione aliquid neglexit. Sic & quævis mala, quæ alteri obtingunt, imputari illi possent, qui eorum causam & occasionem, cum posset & deberet, non subtraxit. Sic cum multarum rerum naturalium operationes promovere aut suspendere sit penes homines, quod ab hisce commodi vel damni datum sit, istis imputabitur, quæcumque eorum opera vel neglectus ad id momenti attulerit. Aliquando etiam præter ordinem humanam directionem evenus tales, qui alias supra humanam directionem fiænt, quatenus inuim certi hominis istos divinum Numen peculiariter procuravit. Extra hoc & similes casus fuisse, si de propriis actionibus rationem quis possit reddere.

§. 19. II. Quæcumque in quolibet homine fiænt vel non fiænt, quæ penes ipsum non fiænt, ut adesse vel non adessent, non possunt ipsi imputari, nisi quatenus per ministrum naturalem defectum non supplevit, aut nativæ vires non adjuvit. Sic cum perspicaciam ingenii, viresque corporis nemo sibi præstare possit, nemini quoque eo nomine imputari quid poterit, nisi quantum cultum adhibuit, aut adhibere neglexit. Sic non rustico, sed urbino atque aulico horridi mores vitio vertuntur. Unde & valde absurde fuit iudicande exprobrationes ejusmodi qualitatum, quarum causa penes nos non fiænt; v. g. brevis statura, formæ parum felicitis, & similia.

§. 20. III. Quæ per ignorantiam invincibilem parantur, imputari non possunt. Quia neque dirigere actionem possumus, ubi intellectus lumen non præluceat; & præsupponitur, tale lumen sibi hominem non potuisse comparare, neque quo minus posset, in culpa fuisse. Quin & in vite communi *non* posse moraliter accipitur pro illa facultate, solertia & circumspectione, quæ

que vulgo sufficere iudicatur, & que probabilibus rationibus subnixæ sunt.

§. 21. IV. Ignorantia, ut & error, circa leges & officium cuique unumquemque ab imputatione non liberat. Nam qui leges & officium aliqui inungit, efficere solet & debet, ut in notitiam subiecti illæ perveniant. Et ad subiecti capum leges ac regulæ officii attemperari solent & debent, circa quas cognoscendas & retinendas quemlibet sollicitum esse oportet. Unde qui est causa ignorantia, respondere etiam tenebitur de iis actionibus, quæ ex illa ignorantia promanant.

§. 22. V. Cui occasio agendi circa suam culpam desit, illi non imputatur, quod non egessit. Videtur autem occasio quatuor hæcce comprehendi; ut objectum actionis sit in promptu; ut adit commodus locus, ubi non possumus ab aliis impediri, aut malo aliquo multari; ut adit oportunum tempus, quod non sint obunda negotia magis necessaria, quodque irem aliis, qui ad actionem concurrunt, sit oportunum; ut denique naturales agendi vires suppetant. Circa isthæc enim cum actio fieri nequeat, etiam absurdum fuerit, si alicui imputetur, ad quod agendum occasio desit. Sic medicus segnitia non potest argui, si nemo aegrotet. Sic liberali esse non conceditur, qui ipse indiget. Sic talentum suum desedisse argui nequit, cui rite ambicuri statio denegata fuit. Et cui malum datum fuit, ab eo malum repetetur. Sic non possumus simul forebere & flere.

§. 23. VI. Non potest quoque alicui imputari quod non præstitit ea, quæ vires ipsius excedunt, neque per eum prohiberi aut effici possunt. Inde vulgo impossibile nulla esse obligatio dicitur. Addendum tamen, modo quis sua culpa vires præstandi non detriverit, aut perdidit. Hic enim eodem modo tractari potest, acque si vires adhuc obineret; cum alias facilis esset via quamvis obligationem paulo laboriosiore emulcendi, ultero corruptis præstandi viribus.

§. 24. VII. Imputari quoque non possunt, quæ quis cogente patitur, aut agit. Talia enim amoliri aut

defugere supra ipsius vires possum intelligitur. Cogi autem dicimus duplici modo; uno, quando alius violentior per violentiam nostra membra ad aliquid agendum aut patientiam adplicat; altero, si potentior grave aliquid malum cominus intemer, (idque facilius repressandam facultatem habeat,) nisi ultero nos ad aliquid faciendum moveamus, aut a faciendo abstinemus. Tunc enim, nisi expresse obligemur, id quod alteri est inferendum nostro malo redimere, is qui eam nobis necessitatem adfert, pro autore facinoris habebitur; nobis autem non magis factum illud imputari poterit, quam gladio aut securi cædes.

§. 25. VIII. Eorum, qui rationis usum desistunt, actiones non imputantur. Quia quid agatur liquido dignoscere, & ad normam comparare nequeunt. Et hæc spectant actiones insaniam, anæquam usus rationis paulo distinctius sese incipiat exferere. Quod enim isti propter quasdam actiones increpanur aut verberantur, id non ideo fit, quasi in foro humano poenam proprie dictam meriti fuit, sed per modum nude emendationis, & disciplinae, ne per talia molestiam aliis facerent, aut ne pravam aduersionem conerabant. Sic & furiosorum, mente motorum & deliriorum actiones pro humanis non habentur, quibus quidem culpa suam culpam iste morbus prevent.

§. 26. IX. Denique imputari non possunt, quæ quis in somnis agere sibi videtur; nisi quatenus talibus interdum cogitandis cum delectatione immoratur, eorum imagines animo alte impressit; et hæc rarissime in foro humano attendantur. Alias enim phantasia in somno est veluti cymba sine rectoris fluctibus, sic ut penes hominem non sit præflare, qualia visâ iustitæ cingant.

§. 27. Circa imputationem autem actionum alterius paulo distinctius observandum, quod aliquando quidem contingat, ut actio ei, qui immediate eam patravit, plane non imputetur, sed alteri, qui hoc tantum velut instrumento usus est. Sed frequentius est, ut & ei, qui actionem patravit, & alteri, qui ad eandem agendo

quid vel omitendo concurrat, illa simul imparetur. Id quod sic triplici potissimum modo; vel ut alter principalis causa actionis, parrator minus principalis habeatur; vel ut uterque pari velut passu ambulet; vel ut alter minus principalis, parrator principalis causa sit. Ad primam classem pertinent, qui alterum auctoritate sua ad quid permoverunt; qui consensum requisitum adhibuerunt, citra quem alter agere non poterat; qui poterant & debebant prohibere, & non fecerunt. Ad secundam classem pertinent, qui mandant, aut ad facinus parandum conducunt; qui adjuvant; qui receptum & defensionem prestant; qui cum operi ferre injuriam patienti possent & deberent, non fecerunt. Ad tertiam classem referuntur, qui consilium speciale dant; qui laudant & assentiantur ante patrum facinus; qui exemplo suo ad peccandum accendunt, & similes.

CAPUT II.

*De Normis Actionum Humanarum, seu de
Lege in genere.*

§. 1. Quia actiones humane à voluntate dependent, voluntates autem singulorum non semper sibi similes, & diversorum in diversa ferre tendere solent; igitur ad ordinem & decorem in genere humano constituendum necessarium fuit normam aliquam existere, ad quam istæ componerentur. Alias enim si in tanta voluntatis libertate, tantaque inclinationum & studiorum diversitate quodque citra reflexionem ad certam normam ageret, quod ipsi in mentem veniret, non poterat non maxima confusio in genere humano existere.

§. 2. Norma illa vocatur *Lex*, quæ est decretum, quo superior sibi subiectum obligat, ut ad istius præscriptum actiones suas componat.

§. 3. Hæc

§. 3. Hæc definitio ut eo melius intelligatur, evolvendum est, quid sit obligatio; unde ea oritur; quis obligationem recipere; & quis eandem alteri injungere queat. Vulgo igitur *obligatio* dicitur vinculum juris, quo necessitate adstringuntur aliquis rei præstantiæ. Scilicet injicitur per eam quasi frantum aliquod nostræ libertati, ut quamquam de facto voluntas in differe tendere queat; intrinsicè tamen per eandem velut sensu imbutus se deprehendat, ut, ni præscriptæ normæ conformis sit actio edita, non recte se egisse cogatur agnoscere. Adeoque si quid mali eo nomine homini eveniat, non immerito illi sibi accidere judicet; cum normam, prout par erat, sequenti illud evitare licuerit.

§. 4. Quod autem homo aptus sit ad recipiendam obligationem, duplex causa est: una quidem, quia is voluntatem habet, quæ sese in diversas partes scindere, adeoque & ad normam componere potest: altera, quia homo à potestate superioris non est immunis. Nam ubi alicujus agentis vires per naturam ad uniformem agendi modum sunt alligatæ, ibi libera actio frustrata expectatur: istique incassum præscribitur aliqua norma, qui eam neque intelligere, neque ad eandem sese componere potest. Si quis autem non agnoscat superiorem, eo ipso nemo existit, qui necessitatem eidem jure queat injicere. Et si maxime is in agendo certam rationem observet, & à quibusdam actionibus constanter abstineat; id tamen non obligatione aliqua, sed ex proprio beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, ut ille obligationis sit capax, qui & superiorum habet, & normam præscriptam potest cognoscere, & voluntatem habet in diversa flexilem; quæ tamen ubi norma per superiorem fuerit præscripta, sentiat se ab ipsa non recte discedere. Quali natura hominem prædictum adparet.

§. 5. Introducitur obligatio in animum hominis proprie à superiore, i. e. tali, cui non solum vires sunt malum aliquod representandi coarctationibus; sed & cui jusse sunt causa, quare postulare queat, ex suo arbitrio

birio voluntatis nostrae libertatem circumscribi. Talia enim ubi in aliquo fuerint, postquam quid velit significavit, necessum est in animo hominis oriri meram reverentiam temperantem: illum quidem ex potentia, hanc autem ex consideratione causarum, quae etiam remoto metu allicere aliquem debebant ad ipsius voluntatem amplectendam. Qui enim nullam rationem allegare solet, quare mihi in-vito obligationem velit impingere, praeter solas vires, si terrere quidem me potest, ut effugiendo majori malo ipsi tantisper parere latius ducam. Sed eo metu remoto nihil amplius obstat, quo minus meo potius, quam illius arbitrio agam. Contra qui rationes quidem habet, quare ego ipsi parere debeam, à viribus tamen malum aliquod mihi imponendi destituitur, ejus iussa impungere à me possunt negligi, nisi potentior aliquis hujus auctoritatem proculcatam adferat eam. Rationes autem, quare quis recte postulare queat, ut ab altero sibi obtineatur, sunt, si ab isto in hunc sensum quaedam bona sine profectu, si constiterit, istum & bene hinc velle, & rectius, quam ipse valet, eidem prospicere posse, simulque si acta ista hujus directionem sibi vindicet; & denique si quis ultro alteri sese subjecerit, & in ipsius directionem confenserit.

§. 6. Ceterum ut lex vim suam in animis eorum, quibus ferri, exercere possit, requiritur *cognitio tantum legislatoris, tum ipsius legis*. Nemo enim obedientiam praestare valetur, si neque cui parere debeat, neque ad quod teneatur noverit. Et legislatoris quidem cognitio est facilissima. Legum quippe naturalium eundem esse auctorem, qui universi, ex lumine rationis constat. Nec civis ignorare potest, quis in ipsam imperium obineat. Leges porro naturales quomodo innotescant, paulo post exponetur. Civiles autem leges per promulgationem publice & perspicue factam in subditorum notitiam perveniunt. In qua de duobus constare debet; tum quod lex cum habeat auctorem, penes quem summum in civitate est imperium; tum quae sit legis sententia. Prius cognoscitur, si vel ipse legem

sua

sua voce promulget, vel autographo consignet; vel si id fiat per ipsius delegatos. Quorum auctoritas frustra in dubium vocatur, si constet, hoc cum munere, quod in civitate gerunt, esse conjunctum, & ipsos regulariter ad idem adhiberi; si istae leges in usum judiciorum deducantur; si nihil cogitent, quod summo imperio deroget. Ut autem sententia legis recte percipiantur, promulgantibus incumbit quaedam fieri potest precipitate uti. Si quid in legibus obscurum occurrat, ejus declaratio petenda abs legislatore, aut illis, qui ad jus secundum leges dicendum publice sunt constituti.

§. 7. Cujuslibet *legis perfectae duae partes sunt*: una, per quam definitur quid sit faciendum, quodve omittendum; altera, per quam indicatur, quodnam malum sit propositum ei, qui praecipuum intermitterit, & interdictum facit. Nam uti propter pravitatem ingenii humani, in vitia tendere amantis, supervacuum est dicere, *hoc fac*, si non facientem nil mali sit mansurum; ita absurdum est dicere, *penes dabis*, nisi causa, quae poenam mereatur, praecesserit. Sic igitur omnis vis legis consistit in significando eo, quod superior à nobis fieri velit vel non velit, & quae poena violatoribus legis sit constituta. Vis autem obliganda, i. e. intrinsecam necessitatem adherendi & vis cogendi, seu per poenas ad observationem legum adgredi proprie est in legislatore, & cui legum custodia atque executio est commissa.

§. 8. Illud quod per leges alicui injungitur, debet non solum intra vires esse illius, cui leges feruntur, sed & utilitatem aliquam asserere sive illi ipsi, sive alijs. Nam uti sub comminatione poenae alicui exigere vires ab aliquo, quod est & semper fuit supra ipsius vires positum, absurdum & crudele fuerit: ita supervacuum est naturalem voluntatis libertatem contrahere, si nulla in quenquam utilitas inde proveniat.

§. 9. Quanquam autem regulariter lex omnes legislatoris subditos complectatur, in quo materia legis quadrat, & quos legislator ab initio exerto non voluit; interdum tamen contingit, ut ab obligatione

legis

legis aliquis peculiariter solvatur. Id quod *dispensare* vocant. Ubi tamen dispensare ille tantum potest, cui legem ferendi & abrogandi potestas competit: ita cavendum, ne promissiva, & circa gravissimas causas facta dispensatione auctoritas legum convellatur, & invidiæ atque indignationis inter subiectos ansa præbeat.

§. 10. A dispensatione tamen multum differt *exequutio*, quæ est correctio ejus, in quo lex deficit ob universalitatem; seu dextra legis interpretatio, qua ex naturali ratione ostenditur, casum aliquem peculiarem sub lege universalis non comprehendi, eo quod aliis absurdum quid inde foret securarum. Nam quia ob infinitam varietatem omnes casus neque prævideri, neque exprimi possunt; ideo judiciales, quorum est generalia legum decreta ad speciales casus applicare, debent à lege excipere eiusmodi casus, quos excepturus fuerat ipse legislator, si præsens adesset, aut tales casus prævidisset.

§. 11. Porro à relatione & congruentia ad normam moralem actiones humanæ certas sortiuntur qualitates & denominationes. Et illæ quædam actiones, de quibus in neutram partem quid disponit lex, vocantur *licita* sive *permissæ*. Esti quandoque in vita civili, ubi non omnia ad vivum possunt referri, illa etiam licita dicantur, in quæ poena fori humani non est constituta, est in se honestati naturali repugnans. Quæ porro actiones cum lege congruunt, *bonæ*, quæ discrepant, *malæ* vocantur. Sed ut aliqua actio bona sit, necessarium est, ut ex omni parte cum lege congruat; ut mala sit, sufficit, si in una disaxat parte deficiat.

§. 12. Justitia autem quandoque est attributum *actionum*, quandoque *personarum*. Quando *justitia personarum* tribuitur, solet vulgo desiniri, quod sit *constans* & *perpetua voluntas* sum cuique tribuendi. Justus quippe vir dicitur, qui justitia faciendo delectatur, qui justitiæ studet, seu in omni re conatur facere id, quod justum est. Injustus contra, qui negligit cuique suam

sum tribuere, vel id non debito suo, sed præsentæ commodo mensurandum existimat. Sic ut justus hominis non paucæ possint esse actiones injustæ, & vice versa. Justus quippe justia facit inpropter præceptum legis, injustus non nisi per inhumanitatem: injustus autem justia facit propter poenam legi adjunctam, inpropter per animi malitiam.

§. 13. Quando vero *justitia actionibus* tribuitur, tunc nihil aliud est, quam recta applicatio earundem ad personam. Et justia actio, quæ ex proferri, seu a sciente & volente applicatur ad personam, cui illa debetur. Sic ut justitia actionum à bonitate in hoc potissimum differat, quod hæc simpliciter notet convenientiam cum lege; justitia autem præterea involvat respectum ad eos, in quos actio exercetur. Quo nomine etiam justitia virtus adversus alium dicitur.

§. 14. Justitiæ divisionem non omnes eodem modo instituant. Receptissima est divisio in *universalem* & *particularem*. Illa dicitur, quando quodcumque officium exercetur erga alios, etiam quod per vim, aut intentata in foro actione exigi non poterat. Hæc autem est, quando alicui potissimum exhibentur, quæ ille suo jure postulare poterat; & hæc iterum solet dividi in *distributivam* & *commutativam*. Illa nititur pacto inter societatem & membra inito circa participandum pro rata damnum & lucrum. Hæc autem nititur contractu bilatere potissimum circa res & actiones in commercium venientes.

§. 15. Cognito quid justitia sit, facile etiam quid *injustitia* sit colligitur. Ubi observandum, quod actio *injusta*, quæ delinatur ex consilio suscipitur, & per quam violatur, quod alteri perfectio jure debebatur, aut quod tali jure undecumque partum is possidebat, proprie *injuria* vocetur. Quæ triplici modo fit, vel si alicui denegetur, quod suo jure postulare poterat, (non si quid disaxat ex humanitate aut simili virtute debebatur;) vel si auferatur, quod suo jure, adversus auferentem valente, tenebat; vel si malum aliquod alteri inferatur, quod inferendi potestatem

non habebamus. Ad injuriam præterea requiritur de-
stinatum consilium, & malitia ejus, qui facit. Quæ
ubi abfuerit, læfio altius *inferturum* aut *causa vo-*
catur, gravior aut levior, prout gravis aut levis
fuerit fœcioria & negligentia, ex qua quis in alterum
velut incurrit.

§. 16. Lex refpectu auctoris dividitur in *divinam*
& *humanam*; illa abs Deo, hæc ab hominibus lata
est. Sed si lex confideretur, prout necessariam &
universalem congruentiam cum hominibus, vel minus,
habet, dividitur in *naturalem* & *positivam*. Illa est,
quæ cum rationali ac sociali natura hominis ita con-
gruit, ut humano generi honesta & pacifica societas
extra eandem constare nequeat. Unde & illa per
rationis homini congenitæ lumen, & ex considera-
tione humane naturæ in universum investigari &
cognosci potest. Hæc est, quæ ex communi condi-
tione humane naturæ haud quidquam fluit, sed abs
sollo legislatoris pacto proficitur: est nec ipsa sua
ratione, ac usu, quem certis hominibus, aut peculiari
societati generat, carere debeat. Est autem *lex divina*
alia *naturalis*, alia *positiva*. Humana autem omnis,
preste accepta, *positiva* est.

CAPUT III.

De Lege Naturali.

§. 1. Quenam legis naturalis sit indoles, quæ
necessitas, & quibus eadem præceptis in
isthæ mortalium conditione consistit, planissime per-
spicitur, si quis naturam & ingenium hominis peni-
tus perscrutatus fuerit. Sicuti enim ad accuratam
legum civilium cognitionem plurimum facit, statum
civitatis, moresque & studia civium probe intellexisse:
ita perspecto communi mortalium ingenio, statumque
facile patebit, quibus legibus eorumdem incoluntias
contineatur.

§. 2. Id

§. 2. Id igitur homo habet commune cum omnibus
animalibus, quæ sensus sui inest, ut seipso nihil
habeat carius, seipsum fudeat omnibus modis con-
servare; ut quæ bona sibi videntur adquirere, mala
repellere nitatur. Qui quidem affectus regulariter
tutus est, ut reliqui omnes eidem cedant. Et qui-
cunque hominis salutem impugnantur, eum non
potest non ille averfari eoque, ut etiam depulso
malo intentato plerumque odium, & cupiditas vindic-
tæ adhuc remaneat.

§. 3. At in eo præ brutis homo deteriori jam
conditione videtur, quod vix ullum aliud animal
tanta à nativitate imbecillitas profecatur; sic ut
miraculi sit instar sanatur, si quis ad maturam ætatem
pervernerit, nisi aliorum hominum auxilium accedat.
Cum nam inter tot inventa humane necessitatis
adminicula plurimum auctorum sollicita informatio re-
quiratur, ut proprio quis Marte victum & amicum
sibi parare queat. Fingamus hominem, citra omnem
ab aliis hominibus accedentem curam & culturam ad
robustum ætatem provecum, cui nihil sit scientia,
nisi quod ex proprio ingenio velut ultero pullulavit,
eundemque ab omni aliorum hominum opo atque con-
fuctio in solitudine destitutum. Sane vix miserabilis
animal deprehendetur. Elingue nimirum ac nudum,
cui nihil aliud relicum, quam herbas radiceque; vel-
lere, aut sponte maros fructus legere, frum fone,
flumine, aut lacina obvia levare, repellendis aeris
injuriis amara sabbire, aut musco graminæve corpus
utcumque tegere, tempus radiosissimum per otium ex-
igere; ad quemvis strepitum aut alterius animalis
occursum exhorrescere, denique fame, frigore, aut per-
feram bestiam demum perire. Contra quidquid jam
commoditatum vitam humanam comitatur, id omne
ex nutria hominum opo redundavit. Sic ut post Deum
O. M. nihil in hoc orbe sit, ex quo major utilitas
homini provenire queat, quam ex ipso homine.

§. 4. Isthoc tamen tam utile invicem animal non
paucis laborat viciis, & non minore nocendi facultate

C 2

præ-

præditum est; quæ conjunctionem cum ipso reddunt lætis incipientem, magnamque requirunt cautionem, ne pro bono malum quis ab illo fortiatür. Jam primum major fere ad nocendum proclivitas in homine, quam in quovis brutorum deprehenditur. Nam bruta fere cibi desiderio & Venere effentur, quorum utriusque tamen facili negotio ipsa satisfacere possunt. Et eo desiderio sopito non temere in iras aut ad lædendum alios concitantur, nisi quis irritaverit. At homo animal est nullo non tempore in libidinem puratum, cupus stimulis longe frequentius vellicatur, quam conservandæ speciei necessarium videbatur. Ejustem quoque venere non satari duxat, sed & vitillari vult; & sepe plura adæquit, quam natura digerere valet. Vestibus ne indigerent bruta natura prospexit. At homo non ad necessitatem tantum, sed & ad ostentationem vestiri gaudet. Multi præterea affectus atque cupidines, brutis ignoti, in mortalium genere deprehenduntur. Superflua habendi libido, avaritia, gloria & alios eminendi cupiditas, invidia, æmulatio, ingeniorumque contentio. Indicio est, quod pleraque bella, quibus genus mortalium colliditur, ob causas geruntur brutis ignotas. Atque ista omnia stimulare homines possunt & solent, ut sibi munus nocere velint. Accedit in multis eximia quædam penularia, & aliis insatiandi libido; quibus cæteri, etiam modesto ingenio præditi, studio se ac suam libertatem conservandi, ac vivendi non possunt non offendi, ac ad resistendum accegi. Quandoque etiam homines ad mortuus læsiones incitat inopia, & quod præfatis rerum copia cupiditatibus aut indigentia eorum non sufficit.

§. 5. Sed & maxima vis inest hominibus ad noxas mutuo inferendas. Nam edis neque demitibus, neque unguibus aut cornibus sine formidabiles, ut multa brutorum: tamen habilibus sine efficacissimum nocendi instrumentum evalescere possent; & solertia ingenii astu & per insidias grassandi facultatem dat, qua aperta vi pertingere non licet. Sic ut facillimum

fr,

fr, hominem homini gravissimum malorum naturalium, nempe mortem, inferre.

§. 6. Denique & in genere humano consideranda est insignis illa ingeniorum varietas, qualis in singulis brutorum speciebus non cernitur; quippe quæ consimiles fere inclinationes habent, parique affectu & appetitu ducuntur. At inter homines quæ capita tot sensus, & sium cuique pulchrum. Nec simpliciter aut uniformi cupidine omnes agitantur, sed multiplices & varie inter se mixto. Imo unus & idem homo sepe sibi dissimilis cernitur, & quod uno tempore concupivit, ab eodem alio tempore valde abhorret. Nec minor in studiis, institutis, & ad exferendum animi vigorem inclinationibus varietas, quæ jam in infinitis fere vitæ generibus conspiciuntur. Per quæ ne munio collidantur homines, sollicita temperatura & moderazione opus est.

§. 7. Sic igitur homo jam est animal sui conservandi studiosissimum, per se egenum, sine auxilio sui similium servari impotens, ad mutua commoda promovenda maxime idoneum; idem tamen juxta multissimum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam alteri inferendam prout non minus quam validum. Unde colligitur, eidem ut sit salvus, necessum esse ut sit sociabilis, i. e. ut cum sui similibus conjungatur, & adversus illos ita se gerat, ut ne illi probabilem causam accipiant eum lædendi, sed potius ejusdem commoda servare & promovere velint.

§. 8. Hujus ergo socialitatis leges, seu quæ docent, quomodo quis sese debeat gerere, ut commodum societatis humanæ membrum exitat, vocantur leges naturales.

§. 9. His positus adparet, fundamentalem legem naturalem esse hanc: Cuilibet homini quantum in se colendam & servandam esse socialitatem. Ex quo consequitur, quia qui vult suam, vult etiam media, sine quibus suis obtineri nequit; omnia, quæ ad istam socialitatem necessario & in universum faciunt, iure naturali præcepta; quæ eandem turbant aut abumunt, vitia intelligi. Reliqua autem præcepta sunt tantum

C 3

tantum velut subfuntiones sub hacce generali lege, quorum evidentiam lumen illud naturale hominibus infirum infirmat.

§. 10. Isthac porro præcepta est manifestam habeant utilitatem: tamen ut eadem vim legis obediunt, necessum est præsupponi, Deum esse, & sua providentia omnia regere; eundemque mortalium generi injunxisse, ut ista rationis dictamina tanquam leges, ab ipso vi competentis luminis, promulgatas, observent. Alias enim possent ea quidem fortasse observari inquit utilitatis, sicut quæ à medicis regende valetudini præscribuntur, non autem tanquam leges; quippe quæ necessario ponant superiorem, & quidem talem, qui alterius gubernationem actu susceperit.

§. 11. Esse autem Deum legis naturalis auctorem, ex ratione naturali ita demonstratur, si præcise præsentem mortalium conditioni inhæreamus, non attendendo, an primæva conditio diversæ ab hæc fuerit, & unde ista mutatio provenierit. Cum natura hominis ita sit constituta, ut citra socialibem vitam humanam genus incolume esse nequeat, hominisque animus notissimum hæc inferiorem capax deprehendatur; & vero præter, non solum genus humanam, ut alia creatura, originem suam Deo debere, sed & eundem istud utcumque jam constitutum providentiæ suæ moderamine completi: inde consequitur, Deum velle, ut homo his viribus, quas sibi præ brutis peculiariter inesse sentit, ad naturæ suæ incoluitatem utatur, utque adeo à brutorum exlege vita, humana vita sit distincta. Id quod cum aliter, quam servata lege naturali obtineri nequeat; intelligitur, quoque à Deo obligatum hominem ad isthanc servandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inventum, ac ex eorum libidine mutabilem, sed expresse ab ipso Deo huic fini procurando constitutum. Qui enim obligat ad finem, censetur quoque eundem obligasse ad usurpanda media fini necessaria. Sed & socialem vitam à Deo hominibus pro imperio injunctam esse, indicio

indicio est, quod in nullo præterea animante sensus religionis, aut metus Numinis deprehendatur, qui in animali exlege intelligi non posse videtur. Abs quo generatur tener admodum sensus in animis hominum non plane corruptorum, quo conviciantur, in legem naturalem peccando offendi illum, cui in animos hominum imperium est, & qui mercedus sit, etiam ubi ab hominibus metus non impendat.

§. 12. Quod vulgo dicitur, isthanc legem naturæ notam esse, id non ita capiendum videtur, quasi in animis hominum jam nascentium inhæreant actualæ & distinctæ propositiones circa agenda & fugienda. Sed partim quod illa per lumen rationis intelligi possit, partim quod saltem communia & præcipua capita legis naturalis ita plana & liquida sint, ut statim affectum inveniunt, & ita animis inolecant, ut nunquam inde iterum deleri queant, utur forte homo impus ad sopiendas conscientie vellitationes eorundem sensum plane studeat extinguere. Quo nomine etiam in Sacris Literis cordibus hominum inscripta dicitur. Inde & cum à puero ex vitæ civilis disciplina eorundem sensu imbuamur; & vero recordari non possumus ad tempus, quando primum eadem hausserimus, non aliter de ea cogitatione cogitamus, ac si illa nobis nascentibus jam adfuisset. Id quod cullebet etiam circa linguam ipsi vernaculam contingit.

§. 13. *Divisio officiorum*, quæ ex lege naturali homini incumbunt, commodissime videtur intuiui *secundum obiecta*, erga quæ ista sunt exercenda. Quo intuitu illa in tres principales partes dispiciuntur; quarum prima tradit, quomodo ex solo recte rationis dictamine quis sese debeat gerere adversus Deum; altera quomodo adversus *seipsum*; tertia quomodo adversus *alios homines*. Quanquam autem primario & directe ea præcepta legis naturalis, quæ ad alios homines spectant, ex socialitate, quam fundamenti loco substravimus, deriventur: tamen etiam indirectè officia hominis erga Deum tanquam Creatorem inde deduci possunt, quatenus ultimum firmamentum officii

erga alios homines à religione & metu Numinis accedit: sic ut sociabilis quoque non esset homo, si religione foret imbutus. Et quia sola ratio in religione ulterius progredi nequit, quam quousque illa intervencit promovendæ tranquillitatis & socialitati hujus vitæ. Nam prout religio salutem animarum procurat, ex peculiari revelatione divina provenit. Officia autem hominis erga seipsum ex religione & socialitate conjunctim promanant. Ideo enim quædam non pro absoluto suo libere homo circa seipsum disponere potest, partim ut cultor idoneus divini Numinis, partim ut commodum & utile membrum societatis humane esse queat.

CAPUT IV.

De Officio Hominis erga Deum, seu de Religione Naturali.

§. 1. **O**fficiûm hominis erga Deum, quantum quidem ex naturali ratione investigari potest, *duobus* partibus absolvitur: tum ut de Deo recte sentiamus, tum ut actiones nostras ad ipsius voluntatem componamus. Inde religio naturalis constat propositionibus tum *theoreticis*, tum *practicis*.

§. 2. Inter ea quæ de Deo cuiusvis hominis sentienda sunt, primum omnium est, ut certo persuasus sit *Deum existere*, i. e. *revera* dari summam aliquid & primum Ens, abs quo hoc universum dependeat. Id quod sapientes ex subordinatione causarum, quæ denum in primo aliquo sili volunt, ex motu & ex contemplatione machinæ hujus universi, & similibus argumentis liquidi diffinisse demonstrarunt. Quæ si quis neget abs se capi posse, non ideo atheismi sui excusationem invenit. Cum enim universum genus humanum in perpetua velut possessione istius persuasionis fuerit; necessum erat, si quis eandem oppugnare vellet, ut non solum omnia argumenta, quibus Deus esse probatur, solide destruat, sed & plausibiles rationes pro assertionem sua proferat. Simulque cum generis humani salutem & persuasionem contineri hæcenus creditum

creditum sit, ostendendum ipsi præterea fuerit, generi humano per arbeitsum melius consili, quam reterofano cultu Numinis. Quod cum fieri nullò modo queat, omnium eorum, qui isthanc cavellere concunquæ modo aggreduuntur, impietas maxime est detestanda, & gravissimis poenis coercenda.

§. 3. Alterum est, *Deum esse auctorem hujus conditorem*. Cum enim ex ratione manifestum sit, isthanc causam non existisse à seipsis, oportet ut eadem summam aliquam causam habeant. Quæ ipsa est id, quod Deum adpellamus. Ex quo consequntur, falli eos, qui subinde *Naturam* tanquam ultimam omnium rerum & effectuum causam crepant. Nam si per id vocabulum intelligitur efficacia illa & vis agendi, quæ in rebus conspicitur, illa ipsa utique auctorem sui, i. e. Deum, arguit: tantum abest, ut ejus vis ad negandum Deum quid valere possit. Sin autem per *Naturam* intelligatur summa rerum omnium causa, ex profano quodam fastidio desinguitur plana & recepta Dei adpellatio. Errant quoque illi, qui credunt, Deum esse aliquid eorum, quæ in sensus incurrant, & præcipue *sidera*. Nam hæc omnia substantia ipsorum arguit non esse primum aliquid, sed ab alio ortum. Nec minus indignè de Deo sentiunt, qui eum *mundi animam* dicunt. Anima enim mundi, qualiscunque illa deum sit, partem mundi, notat. Pars autem rei quomodo ejusdem causa, i. e. prius aliquid esse potest? Quod si autem per animam mundi intelligatur primum illud & invisibile, à quo omnium rerum vis & motus dependet, pro plano vocabulo obsoletum & figuratum, nomen substituitur. Ex hoc ipso quoque adparet, *mundum non esse æternum*. Id enim abhorret à natura ejus, quod causam habeat. Et qui mundum æternum asserit, aliquam ejus causam negat, & sic ipsum Deum negat.

§. 4. Tertium est, *Deum tum in universum mundum, tum in genus humanum regimen exercere*. Id quod ex admirabili & constanti ordine, qui in hoc universo cernitur, liquido adparet. Quoad effectum autem moralem

moralem perinde est, utrum quis negat, Deum existere, an ab eodem humana curari, cum utrumque omnem religionem plane tollat. Frustra enim metuitur aut colitur, unum in se sit praesantissimus, qui nulla plane nostri cura tangatur, & nihil boni malique in nos vult aut potest conferre.

§. 5. Quorum est, nullam attributam in Deum cadere, quod aliquam imperfectiorem involvat. Cum enim ille omnium rerum causa sit & origo, absurdum foret, creaturam ipsius aliquam sibi posse perfectionem animo concipere, quae ab Deo abesset. Imo cum istius perfectio infinitis modis exsuperet capum tancillae creaturae, eandem terminis potius negativis quam positivis exprimere par erit. Inde Deo haudquaquam sunt tribuenda, quae finitum aut determinatum quid notant; quia finitum majus terminis attribui potest. Et omnis determinatio ac figura terminis ac circumscriptionem involvit. Quis nec dicendus est distincte & plene comprehendi aut concipi nostra imaginatione, vel quacunque facultate animae nostrae; quia quicquid animo distincte & plene concipere valeamus, id finitum est. Neque vero ideo, quia Deum infinitum dicimus, ejus conceptum plenum animo tenemus: cum infinitum proprie non noet aliquid in ipsa re, sed imponentiam in animo nostro; ac si diceremus, non capere nos magnitudinem ejus essentiae. Inde nec recte dicitur; quod partes habeat, aut sit totum aliquid; quia haec attributa finitorum sunt. Neque quod in loco aliquo contineatur; quia hoc innuit fines & terminos magnitudinis. Neque quod moveatur, aut quiescat; utrumque enim supponit esse in loco. Sic nec Deo proprie attribui possunt, quae dolorem aliquem aut passionem notant; (proprie dico. Nam ubi talia Deo attributa leguntur, id sit adoperummodo, pro effectu, non effectu:) ut est ira, poenitentia, misericordia. Item, quae appetitum & aversionem aliquas boni notant: ut est appetitus, spes, concupiscentia, amor cupidinis. Nam haec involvant indigentiam, adeoque & imperfectiorem: cum intelligi non possit, ut quis adpetat, speret,

speret, cupiaré, nisi quibus indiget, carere. Sic & quando Deo tribuitur intellectus, voluntas, scientia, & alios sensuum, visio, auditio; illa longe sublimiori modo sunt capiendae, quam quo nobis infuit. Nam voluntas est adpetitus rationalis; adpetitus autem praesupponit absentiam & indigentiam rei congruentis. Et intellectus ac sensus in hominibus involvit passionem per objecta in organa corporis, & potentiam animae imperfectam. Quod est iudicium potentiae ab alio dependentis, & consequenter non perfectissime. Denique & illud à perfectione divina abhorret, si dicantur plures uno Deo. Nam praeterquam quod admiranda mundi harmonia unum dominatorem ejus moderatorem arguit, etiam finitus tuus ferreus Deus, si plures essent parvis potestatis ab ipso non dependentes. Sic ut contradictionem involvat, plura dari infinita. Quae cum ita sint, maxime rationi congruum est, circa attributa Dei utcumque exprimentia uti nominibus vel negativis, ut infinitis, incomprehensibilis, immensus, aeternus, i. e. principio & fine carens; vel superlativis, ut optimus, maximus, potentissimus, sapientissimus, &c. vel indefinitis, ut bonus, justus, creator, rex, dominus, &c. eo sensu ut non tam velimus, quid sit, distincte dicere, quam nostram admirationem & obedientiam qualicunque expressione profiteri; quod est signum animi humilis, & animi honorantis quantum potest.

§. 6. Propositiones praestite religionis naturalis verantur partim circa internam, partim circa externam cultum Dei. Internum cultum Dei consistit in ejus honore. Honor autem est opinio alienae potentiae conjunctae cum bonitate. Debet scilicet animus hominis ex consideratione potentiae & bonitatis Dei quantum potest animo venerationem adversus ipsum concipere. Ex quo fluit, ut eundem debeat amare, tanquam omnis boni autorem & datorem; in eum sperare, tanquam abs quo in futurum quoque omnis nostra felicitas dependeat; ejus voluntate acquiescere, tanquam qui pro sua bonitate omnia optime faciat,

no-

noſtrique dex, que maxime expediunt; cum timere, tanquam potentiffimum, & ejus offenſa maximum ſic malum conciliare apta; et denique in omnibus hamillime obſequi tanquam creatori, domino ac rectori optimo maximo.

§. 7. *Externus Dei cultus* in hiſce potiſſimum conſiſtit, ut homo Deo *gratias agat* pro tot bonis ab eo acceptis. Ut ipſius voluminate pro actione ſuas, quantum fieri poteſt, exprimit, ſeu ei *obtemperet*. Ut ejus magnitudinem *admiretur & celebret*. Ut *preces* ad ipſum *fundat* pro obtinendis bonis & averruncandis malis; preces enim ſunt ſigna ſpei, ſpes vero bonitatis & potentie divinae agnitio eſt. Ut ſi res vulerit per ſolum Deum *juret & juramentum religioſiſſime obſervet*. hoc enim poſſulat omniſcientia & potentia Dei. Ut de Deo *conſiderate loquatur*: id enim eſt ſignum timoris; timor autem potentie conſeſſio eſt. Ex quo conſequitur, *non eſſe attendendum Dei nomine tenere & fruſtra*; utrumque enim inconfideratum. *Non eſſe jurandum, ubi non eſt opus*; eſt enim fruſtra. *Non eſſe curioſe & petulantur diſputandum circa naturam & gubernationem Dei*: ex hoc enim nihil aliud ſequitur, quam ut Deum exigere velimus ad modulum noſtræ rationis. Item ut *quicquid Deo preſtandum eſt, in ſuo genere ſit ezimium, & bonorum exprimeat aptum*. Item, ut *homo Deum non ſolum ſecreto, ſed & palam & publice in conſpectu hominum eſtat*. Occultare enim aliquid eſt, quaſi quicquid eo exercendo erubereſceret. Contra publicus cultus non ſolum de noſtra devotione teſtatur, ſed & alios exemplo incitat. Denique ut *ſuavio conatu leges naturales obſervet*. Nam ut imperium Dei parvi pendere ſuperat omnes conumelias; ita e contrario omnibus faciliſſis eſt acceptor obedientia.

§. 8. Enimvero id certum eſt, eſſentiam hujus religionis naturalis, præſente & pro præſenti hominum conditione conſiderata, intra ſphæram hujus vite terminari; ad æternam autem ſalutem natiſcendam nequaquam valere. Ratio quippe humana ſibi relicta jam ignorat, pravitatem, que in facultatibus & in-

clinationibus hominis cernitur per culpam humanam proveniſſe, Deique offenſam & æternam exitium mereri: coque & neceſſaria Salvatoris, ejuſque officium & meritum, nec non promiſſa Dei humano generi facta, & que alia inde dependent, eandem latent: per que ſola ſalutem æternam hominibus provenire, ex divinis literis conſtat.

§. 9. Opera pretium porro fuerit paulo diſtinctius expendiſſe uſum, quem in vita humana religio gignit; ut conſtet, *eam revera eſſe utilitatem & firmiſſimum bonorum ſocietatis vinculum*. Nam in libertate naturali ſi metum divini Numinis removeas, ubi quis propriis viribus ſiſus fuerit, quaſlibet imbecillioribus pro libertate interet, ac honeſtatem, pudorem, fidem inter inania vocabula reputabit, nec ad recte faciendum alteret, quam ſenſu proprie imbecillitatis adigetur. Porro, religione remota, civitatum firmitas intinſeca ſemper in incerto foret. ac ad cives in officio continendos haudquidquam ſufficeret metus temporalis poenæ, ſides ſuperioribus data, ejuſque ſervandæ gloria, & gratitudo, quod ope ſummi imperii à miſeris ſtatu naturalis defendantur. Tunc enim revera locum haberet; qui mori ſcit, cogi noliſcit: quippe cum Deum non metuentibus nihil magis quam mors metui poſſit. Huic contemnenda qui ſufficeret, in imperantes quavis tentare poſſet. Ut autem id vellet, vix cauſa deſutara foret; puta ut declinare incommoda, quæ ſibi ab alterius imperio videntur incumbere; aut ut ipſe potiretur commodis, quæ imperij poſſeſſorem comitantur. Præſertim cum facile judicare poſſit, jure ſe id facere, vel quod, qui in præſens rerum potiret, præve temp. videatur gerere, vel quod ipſe longe melius imperatorum ſeſe ſperet. Occaſio autem ad talia tentanda facile offerri poſſet, rege vitam ſuam non ſatis caute circumſpiciene. (& quis tali rerum ſtatu cuſtodes ipſos condidit?) vel multis conſpirantibus, vel bello externo ingruente adficiis in partes hoſtibus. Præterea cives ad injurias muro intercedas fuguri eſſent proniſſimi. Cum enim in foro civili pro-

pronancietur secundum acta & probata, omnia scelera & flagitia, ex quibus lucrum provenire apud eum, fit occulte patriari & sine arbitris possent, pro dexteritate ingenii, in qua placere sibi quis possit, haberentur. Nemo quoque opera misericordiae aut amicitiae foret exerciturus, nisi gloria aut emolumentum explorata spe. Ex quo & illud consequeretur, ut dum nemo in alterius fide, remotis penis divinis, solidam fiduciam collocare possit, singuli perpetuo metu & suspicionibus anxii viverent, ne ab aliis deciperentur, aut laederentur. Sed & tam imperantes quam subiecti parum proclives futuri essent ad praecleara & gloriosa opera paranda. Nam imperantes, nullo conscientiae vinculo constricti, omnia munia, ipsamque iustitiam venaliter essent habituri, & in omnibus privatam commodam quaeriturum cum oppressione civium: à quorum rebellione uti sibi semper metuerent; ita suam salutem unice in eo positam intelligerent, ut istos quam maxime enervés redderent. Cives contra, oppressionem imperantium formidantes, nunquam non circumspicaturi forent occasiones rebellandi; ne minus tamen ipsi inter se dissidui, seque mutuo formidaturi erant. Quin & conjuges, oborta vel levi querela, se invicem essent suspectaturi, ne veneno, aut alio clandestino modo necarentur. Par periculum à familia immineret. Cum enim sine religione nulla quoque futura foret conscientia, non facile esset occulta tyfiodi scelera deprehendere; quippe quae plerumque per iniquitatem conscientiae, & terrores, in exteriora indicia erumpentes, prodantur. Unde adparet, quantum interit generis humani, atheismo omnes vias, ne invalescat, praecidere; simulque quanta vercordia eos ageret, qui ad opinionem pietatis politicae conciliandam facere audent, si in impietatem proclives videantur.

CAP.

CAPUT V.

De Officio Hominis erga seipsum.

§. 1. **Q**uanquam hominem amor sui periculis in-
fixus subigat, sollicitam sui curam agere, suaeque commoda omnibus modis procurare, sic ut hoc inveniatur aliquam obligationem comminisci supervacuum videatur; alio tamen respectu homo utriusque circa quaedam circa seipsum observare tenetur. Cum enim non sibi soli sit natus homo, sed ideo tam eximiam dotibus à Creatore sit ornatus, ut & ipsius gloriam celebret, & idoneum societatis humanae membrum existat: inde ita sese componere homo tenetur, ut ne dona Creatoris inculci perire patiarur, & ad societatem humanam aliquid pro virili conferat. Sic est sui cuique rudicis maximo fit probro & damno: recte tamen à magistro vapulat discipulus, si, quarum capax erat, aures addicere negligat.

§. 2. Porro cum homo constet duabus partibus, anima & corpore, quarum illa rectoris, hoc ministris aut instrumenti vicem subit, sic ut animi imperio, corporis servitio magis utamur: utriusque quidem cura, sed illius tamen praecipue agenda. Et aeternis quidem ante omnia ad commodè tolerandam vitam socialem est formandus, officisque & honesti sensu & amore imbuendus. Tum pro cuiusque capacitate & fortuna aliquid addiscendum ne quis inutile terrae pondus sit, sibi inutilis, aliis molestus. Sed & tempestive eligendum honestum vix genus, prout impulsus genii, corporis atque ingenii habilitas, natalium conditio, fortunae bona, parentum auctoritas, imperantium civilium iussa, occasio, aut necessitas fert.

§. 3. Cum autem animus fulcrum corporis sustineatur, inde vires ejus congruentibus alimentis ac laboribus erant firmanda & conservanda, nec intemperantia cibi potusque, intemptivo ac non necessario labore, aliave ratione

ratione diligenda. Quo nomine vitanda ingluvies, ebrietas, immodica Venus, & similia. Cum etiam inordinati & vehementes affectus non solum ad perturbandam societatem finitimos moveant, sed & ipsi homini plurimum nocent; inde danda opera, ut quis affectus suos quantum fieri potest compescat. Et quia multa pericula repelli possunt, ubi animose eis obviam eatur, molliores animi eubendi, idemque contra periculorum terrores obfirmandus.

§. 4. Quia autem nemo sibi ipse vitam dedit, sed illa pro Dei beneficio est habenda: adparet quoque homini nequidquam competere potestatem in propriam vitam hactenus, ut eandem pro lubitu possit abrumpere; sed expectandum utique esse, quoad quis evocetur ab eo, qui nos in hacce statione collocavit. Equidem id utique recte fieri posse videtur, cum homo possit & debeat sua opera aliis inservire & vero certum genus laborum, aut eorum ingenio vires hominis ita atterat, ut sensum vitæque terminus maturius ingruat, quam si quis molliorem ætatem exegisset; ut quis eligat probabilem occasionem brevioris vitæ, quo taleni sui usum aliis eo largius dispenset. Sed & cum sæpe multorum vita servari nequeat, nisi pro his alii probabili sepe vitæ periculo exponant: per imperantem legitimum posse civi sub comminatione gravissimam penam injungi, ne ejusmodi periculum fuga declinet. Imo & ultra tale periculum subire licebit, modo graviore cause non retrahant, & spes sit illi hoc in aliorum salutem cessurum; & sit digni sine, qui eam cure redimant. Nam id holidum fuerit, alteri periculo frustra sese comitem addere, ad egressum vitam pro nauci homine mortem optere. De cætero tamen per legem naturæ haud quidquam præcipi videtur, ut quisvis cujusvis alterius vitam suæ vitæ præferat; sed cæteris paribus sibi quisque proximus esse permittitur. Alii vero, qui vel cædō molestiarum, quæ vitam humanam committenter comitant, vel indignatione malorum quæ humanæ ipsos societati erubescendos non erant reddi-

tura,

turæ, vel metu dolorum, quis fortiter toleratis exemplo suo predesse aliis poterant, vel per vanam jactantiam fidei aut fortitudinis vitam ullo abrumpunt & projiciunt, utique in legem naturalem peccare sunt censendi.

§. 5. Cæterum quia sæpenumero conservatio sui, quam & tenerimus affectus, & ratio homini commendat, cum præcepto de socialitate collidi videtur, dum nempe salus nostra ab alio homine in periculum conjicitur, sic ut aut nobis sit perendum, vel grave incommodum subeundum, aut alter cum læsione propulsandus: igitur quali cum moderamine defensione nostri contra alios homines sit temperanda jam tradendum. Instatur igitur defensio nostri vel sine læsione ejus, abs quo malum nobis imminerebat, dum efficitur, ut ei acceptus aut formidolosa nostri invasio videatur; vel cum illius læsione aut pernicie. Prior modus quin sit licitus, omnique peccato vacet, dubium non habet.

§. 6. Enimvero circa posteriorem modum scrupulus moveri potest; quod parem jacturam videatur facere genus humanum occulo invidore, quam si ipse percam; & quod utique perendus sit mei similis, quicum ad colendam vitam socialem adstringitur. Et quod majores turbas videatur parere violenta defensio, quam si vel fugam arripiam, vel corpus patienter involari præbeam. Verum ista hoc defensionis genus haucquidquam faciant illicitum. Nam ut adversus aliquem pacifice & amice agam, requiritur, ut ipse fe talem erga me præbeat, qui ejusmodi officia à me recipere idoneus sit. Et quia socialitatis lex ad salutem mortalium spectat, ideo ejusdem talis est faciendæ interpretatio, quæ singulorum salutem non pessumdet. Inde ubi alter eximo meo imminet, nulla est lex, quæ meam me salutem prodere jubeat, ut alterius malicia impune grassari queat. Et qui ex tali occasione læditur aut occiditur, habet quod suæ pravitati imputet, quæ mihi isthanc necessitatem imposuit. Alias quippe omnia bona, quæ natura ad-

D

10-

industria nobis peperit, frustra forent concessa, si alteri injulte illa invadenti vim non liceret opponere; & parata præda inprobus expositi forent prohi, si quidem hi istis nunquam deberent vim opponere. Sic ut violentam sui defensionem plane prolabere, exitio generi humano sit futurum.

§. 7. Non tamen temper, quando injuria intentatur, ad extrema licet provolare; sed *tutiora prius remedia tentanda*; puta ut aditum invalori intercludam, ut intra munica loca me contineam, ut invalori monentem à furore desistere. Sicut & hoc prudentis est, *lexus injuria patientia*, si commode fieri possit, desingi, & de suo jure aliquid remittere potius, quam intempetiva violentie oppositione majori sese periculo exponere; præsertim ubi impetatur id, quod facile reparari aut pensari queat. Verum ubi hoc aut simili modo salus mea in tuto locari nequeat, pro eadem expedienda vel extrema tentare licebit.

§. 8. Sed ut liquido judicari possit, an quis intra *limites incaluptatis defensionis* subitiverit, despiciendum prius est; utrum quis in *naturalis libertate*, nulli mortalium subiectus, an vero *imperio civili* obnoxius degat. Priori statui, ubi alter injuriam inferre petendæ nec poenitentia prævi conatus ductus ad pacem meam colendam redire velit, hunc vel cum eade repellere poterit. Idque non solum si vitam meam impetat, sed & si vulnere, aut ledere duxerit, aut etiam res, salvo corpore, eripere conetur. Nam neque cautum est mihi, quod ab istis injuriis ad majores non sit *transiturus*; & qui sese hostem præbetur, nullo amplius jure munus, quo minus quovis modo à me repellatur. Ac revera tunc infociabilis esset hominum vita, si contra eum, qui modicis injuriis continare non desistit, extrema non liceret adhibere. Hoc modo enim modestissimus quisque deterrito cuique perpetuum ludibrium deberet. In hoc porro statu non solum in præsens intentatum periculum repellere, sed & hoc deposito invalorum eo utique persequi possum, quoad ab illo in futurum

fatis

fatis mihi cautum sit. Super qua *cautione* ita habendum. Si quis, injuria intentata, ultra poenitentiam ductus veniam petat, & damni restitutionem offerat, in gratiam cum ipso, si se accepta, redire debeo. Nam firmum est signum animi emendati, sponte poenitere, & veniam petere. Atq; qui tunc demum poenitentiam præ se fert, quando resistendi vires deficiant, ejus nudo promisso fidere parum tutum videtur. Igitur tali vel vires nocendi subtrahendæ, vel aliud vinculum injiciendum, ne deinceps nobis existat formidabilis.

§. 9. Qui autem imperio civili subiecti degunt, tunc demum violentam sui defensionem licite adhibeat, quando tempus ac locus non fere auxilium magistratus implorari ad repellendam eam injuriam, qua vita, vitæque acquipollens, aut irreparabile bonum in præsentaneum periculum conjicitur. Et quidem ut periculum tantummodo depellatur: vindicta autem & cautio de non offendendo in posterum magistratus arbitrio relinquatur.

§. 10. Licet autem defensionem suscipere tam adversus eum, qui dolo malo, quam qui *per errorem* exitium mihi intreat; puta, si quis insania agitate me invaserit, aut quia me alium, qui cum inimicitie ipsi intercedunt, crederit. Nam sufficit, quod alteri non sit jus ad me invadendum, aut occidendum, neque in me sit obligatio ad mortem suavia subeundam.

§. 11. Circa *tempus*, intra quod defensio recte fieri potest, ita habendum est. Qui in naturali libertate utrinque degunt, erri possunt ac debent præsumere, alios adversus se officia legis naturalis observaturos; tamen propter malitiam ingenii humani nunquam ita securi esse debent, quin sibi mature innoxia munimenta circumponant; puta, aditum præstruendo hostilia molientibus, arma virosque comparando, focios adjuvando, alioquin conatus vigilanter observando, & quæ sunt similia. Verum ista suspicio, orta ex communi hominum malitia, non sufficit, ut sub ob-

D 2

tenu

tentu defensionis mee alterum ulro armis opprimere possim, ne quidem si potentiam ipsius nimis gliscere videam; præsertim ubi eandem innoxia industria, aut per benignitatem facti citra aliorum oppressionem adauxerit. Quin & si quis præter facultatem nocendi etiam voluntatem ostendat, non quidem adversus me, sed alium, non ideo statim meo nomine eum invadere ulro possim; nisi ad auxilium alteri, qui injulle à potentiore invaditur, ex fœdere teneat. Quod eo promptius facere expedit, si probabile sit, illum altero oppresso in me quoque transiurum, & priorè victoria pro instrumentum sequentis usurum. Alit ubi liquido adparet, licet conatus circa inferendam mihi vim jam occupari, licet conatus suos nondum pene expromiserit, statim licetbit violentam sui defensionem auspicari, & noxam adparantem occupare; siquidem nulla spes sit fore, ut amice admonitis hostilem animam exuat, aut ejusmodi admonitio rebus nostris noxia sit futura. Unde heic pro aggressore erit habendus, qui prior voluntatem nocendi alteri concepit, & ad eandem exsequendam se comparavit; defensionis autem favor illum comitabitur, qui celeritate ulus tarditas molentem opproberit. Neque enim ad defensionem requiritur primum ìchm excipere, aut ìchus, qui intentatur, eludere duntaxat & repellere.

§. 12. Alit in civitatibus haucquidquam tam laxam spæciam ad sui defensionem indulgetur. Nam heic licet quis intellexerit, civem sese comparare, ad vim ipsi inferendam, aut atroces minas spargere; nequaquam occupare illum licebit; sed ad communem imperantem erit deferendus; & ab eodem cautio petenda. Verum ubi quis ab altero jam invaditur, & in eas redigitur angustias, ut magistratus, aut alioem civium implorandi subsidium facultas non sit, tunc demum ad repellendam vim vel extrema invalori licetbit intentare; non quidem ea intentione, ut per eadem vindicta ob injuriam exigatur, sed quatenus vicia citra ejusmodi eadem è præserti periculo neque eripi. *Initium* autem temporis illius, quo quis in sui defensionem

fionem alium impune potest occidere, inde sumitur; quando aggressor voluntatem impetendi vitam meam præ se ferens, & à viribus instrumentisque nocendi instructus, jam intra illum locum exierit, ex quo reipsa nocere possit, computato quoque illo spatio, quo opus est, si ego prævenire, quam præveniri malim. Esti propter perturbationem animi, quam tantum periculum excitat, modicus excessus in foro humano non curetur. *Perdurat* autem *statim incupate tutele*, quoad aggressor fuerit depulsus, aut ulro recefferat, vel potentia in ipso facinoris momento tactus, vel quod conatum ejus eventus destituerit; ita ut in præsens nocere amplius nequeat, nobis; sit facultas in loca tuta nos recipiendi. Nam ulio injuriæ & cautio in futurum ad imperii civilis curam & potestatem spectat.

§. 13. Quanquam autem dictum sit, non recte ad eadem provolari, ubi commodiore via periculum depelli potest; tamen propter *periculosissimam animi*, quam imminens periculum parere solet, non omnia ad vivam relicari solent; cum in tali periculo trepidanti non ita accurate omnes evadendi vias liceat circumspicere, sicut ei qui tranquillo animo tunc considerat. Inde uti ex loco tuto ad provocantem ulro descendere tentarium est; ita si in aperto me loco constitutum alter invadat, non præcisè ad *fugam* obligor; nisi forte in propinquo sit tale suffugium, ad quod me citra periculum possim recipere; neque semper cessum ire tencor. Nam & ibi nudum tergum ostendendum, & utrinque periculum lapsus imminet, ac ubi semel gradu sis depulsus, eundem iterum componere haut facile est. Ulri autem aliquis favore defensionis non excluditur, quod ulro in publicum ad sua negotia obeunda prodit, cum si domi mansisset, à periculo immunis erat futurus: ita eodem non fruitur qui ab altero in *duellum* provocatus, ubi comparuisset, ita premittitur, ut in illum transodiatur, ipsi sit pereundum. Nam cum leges id periculum subire ventent, ejus quoque ad excusandam eadem nulla habeatur ratio.

§. 14. Quod pro defensione vitæ, idem & pro defensione membrorum conceditur, sic ut & ille innocens habeatur, qui violentum inuaforem occidit, cui fortasse intentio fuit membro eum duntaxat mutilandi, aut græue vulnus infligendi. Nam & natura à mutilatione, & gravi læfione maxime abhorret; & mutilatio membri, præcipue nobilioris, quandoque non multo minoris quam ipfa vitæ æstimatur. Quin in antecessum non constat, an non ex mutilatione ac vulnere mors fit securura: ac talis patientia communem hominum constantiam fuperat, ad quam leges regulariter non folent obligare, in gratiam præfertim hominis multatofii.

§. 15. Sed & quod pro vitæ, id & pro iudicitiâ licere iudicatur: quippe cum nulla maior conumelia honestæ foemine inferri queat, quam fi quis inuitæ eripere aggrediatur, cuius integritate ejus fetus decus maxime æstimatur; & efficit, ut hofti ex fuo sanguine prolem futeritate cogatur.

§. 16. Defensio autem vitæ inter eos quidem, qui in naturali libertate vivunt, etiam ad eadem usque inuafores procedere potest; modo res non fit ejusmodi, ut contemni mereatur. Nam citra res utique vitæ noftre feruari nequit; & æque hoftilem animum declarat, qui res, quum qui vitam per injuriam impedit. Verum in civitatibus, ubi ereta subsidio magistratus recuperari poffunt, id regulariter non conceditur; nisi in eo casu, ubi qui res noftas ereptum venit, in iudicium adduci non potest. Quod intuitu licitum est occidere prædones, & fures nocturnos.

§. 17. Atque hæc de defensione ab iis facta, qui ultra ab aliis per injuriam invaduntur. Qui autem prior alterum læsit, tunc demum recte se defendere, eaque defensione istum demo lædere potest, postquam prænitentia tactus reparationem damni dati, & cautionem de non lædendo in posterum obulit, & læsum eandem per asperitatem animi respuit, ac manu sibi vindictam facere perentide.

§. 18. De-

§. 18. Denique & tam habetur conservatio sui, ut si ea obtineri aliter nequeat, in plurimum casibus ab obligatione communium legum eximere censetur. Quo nomine necessitas lege carere dicitur. Scilicet cum tanto ardore ad sui conservatiorem homo rapiatur, non facile præsumitur talem isti obligationem impositam, cui propria falus cedere debeat. Quamquam enim non Deus solum, sed & ubi materie gravitas requirit, imperium civile tam rigidam nobis obligationem injungere queat, ut mors sit potius optenda, quam latum unguem ab illa discedamus: tamen non semper tam rigida legum præsumitur obligatio. Has enim qui tolerent, aut qui instituta quedam inter homines introduxerunt, cum utique salutem aut commoditatem hominum per ea promovere voluerint, regulariter quoque ob oculos censetur habuisse conditionem naturæ humanæ, & quam non possit non homo refugere & amoliri illa, que ad sui destructionem tendunt. Inde regulariter leges in primis positivæ, & quævis instituta humana iudicantur excipere casum necessitatis, seu non obligare, quando ipsarum observationem comitaturum esset malum, humanam naturam destruens, aut contraria hominum constantia superius; nisi expresse, aut propter negotii naturam ille quoque casus fit comprehensus. Unde necessitas non id quidem efficit, ut directæ lex possit violari, & peccatum admitti: sed ex benevola legislatorum mente, simulque naturæ humanæ consideratione præsumitur, eam necessitatis sub lege generaliter concepta non contineri. Exemplo uno & altero res erit declaranda.

§. 19. Quamquam alias homini non sit jus in sua membra, ut illa pro lubitu mutilet, perdat; & licet tamen abjungere membrum insanabili vitio correptum, ne totum corpus pereat, aut partes adhuc sinceræ trahantur, aut inutili appendice aliorum usus membrorum impediatur.

§. 20. Si in naufragio plures in scapham induerint, quam illa terere possit, neque ad unum peculiari jure

D 4

scapha

scapha peritatur: videntur forte ducendi, qui projiciantur: & si quis fortis periculum subire detrectaverit, tanquam qui omnium interitum quarat, extra forem precipitari poterit.

§. 21. Si duo in *profundis vite periculum* incidant, in quo utriusque sit perendum, uni quid facere liceat, ex quo alteri, alias perituro, fata admoveantur, ut ipse salvus sit. v. g. Si ego natandi peritum cum altero natandi imperio in profundas aquas incidissem, & ille me circumplexus teneret, neque mihi tanta sint vires, ut ipsum mecum aquis efferre valeam: potero talem à me violenter amolari, ne cum ipso situm suffocet, estis is per exiguum tempus à me utcaque sustentari poterit. Sic in naufragio, ubi ego tabulam occupavi duorum non capacem, si quis adnatas eidem quoque se velit injicere, me simul secum perditurus, potero eum quavis violentia à tabula repellere. Sic quando duobus fugientibus hostis necem intentans imitat, unus vel porta post se clausa, vel ponte dejecto alterum in periculo vite delinere potest, si uterque simul servari nequeat.

§. 22. Ex necessitate potest alteri *periculum mortis aut magna lesionis intentari indirecte*, ita ut nobis non sit propositum ipsi nocere, sed duntaxat pro nostra conservatione talem autem suscipere, ex quo probabiliter noxa ipsi possit inferri; ut tamen mallemus quavis potius alia ratione necessitate nostra desungi, & ipsam lesionem quantum in nobis temperemus. Sic si robustior mortem intentans me persequatur, ac in angusta via, qua fugiendum, forte quis occurrat; ubi admonitus non esset, aut id temporis locive angustia non admiserit, licet illum proferere, & per eum jacensem fugam persequi, estis probabiler ex eo impulsu vehementer videatur assilendus. Nisi forte illi peculiari obligatione teneat, ut etiam ultro pro ipso periculum subire debeat. Quod si fugæ interceptus, admonitus licet, decedere via nequeat, intra si infans sit, aut claudus; saltem excusationem merebitur, qui super eundem saltum molitur potius, quam

quam moras negligendo corpus hosti præbet. At vero si quis petulantur vel inhumane mihi obstitit, & viam fugiendi concedere noluerit, etiam directè impelli ac proferri poterit. Cæterum quibus per istos casus læsio conciliatur, eam tanquam fatalem calamitatem ferre debent.

§. 23. Si quis præter propriam culpam in *extrema inopia villos aut vestiam ad verius frigus necessarium* vestietur, neque ab aliis locupletioribus atque abundantibus precibus, pretio, aut oblata sua opera, ut ultro sibi illas concederent, impetrare poterit; citra crimen furti aut rapinæ vi vel clanculum illas subducere poterit, præsertim si intentionem habuerit eam æstimationem præstandi, quando occasio oblata fuerit. Nam locuples in ejusmodi necessitate consulto ex officio humanitatis debebat succurrere. Quamquam autem regulariter, quæ ex humanitate debentur, hautquamquam vi possint eripi; tamen extrema necessitas efficit, ut talia non minus alteri queant, quam quæ ex obligatione perfectæ debentur. Necessum tamen est, ut egenus omnes prius vias tenet, quo volente domino necessitatibus suis succurrere queat; nevé dominus pari necessitate teneatur, aut mox in eandem sic devolvendus. Et ut restituio fiat, præsertim ubi alterius fortunæ non ferant, gratis tale quid condonare.

§. 24. Denique videtur & necessitas, circa res nostras veritas, veniam indulgere *res alienas perdendi*; ita tamen ut circa nostram culpam id periculum rei nostræ extiterit; ut idem commodiore via dispelli nequeat; ut ne pro viliori nostra re alterius pretiosorem perdamus; ut æstimationem ejusdem præstemus, si quidem ista alias peritura non fuerat, aut in partem damni veniamus, si alterius res una cum nostra alias peritura erat, que nunc sua jactura nostram servat. Quam æquitatem fere *leges nauticæ* sequuntur. Sic & orto incendio, eoque ædibus meis imminere licebit vicini aedes diruere, ita tamen, ut quorum aedes hoc modo servatæ sunt, pro rata vicini datum faciant.

CAPUT VI.

De Officio quorumlibet erga quoslibet,
& primo, de non lædendis aliis.

§. 1. Sequantur officia, quæ homini adversus alios homines sunt exercenda. Eorum aliqua proveniunt ex communi obligatione, qua Creator omnes homines ut tales inter se devinctos voluit; aliqua autem ex certo instituta per homines introducto aut recepto, vel ex certo hominum statu advenitio promanant. Illa cuiuslibet erga quemlibet exercenda, hæc autem non nisi erga certos, posita certa conditione aut statu. Inde & illa possunt vocare *absoluta*, hæc *hypothetica*.

§. 2. Inter officia absoluta seu quorumlibet erga quoslibet *primum* locum obtinet: *nequis alterum lædat*. Est quippe hoc officium omnium latissimum, omnes homines ut tales complexum. Idemque facillimum, utpote modis actionis intermissionis constans, nisi qua obstantes rationi libidines quandoque compescendæ sunt. Quin & maxime necessarium idem est, quod citra illud socialis hominum vita nullo modo consistere queat. Qui enim nihil boni in se confert, qui ne vulgaria quidem officia necum miscet, cum eo tamen tranquille vivere possum, modo nulla ratione me lædat. Imò à maxima parte mortalium nihil amplius quam isthoc desideramus; bona fere inter paucos invicem communicantur. At cum eo, qui me lædit, nullo modo pacifice possum vivere; cum natura cuique tam tenentur amorem sui, rerumque suarum inferverit, ut non possit non omnibus modis repellere eum, qui istis noxam inferre aggreditur.

§. 3. Hoc ipso autem officio velat manantur non illa tantum, quæ per ipsam naturam alicui assunt; uti est vita, corpus, membra, pudicitia, libertas; sed & quocunque instituto aliquo atque conventionem humana sunt quaesita. Sic ut quocunque legitimo titulo aliquid

quid nostrum sit, hoc præcepto idem auserti, corrupti, lædi, visibus nostris ex toto aut parte subtrahi videtur. Unde hoc ipso interdicitur intelliguntur quævis crimina, quibus aliis noxa inferitur; uti est cædes, vulneratio, verberatio, rapina, furtum, fraus, vis, directæ aut indirecte, mediate aut immediate illata, & quæ sunt similia.

§. 4. Ex hoc porro consequitur: *si cui sit ab altero læsio illata, damnavisse datum illo modo, qui ipsi læsio potest imputari, id quantum fieri potest ab eodem esse faciendam*. Alias enim vanum erit præceptum, ne quis lædatur, neque cui damnum deur, si ubi de facto læsus fuerit, damnum ipsi gratis sit devorandum, & qui læsi fractu suæ injuriæ securæ & citra restitutionem gaudere queat. Neque etiam citra necessitatem restitutionis abs se invicem lædendis abstinence unquam mortuum pravitas; nec ei, qui damnum passus est, facile fuerit, animum ad agendam cum altero pacem componere, quamvis illius reparationem non obtineat.

§. 5. *Damnum est proprie ad rerum læsionem pertinere videretur; ita tamen late à nobis heic accipitur, ut notet omnem læsionem, corruptionem, diminutionem, aut subtractionem, ejus quod nostrum jam est, aut interceptionem ejus, quod ex jure perfecto debeamus habere; five id datum sit à natura, five accedente facto humano aut lege attributum; aut denique omissionem ac denegationem alicujus præstationis, quam alter nobis ex obligatione perfecta exhibere debeatur.* At si intercipiatur, non censetur datum datum, quod pensari debeat. Inconveniens enim fuerit damni loco ducere, talia non acceptis, aut pensationem eorum postulare, quæ ab altero non nisi in locum utroque beneficii expectare poteram; & quæ inter mea, antequam ea acciperem, censere non possum.

§. 6. Sub damni porro nomine venit non modo res nostra, aut nobis debita, quæ læditur, perditur, aut intercipiatur; sed & *fructus*, qui ex ipsa re proveniunt, five

sive jam sint percepti, sive adhuc sperentur, si modo dominus eos percepturus fuerat: deductis tamen impensis, quæ ad fructuum perceptionem fuerunt necessarii. Estimatio autem fructuum speratorum intenditur aut remittitur, prout propius aut longius à sine incerti proveniunt remoti fuerint. Denique & pro uno damno habetur, quicquid ex aliqua læsione vel naturali necessitate deinceps profluxit.

§. 7. Potest autem quis alteri damnum dare non solum immediate & per se, sed & per alios. Potest & damnum immediate ab aliquo datum alteri imputari, quia ad istud factum aliquod consilium vel faciendum; vel non faciendum, quod debebat facere. Quandoque inter plures, qui ad idem factum concurrerunt, unus principis causa habetur, alter accessarii in loco est: quandoque omnes pari passu ambulant. Circa quos observandum, illos ita tenere ad reparationem damni, si revera causa damni fuerint, & momentum aliquod attulerint ad totum damnum, aut ejus partem. Ubi autem quis ad ipsum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquod operæ non consulti, neque ut iste susciperetur antecesserit effectus, neque in partem emolumentum venit; is licet occasione istius actus aliquo peccato obstringatur, ad restitutionem tamen damni non tenetur; uti sunt, qualisvis realis læsionis, qui paratarum damnorum laudant, excusant; qui antequam fiat operant, dum se favent aut assensuant.

§. 8. Ubi plures ad unum actum, ex quo damnum productum, concurrerunt, primo loco tenentur, qui imperio, aut alio modo necessitatis quid habente, ad factum alios impulsi. Patetor facinoris, cui ministerium decretare non licuit, instrumenti tantum rationem habebat. Qui causa necessitatem ad facinus accessit, ipse primo loco tenetur, tum ceteri, qui ad facinus aliquod consulerunt. Ita tamen, ut si à prioribus reparatio damni fuerit facta, posteriores ab eadem sint immunes, (quod in poemis fecus est.) Si plures per conspirationem aliquod facinus patravérunt, omnes pro singulis, & singuli pro omnibus tenentur; sic

sic ut si omnes comprehendantur, singuli ratam partem ad damnum faciendum conferre debeant. Ubi reliquis elapsi unus tantum deprehendatur, hic pro omnibus solvere tenebitur. Ubi autem ex deprehensis aliqui non sint solvendo, locupletes in solidum tenebuntur. Quod si plures circa conspirationem ad idem facinus concurrerint, ac discerni liquido possit, quantum quisque ad damnum consulerit; quisque tantum tenebitur ad id pensandum, quod ab ipso processit. Quod si unus solidum solverit, reliqui à reparatione *totum* damni liberantur.

§. 9. Ad reparationem damni tenetur non solum, qui dolo malo alteri nocuit; sed & qui præter directam intentionem per negligentiam seu culpam, quam evitare facile erat. Hæc enim non minima pars est socialitatis, ita circumspecte agere, ut nostra conversatio aliis non fiat formidolosa aut intolerabilis. Quin & sæpe ex peculiari obligatione cui ad accuratam diligentiam adhibendam adstringitur. Imo & levissima culpa ad reparationis necessitatem sufficere potest, si modo negotii natura exactissimam diligentiam non ultro velut adpernetur, aut ejus magis, qui damnum accipit, quam qui dat, culpa veritetur: aut nisi magna perturbatio vel negotii circumstantia accuratam circumspectionem non admittat: puta si quis in fervore pugæ, dum arma quatit, proxime sibi adstantem lædat.

§. 10. Verum qui per *casum fortuitum* & circa suam culpam læsit, ad reparationem non tenetur. Quia cum nihil sit admissum, quod imputari ipsi queat, nulla ratio est, quare potius is, qui injustus fecit, fatale malum iure debebat, quam alter, qui passus est.

§. 11. Illud quoque naturali requiriti congruum est, ut si *damno nostro* circa culpam nostram alteri damnum dedit, id vel ipsi penitens, vel istum læso dedamus. Nam servus utique naturaliter reparationi damni à se dati est obnoxius. Cum autem ipse non habeat bona, unde reparatio fieri queat, equitate *cor-*
pus

pus domini sit; æquam sane est, ut dominus aut damnatum faciat, aut ipsum dedat. Alias enim seruo daretur licentia omnes pro iudicium lædendi, si neque ab ipso, qui nihil, ac ne seipsum quidem habet, neque a domino reparatio damni obtineri posset. Nam si vel maxime ob læsionem dominus ipsum verberibus aut carcere velit plectere, læso inde hæcquidquam satisfieri potest.

§. 12. Quin & idem circa *animalia nostra* æquam esse videtur, ut quando illa etiam citra nostram culpam, & contra naturam generis sponte commota, alteri damnum dederint, dominus vel damnatum faciat, vel animal dedat. Nam si ab animali, quod in libertate naturali debebat, læsus fuisset, poteram utique qualitercumque damnatum meum reparare illud captiendo vel occidendo: quod jus sane per alterius dominum tolli non potuisse videtur. Et cum dominus ex eo animali lucrum capiat, ego vero damnatum ex eodem sentierim; reparatio autem damni longe sit favorabilior, quam lucri acquisitio: adparet recte a domino animalis possessari, ut damnatum datum reparat, aut si tanti non sit ipsi animal, illud noxæ dedat.

§. 13. Sic igitur qui *damnum a teri extra dolum malum* dedit, ultro reparationem debet offerre, testarique malitiam abs se abuisse, ne læsus ipsum pro hoste habeat, ac vicissim hostilia intenteat. Qui autem *per malitiam* alterum læsit, is non solum ultro reparationem damni debet offerre, sed & poenitentiam sui facti ostendere, veniamque petere. Vicissim læsus reparatione obventa poenitentiam ac petenti *veniam dare*, & cum ipso in gratiam redire tenetur. Nam qui reparationem damni & poenitentiam adipiscere non vult, sed vindictam utriusq; manu sibi quaerunt, nihil aliud agit, quam ut accensari animi sui obsequatur, adeoque ex causa supervacua pacem inter homines abrumpat. Quo nomine damnatur etiam naturali lege *vindicta*, que nullum alium finem habet propositum, quam ægre facere illis, qui nos læserunt, eorumque dolore nostrum animum satiare. Eo pro-

proniores autem mortales ad condonandas manus offensas esse decet, quo frequentius ipsi supremi Numinis leges violant, eoque & ipsi venia quotidie opus habent.

CAPUT VII.

De agnoscenda naturali Hominum equalitate.

§. 1. **E**st homo animal non modo sui conservandi studiosissimum, sed & cui infra sit delicata quedam sui æstimatio, cui si quid detrahatur, non minus sæpe commoveri solet, quam illata corpori aut rebus noxa. Quin in ipso hominis vocabulo iudicatur inesse aliqua dignatio, sic ut ultimum simul atque efficacissimum argumentum, quo aliorum insolens insultatio reunditur, isthoc habeatur: utique non canis sum, sed æque homo atque tu. Cum igitur natura humana omnibus æque competat, & nemo libenter velit aut possit illi lociari, abs quo non saltem tanquam æque homo, & communis naturæ particeps æstimatur: ideo *secundo lecto* inter officia quorundamlibet in quolibet habetur: *ut quisque alterum hominem æstimet atque tractet, tanquam naturaliter sibi æqualem, seu ut aique hominem.*

§. 2. Constat autem isthæc hominum equalitas non in eo solum, quod hominum adutorum *vires* ferè sint æquales, hæcenus, ut etiam imbecillior robustiori morem adferre possit, per insidias, aut adjuvante dexteritate, armorumque habilitate: sed & in eo, quod licet unus præ altero variis doctibus animi corporisque à natura sit dotatus, non eo minus tamen legis naturalis præcepta adversus alios ei sint exercenda, atque ipse ab aliis idem expectat; nec ideo plus licentiæ ipsi concedatur alios injuriis afflicendi. Sicuti & contra, neminem parca in ipsum natura, aut tenus fortuna per se ad id condemat, ut deterioris conditionis circa fructuonem communis juris sit, quam alii.

alii. Sed quæ unus ab altero postulare aut expectare potest, eadem alii quoque, cæteris paribus, ab eodem debent; & quod iuris quis in alios statuit, eo ipsum uti maxime convenit. *Obligatio quoque ad colendam cum aliis hominibus vitam socialem omnes homines æqualiter stringit*; nec uni magis licet leges naturales in alio violare, quam alteri. Esti nec defuit populares rationes eam æqualitatem illustrantes; para quod ex eadem stipe omnes defendamus, eodem modo nascamur, nutriamur, moriamur; quodque Deus nemini de stabili & inconcussa fortuna caverit. Sicut & scita religionis Christianæ parando Numinis favori non nobilitatem, potentiam, divitiarum, sed pietatis sinceritatem commendat, quæ æque in humilem, quam illustri positum loco cadere potest.

§. 3. Ex hacce porro æqualitate consequitur: eum, qui aliorum opera ad commodum suum uti vult, vicissim quoque in eorundem usus sese dispensare debere. Nam qui postulat, ut alii quidem sibi inserviant, ipse contra semper immunis esse cupit, is alios utique sibi inæquales ducit. Inde uti ad societatem quam maxime fuit idonei, qui facile eadem omnibus permittant, que sibi: ita plane insociabiles sunt, qui dum aliis superiores sese existimant, omnia licere sibi solis volunt, & ante cæteros honorem sibi arrogat, partemque præcipuum ex rebus in medio positæ, ubi nullo præ reliquis eximio jure possent. Unde & id inter communia legis naturalis officia est: *ut ne quis, cui peccare jus non est, quæ situm plus sibi, quam reliquis arroget, sed alios æquo jecum jure frui permittat.*

§. 4. Eadem æqualitas quoque offendit, quomodo quis sese debeat gerere, ubi *jus inter alios ipsi sit distribuendum*; nempe ut cæntum æquales eos tractet, & neutri præter meritæ causæ quid præ altero indulgeat. Secus enim si sit, is qui posthabetur contumelia finalis & injuria afficitur, & dignatio à natura data eidem detrahitur. Unde consequitur, ut res communis æqualibus portionibus inter æquales jure sit

sit dividenda. Ubi divisionem res non admittit, eadem communiter uti debent, qui æquale jus habent; idque si quantitas rei permittat, quantum quisque velit. Sin res illud non ferat, ut tunc utantur ea re præfinito modo, & proportionate ad numerum utentium. Alius enim modus excogitari non potest æqualitatem observandi. Quod si autem neque dividi res, neque communiter haberi possit, usus ejus sit vel æternus, vel si ne hoc quidem succedat, aut reliquis æquipollens præstari nequeat, per *sortem* uni res erit adjudicanda. Nam in ejusmodi casibus commodius quam fors remedium inveniri nequit; quippe quæ opinionem contentis removet, & cui non faveat, de dignatione nihil detrahit.

§. 5. Contra hoc officium peccatur per *superbiam*, qua quis nulla de causa aut non sufficiente aliis se præferat, & velut inæquales eisdem præ se despiciat. *Nulla de causa* dicimus. Nam ubi quis sibi rite jus quæsit, quod ipsi præ aliis prælationem dat, recte illud exercere & tueri potest. citra tamen inanem fastum, aut aliorum contemptum. Sicuti & contra quilibet alteri prælationem, honoremque, qui ipsi debetur, merito præstat. De cætero veræ generositati semper comes est honesta quædam *humilitas*, que consistit in reflexione, quam facimus super infirmitate naturæ nostræ, & erroribus, quos olim potius commisisse, aut deinceps possimus committere, qui non minores sunt iis, qui ab aliis committi possunt. Per quam efficitur, ut nos nemini præferamus, reputantes cæteros æque bene suo libero arbitrio, ac nos, uti posse, quo æque possent; cuius legitimus usus unicum illud est, quod homo pro suo reparare possit, & quo sese æstimare aut despiciere queat. Nulla autem de causa sese offerre revera ridiculum est vitium, quia & per se stultum, propter nihil se magni facere; & quia alios omnes pro lultis habet, quæ ipsium citra rationem essent æstimaturi.

§. 6. Magis adhuc peccatur, si quis *contemptum* adversus alios offendat signis exterioribus, factis, verbis, vultu,

vultu, risu, ac quocunque conueniunt. Quod peccatum eo deterius est censendum, quo asperius aliorum animi in iras ac uiscerandi libidinem concitantur. Adeo ut multi deprehendantur, qui iram malitiam praesenti periculo exponere, multo magis pacem aduersus alios abrumperere, quam consuetudinem inuitam pati. Quippe cum per hanc uideatur gloria & exultatio, cujus integritate & vigore omnis animi voluptas consistat.

CAPUT VIII.

De promissis Officiis Humanitatis.

§. 1. Inter officia quorumlibet erga quoslibet, & quae propter communem socialitatem sunt exercenda, tertio loco sic ponitur: ut quilibet alterius utilitatem, quantum commode potest, promoueat. Cum enim cogitationem quandam inter homines natura constituerit, parum fuerit alios non laesisse aut contempsisse, sed talia quoque in alios conferenda, aut inuicem communicanda, ex quibus mutua inter homines beneuolentia nascitur. Prolium autem alius vel *indignitate*, vel *deposuit*; idque ut vel *subi* nobis vel *aliquando decedat*.

§. 2. *Indignitate* aliorum commoda promouere ite, qui animam, ac corpus suum probe excolit, ut utiles abs se actiones in alios proficiat queant; aut si per solertiam ingenii talia inueniat, quibus uita humana reddatur instructior. Unde contra hoc officium peccare sunt censendi, qui nullam honestam artem addiscunt, uitaeque per filioium *erantia* animam pro file habent, ne putrescant, numerus tantum & fruges consumere nati. Et qui opibus per maiores relictis contenti, ideo impune abs se se ignauiae licari credunt, quod aliorum industria iam sit partium, unde uictitene. Et qui diuitiis soli incubere reperit, nec partem possidere suis. Item qui ad porcorum instar neminem nisi morte sua exhilarant. Et id sanae alia otiosa terere pondera.

§. 3. Vi-

§. 3. Vicissim illis qui de mortalium genere bene mereri instituant, ceteri hoc debent, ut ipsis ne inuideant, nec praerariis eorundem conuiciis remorum incipiant. Tum si alia non sit uia paria cum illis faciendi, saltem celebratorem memoriae famaque eorum, qui praecipuus laborum fructus est, promouent eant.

§. 4. Inprimis autem illa bona quae citra nostrum detrimentum, molestiamque aut laborem praerari possunt, non libenter in alios dispensare, detestanda malignitas & inhumanitas habetur. Quae uocari solent *res innoxiae utilitatis*, seu quae accipienti profunt, praesertim non gravant. Uti sunt non prohibere aequam profuentem; pari ab igne ignem capere, consilium seclere deliberanti dare, erranti coniter monstrare uiam. Sic si quis rem aliquam amplius possidere nolit, propter nimiam copiam, aut quia asseruatio eius ipsi molesta est; cur non male eam potius integram relinquere, ut alius non hostibus usum praerare possit, quam eandem corrumpere? Sic non fas nutrimentum perdere, ubi nos saturati sumus, neque fontem obturare, aut occultare, ubi nos affatum bibimus, neque signa navigationis itinerisque abolere, postquam is usi sumus. Huc peruenit modice stipes locupletum in egenos collata; item illa humanitas, quae iusta de causa peregrinantibus exhibetur, praesertim ubi aliqua ipsos calamitas oppresserit: & ejus generis alia.

§. 5. Sublimior gradus humanitatis est, ex singulari beneuolentia gratis quid in alterum conferre, impensa aut opera laboriosa constans, quo ipsis necessitatibus subueniatur, aut eidem insignis quaequam utilitas concilietur. Quae *res* *innoxiae* uocantur *beneficia*, apertissima materia insignem laudem parandi, si magnitudo animi & prudentia eadem ree temperauerit, eorum dispensationem ac modum ree conditio dantis atque accipientis moderatur. In quibus id cureprimis observandum, ne obis benignitas & is ipsis, quibus benigne uidentur fieri, & ceteris: deinde ne major benignitas sit, quam facultas; tum ut pro dignitate

E 3 cui-

cuique tribuatur, & quidem ante omnia bene meritis, tum ut quisque nostræ opis indiger, observatis quoque conjunctionis gradibus inter homines. Videndum quoque quid cuique maxime necesse sit, & quid quisque nobiscum, aut sine nobis possit consequi aut non possit. Modus quoque dandi multum gratiæ beneficiis addit, si hilariter, prompte, & cum contentatione benevolentiter demas.

§. 6. Vicissim in eo, qui beneficium accepit, existere debet *gratus animus*, quo is ostendit, istud sibi acceptum fuisse, dantiq; eam ob causam faver, & occasionem quaerit paria reponendi, aut amplius, quantum ejus fieri potest. Nam id non necessarium est, ut præcisè tantum reddamus, quanti id fuit, quod datum est; sed sæpe studium & conatus obligationem explent. Modo tamen nihil fit, quod ei, qui beneficium se dedisse prætendit, rectè opponi possit. Nam qui me ex aquis extraxit, ei nihil debeo, si me in eas prius coniecerat.

§. 7. Cæterum quo magis ad devinciendos hominum animos apta sunt beneficia, eo acrius ad gratiam referendam incumbere decet, qui ista accepit. Saltem ne eum, qui fiducia nostri prior nobis benefecit, ob eam rem deteriore esse conditione patriamur; nevé beneficium accipiamus, nisi animo nitendi, ne tantem merito dati pœnitear. Nam si certam ob causam peculiariter alicui volumus obligari, licebat oblatum beneficium dextre recusare. Et sane si absque necessitate gratiæ referenda foret, contra rationem fecerit, si quis sua temere jactaverit, & quod peritum prospicit beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter homines beneficentia & fiducia, unaque omnis benevolentia, neque esset inter eos quidquam gratuite opis nec ullum gratiæ conciliandi initium.

§. 8. Quoniam autem in animo ingrati per se nulla fit injuria: fortius tamen & magis odiosum ac detestabile habetur nomen ingrati quam injulti. Censetur enim animi valde abiecti & degeneris, seipsum indignum declarare eo judicio, quod alter de ipsius

pro-

probitate tulit; ac ne beneficiis quidem, quæ etiam brutæ demulcent, moveri posse ad concipiendum humanitatis sensum. In foro tamen civili ob simplicem ingratitudeinem, seu ubi quis nude beneficii obliviscitur, & occasione id data referre negligit, *officio* non solet dari. Pars enim optima beneficii perit, si actio, uti certe pecuniæ, detur; jam enim creditum esse incipiet. Et cum res honestissima sit referre gratiam, desinet esse ita splendide honesta, si sit necessaria. Denique huic uni legi vix omnia fora essent suffectura, ob difficultatim æstimationem circumstantiarum, quæ beneficium vel intendunt, vel elevant. Et eam ipsam ob causam beneficium dedi, i. e. ejus quod dedi refusionem mihi stipularus non sum, ut & alteri foret occasio ostendendi, se honesti amore, non ex metu pœnæ humanæ aut coactionis gratiam retulisse; utque ipse non spe lucri, sed ob humanitatem exercendam videar erogasse, de quo recipiendo mihi cavere nolerim. Enim vero qui non solum beneficium non rependit, sed & benefactori insuper malum reponit, ille ob hocce factum eo graviore poena est afficiendus, quo fixiorem animi malignitatem sui ineffe ostendit.

CAPUT IX.

De Officio Paciscentium in genere.

§. 1. **A**B officiis absolutis ad hypothetica fit velut transitus per pacta intermedia, quippe cum omnia officia, præter jam enumerata, pactum expressum aut tacitum videantur præsupponere. Igitur hoc loco agendum erit *de natura pactorum*, & quid illa inveniendus observandum sit.

§. 2. Fuisse autem *necessarium pacta inter homines lairi*, satis manifestum est. Quoniam enim officia humanitatis late sese per vitam humanam diffusant: hanc quidquam tamen ex eo solo fonte deduci omnia possunt, quæ hominibus ab fe invicem utiliter percipere licebat.

E 3

Nam

Nam neque quibuscumque est ingenii bonitas, ut omnia quibus aliis prodesse possunt, ex sola humanitate velint prestare circa exploratam spem paria recipiendi. Et frequenter illa, quæ ab aliis in nos proficiendi queunt, ejusmodi sunt, ut gratis eadem nobis exhiberi salva fronte postulare nequeamus. Sape quoque nostram fortunam aut personam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque ut plurimum alter dare non potest, sape nos accipere nolumus, nisi ille paria à nobis recipiat. Non raro denique alios later, quæ ratione commodis nostris interservire queant. Igitur ut mutua inter homines officia, qui fructus est socialitatis, eo crebrius & ad certas velut regulas exercentur, necessarium fuit homines ipsos inter se convenire super ejusmodi rebus invicem prestandis, quæ ex sola humanitate lege certo sibi polliceri ab aliis non poterant. Adeoque in antecessum determinandum fuit, quid alteri quis prestare, quidque ab eodem iterum expectare, suoque jure exigere deberet. Id ipsum autem fit per *promissa*, & *pacta*.

§. 3. Circa isthæc generale officium ex lege naturali debitum est: ut *quilibet silem datam servet*, seu promissa & pacta expleat. Circa hoc enim si esset, plurima pars utilitatis periret, quæ humano generi communicatis invicem operis ac rebus enasci apta est. Et si promissa servandis necessitas forte, hautquodquam liceret rationes suas firmiter aliorum hominum subsidii superstruere. Quin & ex decepta fide iustissime querelarum bellique causæ pullulare sunt idoneæ. Nam ubi ego ex pacto aliquid præsterim, altero fidem fallente, meâ mihi res aut opera frustra perit. Sin vero nihil adhuc præstiti, rationes tamen, & destinata mea turbari molestum est; cum alio modo rebus meis possemus considerare, nisi iste se mihi obtulisset. Et indignum est iudicium haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi.

§. 4. Observandum autem est, quæ ex solo humanitatis officio debentur, in eo potissimum differre ab iis, quæ ex pacto aut promissis perfectæ debentur; quod illa quidem recte petantur, & honeste præstentur; sed ubi

ubi alter ea ultro prestare neglexerit, de inhumanitate duntaxat, feritate, aut duritia ejusdem queri potest, non tamen per violentiam propriam aut superioris eundem ad præstandum cogere. Id quod tamen licet, ubi ultro non præstantur, quæ ex promissis perfectæ aut pacto debentur. Inde etiam ad illa *ius imperfectum*, ad hæc *ius perfectum* habere; sicut & ad illa *imperfectum*, ad hæc *perfectum* obligari dicimus.

§. 5. Fidem damus vel per *actum salutarium* seu *quoddammodo*, vel per *actum recipere* seu *beneficium*. Quandoque enim unus sed duntaxat ad quid præstandum obstringit; quandoque autem duo præseve mutuo se ad quid præstandum obligant. Prior actus vocatur *promissum gratuitum*, posterior *pactum*.

§. 6. *Promissum* potest dividi in *imperfectum* & *perfectum*. Illa est, quando ipsi quidem, cui promittimus, utique obligari volumus; ut tamen alteri jus ad exigendum non demus, seu ut nolumus ad promissum nostrum implendum violenter compelli. v. g. Si ita incipiam promissum; ergo serio destinavi hoc vel illud tibi prestare, & peto, ut mihi credas. Sic enim videtur obligatus magis ex lege veracitatis, quam iustitiæ, maleque videtur propriæ constantiæ & gravitatis impulsu ferri ad faciendum officium, quam propter jus alterius. Huc spectant pollicitationes virorum potentium aut gratiosorum, quibus alicui non per verba honoris, sed serio suam commendationem, intercessionem, promotionem, aut suffragium spondent; quæ tamen hautquodquam velut jure aliquo abs se volunt exigi, sed in solidum sua humanitatis ac veracitatis cupiunt imputari: ut officii sui gratia eo major sit, quo longius ab eodem coactio absteruit.

§. 7. Perfectæ autem promissio est, quando non solum ipse utique obligari volo, sed et simul jus in alterum confero, ut rem promissam velut debitam plene me possidere queat.

§. 8. Porro ut promissis & pactis non obligent ad aliquid dandum aut faciendum, quod antea non debebamus, aut omitendum, quod antea jure poteramus

E 4 facere,

facere, maxime requiritur *ultroneo noster consensus*. Nam cum cuiusvis promissi & pacti impletio cum aliquo onere sit conjuncta, nulla propior ratio est, quare super eo conquiritur recte nequeamus, quam quia ultro in id consensus, quod evitare penes nos erat.

§. 9. Consensus est regulariter per *signa*, puta voces, literas, nunquam exprimitur soleat; aliquando tamen contingit, ut ille citra isthac signa ex ipsa negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligatur. Sicut interdum *silentium*, cum certis circumstantiis consideratum, loco signi consensum exprimentis valet. Unde & datur *pacta tacita*, quando nempe consensus noster non per ejusmodi signa, quae regulariter in commercio hominum recepta sunt, exprimitur, sed quando idem ex negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligitur. Sic & principali pacto sepe adhuc pactum tacitum, quod ex ipsa negotii natura profluit. Sicut & *usufructuum*, ut in pactis tacita quaedam exceptiones & conditiones necessariz sine subintelligenda.

§. 10. Ut autem aliquis liquido consentire possit, requiritur *usus rationis* hactenus, ut praesens negotium intelligat, an sibi conveniat, & abs se praestari queat, eoque pensato consensum suum sufficientibus signis exprimere possit. Unde sequitur, promissa & pacta *infectum*, ut & *amentium ac furiosorum*, (nisi ubi dilucidis intervallis firor distinguitur,) nulla esse. Id quod & de promissis *ebriorum* est pronuntiandum, si ebrietas jam evasisset processerit, ut ratio sit plane clara & sopita. Nam pro vero & deliberato consensu haberi nequit, si quis vel maxime momentaneo & inconsulto impetu in aliquid inclinet, aut signa quaedam edat consensum alias experimenta, eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mora fuerat. Sed & impulsus foret, tale promissum, praesertim cum magno onere conjunctum, exigere velle. Quin si quis ebrietatem eam capavit, & observata alterius facilitate promissum altute eliciat, ne abs doli

doli quidem fraudisque crimine immunis erit. Atque qui, discussa crapula per ebrietatem acta rata habuerit, utique obligabitur, non tam ex eo quod ebrius, quam quod sobrius egit.

§. 11. Cæterum quousque in *pueris* duret imbecillitas rationis, contrahendam obligationem impediens, in universum adeo accurate defini non queat; cum in aliis cæcis, in aliis tardius judicium maturecat. Sed illud est ex cuiusvis quotidianis actionibus judicandum. Et si in plerisque civitatibus leges civiles certum heic temporis terminum constituerint. Sicut & alibi salutariter est receptum, ut aliorum prudentiorum auctoritatem adhibere necessum haberet in contrahendis obligationibus, quousque inconsultus ille juvenis impensu deseruisse censetur. Quippe cum ea ætas, etiam quando negotium quod geritur intelligit, vehementer fere ac parum provido impetu feratur, ac in promissa sit facilis, ipsi plena, liberalitatis famam caprans, in amicitias ambitiose colendas prona, ac diffidere nescia. Unde & dolo vii caret, qui istius ætatis facilitati imminet; & aliorum dispendiis locupletari vult, quæ isti per iudicii imbecillitatem prævidere aut estimare non norunt.

§. 12. Consensum quoque impedit *error*. Circa quem hæc regulæ sunt observandæ. 1. Ubi in promissione aliquid tanquam conditionem suppositurum, citra cuius intuitum promissurus non fueram, naturaliter promissionis nulla erit vis. Nam promissor consentit non absolute, sed sub conditione: qua non adparente, promissio quoque nulla est. 2. Si ex errore ad pacificendum aut contrahendum fuerim impulsus, eumque re integra & quando nihil adhuc fuit praestitumprehendero, æquum sane fuerit, ut facultas poenitendi mihi concedatur: praesertim ubi pro me tulerio, dum ad pacificendum accedo, quæ me causa impellat, nec alter ex mea poenitentia detrimentum patiarur, aut id pensare ego paratus sim. Verum ubi res non amplius est integra, & ubi error tunc demum patuerit, quando jam pactum est impletum, ex toto aut ex parte;

parte; qui erravit à pacto resiliere non poterit, nisi quantum alter ex humanitate velit indulgere. 3. Ubi error contigerit circa ipsam rem, de qua convenitur, pactum vitatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuit factisfactum. Nam in ipsa ipsa res, de qua convenitur, ejusque qualitates debent esse cognita; circa quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. Unde defectus deprehensio, qui laedendus fuerat vel à contractu resiliere poterit, vel alterum ad defectum supplendum adigere, vel etiam ad præstandum id quod interest, ubi ipsius dolus aut culpa intervenit.

§. 13. Quod si quis *dolo* & malitiosa fraudulencia alterius inductus fuit ad promittendum aut pacificendum, ita est habendum. 1. Si tertius dolum adhibuerit, non colludente eo, quicum pacificatur, negotium erit firmum: ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id quod iteraverat, nos non fuisse deceptos. 2. Qui dolo suo malo causam dedit, ut ipsi quid promitterent, cum eorum pacificerent, et ex isthoc actu haecquidquam obliget. 3. Si quis utroque eodem & liquida cum destinatione animi ad pacificendum accesserit, in ipso tamen negotio, puta, circa objectum, ejusque qualitates & illuminationem dolus intercesserit; hæcenus pactum erit vitiosum, ut in arbitrio decepti sit illud penitus dissolvere, aut læsionis pensationem exigere. 4. Quæ ad essentiam negotii non faciunt, nec expresse fuerunt designata, actum de cætero rite conceptum non vitiant; licet forte alter de his, dum pacificatur, tacite cogitavit; aut ejus opinio actu fuit confirmata, quousque contractus conclusus foret.

§. 14. *Metus* qui circa promissa & pacta intervenit, *duplicitè* sumitur, vel pro *subjectione* probabilis fore, ut ab altero decipiatur, idque vel quia ejusmodi vitium in animo ipsius hæret, aut quia malignam suam voluntatem sit perspicue significavit: vel pro *vehementi animi terrore*, octo ex intentato gravi malo, ni promissum aut pactum inire velimus. Circa *prorem* speciem

speciem metus ita habendum. 1. Qui confidit illius promissis & pactis, cui fidei religio in universum nihil sit, imprudenter quidem facit sed eam solum ob causam pactum non redditur irritum. 2. Ubi pactum jam sit initum, ac nulla nova emergant indicia intente deceptiois, non licebit à pacto resiliere ex obtentu vitiorum, quæ ante pactum erant cognita. Nam quæ causa aliquem non prohibuit, quo minus pacificeretur, eadem quoque prohibere non debet, ne pactum impleat. 3. Ubi post pactum initum certissima emergant indicia, alterum id agere, ut mihi, quando meum priore loco præstitero, illudat, non prius ad præstandum adigi poterò, quam contra tam deceptionem mihi cautum sit.

§. 15. Circa *alteram* speciem metus hæc regule observandæ. 1. Pacta, quæ incurrunt propter metum à tertio incussum, valida sunt. Nam in hoc utique nullum residet vitium, quo minus jus ex pacto sibi adversus me acquirere queat; & metum ab altero intenteatum discutisse, pensatione utique dignum est. 2. Quæ pacta ex metu aut reverentia imperii legitimi incurrunt, aut ob auctoritatem eorum, quibus magnopere devincti sumus, valida sunt. 3. Pacta, ad quæ ab illo ipso, cui promittit aut quicum pacificatur, injuncta ejusdem vi quis compellitur, invalida sunt. Nam injuria, quam alter incusso metu injusto mihi infert, incapacem eum reddit, ut jus sibi adversus me ex illo actu querere possit. Et cum quis atias reneatur pensare damnum abs se factum, per compensationem veluti tolli obligatio intelligitur, si non solvitur id, quod statim restitui debebat.

§. 16. Præterea oportet *consensum* non in pactis solum, sed & promissis esse *mutuum*; sic ut consentire debeat non solum qui promittit, sed & cui promittitur. Quando enim hujus consensus abest, seu quando is oblatum promissum acceptare decreverit, res promissa penes promissorem manet. Qui enim alteri rem suam offert, neque invito eum vult impingere, neque pro derelicta habere. Ergo si alter non acceptet, juri pro-

promittentis in rem oblatam nihil decedit. Quod si rogatio antecessit, censetur ex durare, nisi expressè fuerit revocata; eoque casu in antecessum acceptatio facta intelligitur. Ita tamen ut rogationi respondeat oblatio. Nam si hæc discrepet, expressa requiritur acceptatio; quia sæpe mihi non contulit, nisi tantundem quantum rogavi acceperim.

§. 17. Circa materiam promissorum & pactorum requiritur, ut quod promittimus aut pacificimur non sit supra nostras vires, nevé id patrare lege aliqua prohibeamur: alias enim aut stolidè aut improbe promittimus. Exinde consequitur; neminem sese obligare posse ad id, quod ipsi est impossibile. Quod si autem res que tempore pacti initi possibilis habebatur, post impossibilitatem aliquo casu circa pacificens culpam facta sit, re integra pactum erit nullum. Ubi quid præstitum ab altero jam fuit, id restituendum, aut æquipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri possit, summus erit conatus adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis primario respicimus ad id, de quo expressè fuit conventum; ubi hoc obtinere non possumus, sufficit æquipollens exhiberi: saltem ne damnatum sentiamus omni modo cavendum est. Qui vero dolo aut gravi culpa sibi ipse vires præstandi detrahit, non solum ad summum conatum tenetur, sed & velut in supplementum vicem malo insuper poterit machinari.

§. 18. Patet quoque ad rem illicitam præstandam obligari nos non posse. Nam nemo valide se potest obstringere ulterius, quam ipsi est potestas. Ast qui lege actionem prohibet, admittit utrique potestatem eam suscipiendi, & de eadem præstanda obligationem admittendi. Contradictorium quippe est, ex obligatione per leges confirmata aliquid necessario debere facere, quod per easdem leges est omittendum. Unde peccat quidem, qui illicitè promittit; sed bis peccat, qui eadem præstat. Unde & hoc colligitur; non servari debere promissa, quæ illi, cui fiunt, noxæ sunt futura; cum naturali lege prohibitum sit, ne quis alteri
etiam

etiam stolidè volenti, malum inferat. Si igitur pactum circa rem turpem fuerit initum, sciat ad id expendendum sesebitur. Quin & ubi turpe factum ab uno fuit præstitum, alter ad solvendam conventionem mercedem non obligabitur. Quod tamen illo intuitu jam est datum, repeti nequit, nisi forte dolus aut enormis læsio accesserit.

§. 19. Denique & hoc manifestum est, frustra promittere nos aut pacisci circa res alienas, in quantum illæ non nostræ, sed alterius directioni & arbitrio sunt subjectæ. Quod si autem ita promiserim; me operam daturum, ut alter, (cui pro imperio me quod imperare non posse præsupponitur,) præster: tunc teneor omni modo moraliter possibili, (i. e. quantum alter honestè à me postulare potest, & quantum viæ civilis ratio fert,) laborare, ut ad eandem præstandam alter permotetur. Sed & super rebus aut actionibus nostris, in quas jam alteri jus fuit acquisitum, tertio valide promittere non possum, nisi forte in eum casum, quo alterius jus expiraverit. Nam qui prioribus promissis aut pactis jus suum in alterum jam transfudit, ipse utique nullum tale jus reliquum amplius habet, quod in tertium possit conferre. Ac nullo negotio omnia promissa & pacta possent fieri irrita, si liceret aliud inire, in quo contraria priori disponeretur, ac quicum prius simul expleri nequit. In quo fundatur tritum illud: qui prior tempore, potior jure.

§. 20. Est præterea circa promissa positivum observandum, illa concipi solere vel pure & absolute, vel sub conditione, ut scilicet validitas promissionis conferatur in aliquem eventum, à casu aut arbitrio humano pendente. Sunt autem conditiones vel pæghiles, vel impossibiles. Illæ subdistantur in casuales seu fortuitas, quæ ut existant vel non existant penes nos non est: potestativas seu arbitrarías, quæ ut existant vel non existant, penes eum est, cui promittitur: & mixtas, quarum impletio partim ab arbitrio ejus, in quem conferatur, partim à casu dependet. Impossibiles autem

autem sunt vel *physice* tales, vel *moraliter*: i. e. quædam per rerum naturam fieri à nobis non possunt, quædam per leges & honestatem fieri non debent. Et impossibiles quidem conditiones, si naturalem interpretandi simplicitatem sequamur, orationem promittentem faciunt negativam. *Esse* per leges fieri possit, ut si adjectæ sint negotio alicui ferri, habeantur pro non adjectis; ne per actus nullum eventum fortitibus hominibus illudatur.

§. 21. Denique promittimus & pacificamur non solum per nosmetipsos, sed etiam aliorum hominum interuentu, quos ipsi voluntatis nostræ *interuenientes* atque interpretes constitutumus. Per quos, ubi bona fide egerint, quod à nobis in mandatis habebant, valide obligamur apud eos, qui cum illis velus nostras vices gerentibus egerunt.

§. 22. Atque hæc sunt officia hominis absoluta, ut & per quæ velut transitus ad alia sit. Reliqua præsupponunt aliquod *institutum* humanum, generali pacto subnixum, & in genus humanum introductum; vel etiam *statum* aliquem peculiarem. Institutorum istorum deprehenduntur potissimum *trias*: *sermo*, *dominium rerum*, eandemque *pretium*, & *imperium hærentium*. De singulis, ut & quæ inde resultant officii, deinceps exponendum.

CAPUT X.

De Officio sermocinantium.

§. 1. **Q**uam utile ac plane necessarium sit instrumentum societatis humanæ sermo, nemo est qui ignorat: cum multi vel ea sola facultate collegerint, hominem ad agendam vitam socialem à natura destinatum. Circa hujus ergo legitimum & societati humanæ proficuum usum id officii lex naturalis hominibus dicitur: *ut ne quis sermone, aut aliis signis ad exprimentam animi sensu institutam alterum decipiat.*

§. 1. Sed

§. 1. Sed ut indoles sermonis penitus intelligatur, sciendum est, circa sermonem, voce viva aut litera expressum, duplicem obligationem occurrere. *Una* est, qua ipsi, qui eadem lingua utuntur, certe rei certum vocabulum, prout usus casualis linguæ fert, applicare tenentur. Cum enim neque voces, neque certi litterarum ductus certam rem natura notent: (aliam enim omnes linguæ aut scripturæ genera coincidere deberent,) inde ne ulus linguæ foret inanis, si quisque quo vellet vocabulo quamlibet rem nuncuparet: necessum est inter eos, qui eadem lingua utuntur, tacitam intercessisse conventionem, ut certam rem certo, & non alio vocabulo denotent. Ni enim in uniformem vocum adplicationem fuerit conspiratum, impossibile est, ex sermone alterius sensa animi colligere. Unde vi iuris pacti quilibet tenetur ita adhibere in sermone communi vocabula, prout receptus ejus linguæ usus fert. Ex quo etiam hoc consequitur, ut quantum sensa animi in sermone discrepare queant, id tamen in vita humana quicquæ voluisse censatur, quod verba ejus præ se ferunt, etsi fortasse intrinseca mentis destinatio ab istis discedat. De hoc enim cum nisi per signa consistere nequeat, omnis uis sermonis redderetur irritus, si interna animi cogitatio, quam sibi quisque pro lubitu fingere possit, id quod signa præ se ferunt in communi vita elidere possent.

§. 3. *Altero* obligatio, quæ in sermone interveit, in eo consistit, ut quis alicui per sermonem animi sui senta ita debeat pandere, ut hac ex illo liquido cognoscere queat. Cum enim non loqui tantum, sed & tacere homo queat, & cum non semper, quod quis in animo voluit, id coram quibusvis aperte teneatur: igitur necessum est, ut peculiaris existat obligatio, quæ alicui necessitatem adierat tum ad loquendum, tum ad ita loquendum, ut alteri senta animi nostri intelligat. Oratur autem illa obligatio vel ex peculiari pacto, vel ex communi præcepto *legum naturalis*, vel ex *presentis negotii indole*, cui contrahendo sermo adhibetur. Saepe enim expresse cum aliquo con-

convenitur, ut quis animi sui sensa super aliquo negotio mihi aperiat; ut, si quem informatorem mihi in aliqua disciplina addicam. Sæpe quoque præceptum aliquod legis naturalis meo scientiam alteri communicare jubet, ut hoc modo ipsi profim, vel noxam ab eodem avertam, aut ad eum accipiendam causam vel occasionem non præbeam. Aliquando denique præsens negotium, quod cum alio susceptum est, aliter expediri nequit, nisi iudicium meum super eo pandam; uti circa celebrandos contractus contingit.

§. 4. Quia autem non semper usu venit, ut ex aliquo horum capitum quævis cogitata mea alteri sint significanda; patet, me non alia teneri alteri sermone meo indicare, quam ad quæ ex me intelligenda *ius perfectum aut imperfectum* habet. Adeoque recte tacendo dissimulare me posse, ut maxime interroger, quæ ex me sciat alter jus non habet, neque ad id aliqua obligatio ego tenor.

§. 5. Imo quia sermo non solum est inventus *propter alios, sed et propter nos ipsos*: Ideo ubi aliqua mea in eo versatur utilitas, neque cuiusquam alterius jus læditur, licet mihi sermonem ita formare, ut diversum ab eo, quod in animo volvo, exprimat.

§. 6. Denique quia sæpe isti, ad quos loquimur, ita sunt dispositi, ut si sermone simplici & aperto rem ipsam percipere eor, detrimento hoc ipsis futurum esset, nec nobis bonum quem intendimus finem assequi liceret: igitur hiæ in casibus licet uti ficto coloratoque sermone, & qui nostram sententiam & intentionem audientibus directe non representet. Nam qui alicui prodesse vult & debet, non utique id teneur facere eo modo, quo finem suum non erat obtenturus.

§. 7. Ex hiæ colligitur, in quonam consistat *veritas*, cuius studio boni viri tantopere commendantur: nempe ut verba animi nostri sensa commodè representent alteri, qui eadem intelligendi jus quæque ut ipsi aperiamus, nobis obligatio perfecta aut im-

per-

perfecta incumbit, idque eo fine, ut vel idem ex intellectibus animi nostri sensis debitum aliquod commodum nanciscatur, vel ne, ubi divertum fuerit significatum, damno præter meritum muletur. Ex quo & hoc obiter patet, non semper mendaciam admitti, quando etiam data opera non dicitur, quod vel cum ipsa re, vel cum cogitatis nostris examumum congruit: adeoque veritatem quasi logicam, quæ in congruentia verborum cum rebus consistit, cum veritate morali non per omnia coincidere.

§. 8. *Mendaciam* contra est, ubi de industria sermo aliam præ se fert sententiam animi nostri, quam quæ revera est, cum tamen hanc ipsam is, ad quem sermo dirigitur, intelligendi jus habever, nobisque obligatio incumberet efficiendi, ut ille nostram sententiam utique intelligeret.

§. 9. Ex dictis igitur constat, mendaciam notam huiusmodi contrahere, qui fictis sermonibus, fabulisque utuntur adversus pueros aut similes, ad eorum meliorem informationem, quatenus nudæ veritatis non sunt capaces. Et qui alii fictum sermonem bono fine adhibent, quem plano assequi non licebat; puta, si innocens protegendus, iratus placandus, incertus demulcendus, metuculo animus addendus, fastidiosus ad medicamenta capienda movendus, pertinacia aliquis frangenda, aut malum propositum alterius intervertendum, aut si arcana reip. & consilia, quæ interest aliorum noticiæ subtrahi, fictis rumoribus velite obvelanda, & aliorum importuna curiositas potius obvelanda; aut si hosti, quem aperta ratione ledere amovendum, fabulis in strategematis vicem illudamus.

§. 10. Contra si aliquis utique tenebatur alteri sensa animi sui liquido significare, culpam non effugit, si vel partem duntaxat veri dicat, aut ambiguo sermone alteri illudat, aut tacitam quandam restrictionem, à communi usu abhorrentem, in mente reservet.

F

CAP.

CAPUT XI.

De Officio Jurantium.

§. 1. **P**er *jurandum* sermoni nostro, omnibusque actibus, circa quos sermo intervenit, in se accedere si mamentum judicatur. Lit quippe illud *asertio religioſa, qua divina miſericordie reuocaciones, aut diuinam poenam in nos deſumpimus, niſi verum dicamus.* Dum autem omnicuius & omnipotens teſtis ſumus & vindex invocatur, praſumtio veritatis ideo excitatur, quod nemo tenere tam impius credatur, ut ita peſulenter graviffimam Numinis indignationem in ſe deſpexere ſit aucturus. Inde officium iurantium hoc eſſe intelligitur, ut *et ad iurandum cum reverentia accedat, et quod iuratum eſt religioſe obſervet.*

§. 2. *Finis* porro & *uſus iuramenti* in hoc maxime vertitur, ut homines ad emendandum verum, aut ſervandum promiffum ſacramentum eo firmius adſtringatur metu divini Numinis omnicuius & omnipotentis; cujus vindictam, ſi ſcientes fallant, per *jurandum* in ſe invocant; ubi alias metas ab hominibus imminens non laris efficac videbatur; quippe quorum vires contemere aut declinare, vel ſcientiam falſere ſe poſſe ſperabant.

§. 3. Quia vero praeter Numen nihil eſt omnicuius aut omnipotens, inde alſaride iuramentum concipiatur per rem aliquam *qua opinio divinitatis deſideratur*, hoc ſenſu, ut ea res teſtis aequae alexis perjuri invocetur. Eſt hoc frequens ſit, ut in iuramentis *certa res nominetur, per quam iuretur*, hoc ſenſu, ut Deus, ſi iurans feſellerit, vindictam ſuam in illam poſſiffimam rem exierat tanquam iuranti cariffimam & maximi aſtimatam.

§. 4. In iuramentis *formalis* illa, qua Deus, dum teſtis & vindex invocatur, deſcribitur, *accommodanda eſt ad perſonam* ſeu religionem, quam circa Deum fovet,

fovet, *qui iurat.* Fruſtra quippe iurando quis adigitur per Deum, quem non credit, adeoque nec meruit. At nemo per Deum iurare ſe putat a ſua ſub formula, aut alio ſub nomine, quam quod ſuit, i. e. ex opinione iurantis, veræ religionis præceptis continetur. Inde quoque eſt, quod qui *per falſos Deos iurat*, quos ipſe tamen pro veris habet, utique obligetur, & ſi feſellerit, revera per iurium admittat. Quia ſub quocumque ſpeciali conceptu generali Numinis notionem ante oculos habuit; adeoque dum ſciens pejeravit, divinae maijeſtatis reverentiam, quantum in ſe, violavit.

§. 5. Ad iuramenti obligationem requiritur, ut *animo deliberato* id ſuſceptum ſit. Unde iuramento hautiquam obſtrictus erit, qui ſimpliciter iuramentum *recitando* pecculerit, aut ejuſdem verba concepta in prima perſona alteri præverit. Aſt qui ſpeciem ſerjo iuranti præ ſe tulit, ſi utique obligabitur, quicquid demum in animo ſuo dum iurat agitaverit. Nam alias omnis viſus iuramentorum, imo omnis ratio intervenientibus ſignis ſeſe obligandi ex humana vita tolleretur, ſi quis tacita ſua intentione poſſet impedire, ne effectus ille actum aliquem ſequatur, cui producendo idem eſt inſtitutus.

§. 6. Iuramenta in ſe non producant novam & peculiarem obligationem; ſed obligationem in ſe valida velut *accefſorium quoddam vinculum* ſuperveniunt. Semper enim dum iuramus ſupponimus aliquod, quo non præſtito divinitam poenam in nos provocamus. Quod ineptum eſſet, niſi illicitem foret non præſtate id, quod ſupponitur; adeoque niſi jam antea obligaremur. Ex quo ſequitur, quod actus, quibus in ſe vitium adhaeret, obligationem impediens, per iuramentum accedens obligatorum non ſiunt. Sicuti nec per ſubſequentis iuramentum atregraſſa obligatio valida eliditur, aut per eandem quaerium alteri tollitur. Inde fruſtra quis iuraverit, ſeſe alteri debium non ſolurum. Nec obligabit iuramentum, ubi conſtat, eum qui iuravit factum aliquod ſuppoſuiſſe, quo l

rent. Ita tamen ut sic circa eas dispoherent homines, prout conditio humani generis, & ratio pacis ac tranquillitatis, bonique ordinis in eodem conferendi videretur exigere. Inde cum adhuc intra paucos genus mortuallium subsisteret, placuit, ut illa *quidam cupisq; ferret, nec ab altero ipsi eripi deberent, quæ quis adprehendisset* hac intentione, ut eadem ad usus suos adolisceret; ipsa tamen corpora, ex quibus illa res provenirent, in medio ad neminem peculiariter spectantia manerent. Sed postea multiplicatis hominibus, & cum cultura cepisset adhiberi rebus, ad evitandas rixas, & introducendo bono ordini ipsa *quosque corpora rerum inter homines divisa*, & cuilibet sua portio propria assignata, hac addita conventione, ut *quis in prima rerum divisione in medio forent relicta, dominus ipsa esset foret*, qui primus eadem sibi assignavit. Sic igitur volente Naturæ, prævio consensu hominum, pactoque saltem tacito, proprietatem rerum sine dominum hinc introducendum.

§. 3. Est autem *dominium* jus, quo alicujus rei vel ut substantia ita ad aliquem pertinet, ut eodem modo in solidam non pertineat ad alium. Ex quo consequitur, ut de rebus, quæ tanquam propriæ ad nos pertinent, pro arbitrio nostro dispoere, & ab eorundem usû quovis alios arceri possimus; nisi quatenus per pacta singularia jus à nobis sibi quaesiverint. Est in civitatibus contingere solet, ut dominium non semper penes quovis sit illibatum, sed certis limitibus circumscriptum per imperium civile, aut ex dispositione & conventionem hominum inter se. Quando autem res una ad plures indivisim eodem modo pertinet, illa illis pluribus vocatur *communis*.

§. 4. Sicuti autem res non simul & semel in proprietatem iverunt, sed successive, & prout usus humani generis postulare visus est: ita non necessum fuit, ut omnes & singule res propriæ fierent, sed salva pace generis humani *aliquæ potuerunt, aliquæ de-*

deberant intra primævam velat communem permāere. Nam quæ utilia licet hominibus, *inexhausta* tamen sunt, sic ut omnium usus possint patere, nec tamen singulis usus ille reddatur inalienior; & ea dividere velle supervacuum simul ac ineptum foret. Uti est lumen calorq; solis, ær, aqua profluens, & si quæ sunt similia. Quo refertur etiam vallis Oceanus, magnis continentibus interjectus, quoad partes à littoribus remotissimas. Quippe cum ille non solum omnium usus promiscuis sufficientissimus, sed & uni alicui populo *ejus custodia non aliter sit impossibilia.* Ubi enim aliqua res ita sit comparata, ut nullo modo alii ab ejus usu ascendi queant, illam dividi, aut propriam cujuspiam fieri non supervacuum solum est; sed & inanibus litigijs materiam præbere apum.

§. 5. Modi acquirendi domini sunt vel *originarii* vel *derivativi*. Per illos ab initio in rem aliquam proprietatem introducit. Per hos dominium jam constitutum ab uno in alterum transit. Piores modi iterum sunt vel *simpliciter tales*, quibus dominium in corpus alicujus rei adquiritur; vel *stansdam quid*, quæ incrementum aliquod ad rem nostram adiungitur.

§. 6. Post recepta inter homines divisa rerum dominia ita inter homines conventum; ut quæcunque sub primævam divisionem non venerunt, ea cederent occupanti, i. e. ei qui primas eadem corporaliter adprehendisset animo sibi habendi. Sic ut hodie originarius modus dominium in corpus alicujus rei acquirendi sit sola *occupatio*. Hoc igitur modo adquiruntur regiones desertæ, quæ nullus unquam homo sibi asseruit: quæ sunt illius, qui primus eas ingreditur animo sibi habendi, ita ut culturam eis adhibeat, & certos limites constituat, quousque eas suas esse velit. Ubi autem coetus maiorum hominum junctim occupaverit partem quampiam terræ, utilissimum est, ut singulis ex eo coetu aliqua portio adigneatur; quæ superant, ad totum coetum

perlinere censentur. Per occupationem quoque adquirentur fera bestia, aves, pisces, in mari, fluminibus aut lacibus versantes; item si quæ à mari in litus solent ejici; modo tamen per imperium civile promissa ejusmodi rerum capta non sit interdicta, aut certo alicui assignata. Quas necessum est, si nostræ debent fieri, ut corporaliter adprehendamus, & in nostram potestatem redigimus. Occupatione quoque adquirentur res, in quibus dominium, cui ante subiectæ fuerant, plane est extinctum. Puta, si quæ abjiciuntur ea intentione, ne amplius ea sint nostra; aut quæ ab initio inviti amittimus, sed post pro derelictis habemus. Quo etiam pertinet thesaurus, seu pecunia, cuius dominus ignoratur; qui inventori cedit, ubi per leges civiles aliter non est dispositum.

§. 7. Cæterum plurimæ res, quæ domino subiectæ sunt, non in eodem temper statu persistunt, sed variis *actibus* suam *substantiam* *distant*; quibusdam extrinseca *incrementa* accedunt; aliæ *fructus* præstant; multis per *formas* industria humana *superinductam* præsum accrescit. Quæ omnia vocabulo *actionum* comprehendendi possunt; & in duas classes dividuntur. Quædam enim citra factum hominis ex sola natura ipsarum rerum proveniunt: quædam factis & industria hominum in solidum, aut ex parte procurantur. Circa quas ista est regula; ut qui est dominus rei, ad eundem quoque pertineat accessiones & quævis emolumenta; Et qui ex sua materia speciem fecit, speciei sit dominus.

§. 8. Frequenter tamen contingit, ut alii ex contractu, aut alia via jus sibi quaesiverint ex re nostra certum commodum percipiendi, aut etiam impediendi, ne nostra re omni modo utamur. Quæ jura solent vocari *servitutes*. Ac dividuntur in *personales*, ubi utilitas ex re aliena ipsi persone immediate obvenit; & *reales*, ubi ex re aliena mediante re nostra utilis capitur. Inter illas numerantur usufructus, usus, habitatio, operæ servorum, Reales iterum dividuntur

videntur in *servitutes prædiorum urbanorum, & rusticorum*. Illæ sunt v. g. servitus oneris ferendi, luminum, ne luminibus officiantur, prospectus, stillicidii recipiendi, &c. Hæ sunt, v. g. iter, actus, via, aqueductus, aquæ haullus, pecoris ad aquam appellus, jus pascendi, &c. Quæ omnes fere ex occasione vicinæ introductæ sunt.

§. 9. Inter modos adquirendi *derivatives* alii sunt, quibus res devolvitur in alium ex *dispositione legi*; alii quibus *facto prioris domini*. Et quidem ut vel *honorum* alicujus *successione*, vel certa eorundem *partio* transieratur.

§. 10. Universitas bonorum lege transit per mortem prioris domini in *successionibus ab intestato*. Cum enim & communi hominum inclinationi repognet, & ad pacem generis humani minime omnium conducatur, bona, quæ quis tanto cum labore, dum viveret, quaesiverit; à domini morte haberi pro derelictis, & cuius occupant patere: inde suadente ratione apud omnes populos receptum, ut, si quis de suis bonis ipse nihil disposuisset, ejus bona devolvantur ad eos, quos pro communi hominum affectu carissimos habere judicatur. Quales sunt regulariter, qui ex nobis descendunt, & juxta hos alii sanguine nobis juncti, pro gradu quisque propinquitas. Et licet aliqui homines dentur, qui vel propter accepta beneficia, vel ob peculiarem affectum alienos quosdam magis ament, quam suos consanguineos: tamen pacis interitus, non considerato paucorum quorundam affectu communi potius mortalium inclinationem sequi, modumque succedendi observare plantissimam, & nullis impeditis disceptationibus obnoxium. Quæ emeritæ erant, si benefactores & amici cum his, qui sanguinis jure nituntur, possent cum urere. Et si quis omnino benefactores aut amicos cognatis volebat præferre, debebat expresse super ea res disposuisse.

§. 11. Ex his consequitur, proximos cuique hæc edes esse suos *liberos*, quos & natura parentibus alienos edu-

educandoque solite commendavit, & quibus quifque parens censetur quam lautissime voluisse proficere, ac quæ sibi superflua ipsi postissimum relinquere. Per liberos autem intelliguntur præcipue, qui ex legitimo matrimonio nati sunt. His enim & ipsa ratio, & decor vite civilis, & leges populorum cultiorum præ naturalibus valent. Ita tamen ita demum obtinent, nisi pater aliquem pro suo filio ob sufficientes rationes noluerit agnoscere, aut nisi ob atrocissimam malitiam eundem abdicaverit. Sub liberis etiam comprehenduntur ii, qui sunt ulteriorum graduum, quos tri alere, ipsorum parentibus defunctis, avus tenetur: ita ut & ipsi cum patris & avunculis ad hereditatem avi concurrant æquissimum est, ne super calamitatem maris defuncti patris etiam avi hereditate excludantur. Ubi descendentes desunt, par est ad parentes defunctorum liberorum bona devolvi. Quibus liberi & parentes non sunt superflui, iis fratres succedunt. Ubi & hi desunt, hæres erit, prout quisque defunctorum sanguine propius contingit. Esti ad lites evitandas, quæ heic exoriri possunt frequentissima, simulque ut ea res ad usum recipi probe attempentur, in plerisque civitatibus super ordine successione acerrime deprehenditur dispositum. Et hæc ordinem ut sequatur privati iustissimum est, nisi graves causæ peculiariter dispoere subigant.

§. 12. Facto domini prioris universas rerum mortis causa transire per testamentum. Nam & illud in qualecumque solatium moralitatis apud plerisque est receptum, ut quis vivus sua bona transferre possit in eventum mortis, in eum, quem maxime amaret. Cæterum cum antiquissimis temporibus usitatum fuisse videatur, ut imminente jam fato palam suos hæredes succiperent, & patrimonium de manu in manum ipsi traderent; postea graves ob rationes multis populis aliud testamenti genus magis arripit. Ut nempe quocumque tempore placeret ultimam suam voluntatem vel palam significare, vel literis tacite

con-

designare possent; quam mutare pro libitu liceret, & ex qua hæredibus nunciatis aut scriptis tunc demum jus nasceretur, quando testator expiraret. Atque tales ultimæ voluntates licet merito magnam habeant favorem; ita tamen temperandæ erunt, prout necessitudinum ratio, & utilitas civitatum requirit. Quæ & inde legibus fuerunt cavere, quomodo cuique testamenti sint ordinanda. A quarum dispositione qui discesserit, queri non potest, siæ voluntatis non fuisse habitam rationem.

§. 13. Inter vivos factio prioris domini res transferunt vel gratis, vel interposito contracta. Prioris generis translationes vocantur donationes. De contractibus infra erit agendum.

§. 14. Quandoque etiam invito prioris domini res transferuntur; & quidem in civitatibus potissimum per modum pœnæ, dum ob delicta damnatæ interdum omnia bona, interdum certa eorum portio eripiuntur, & vel publico, vel sæto applicantur. Sic & in bello invidis res per hostem viribus superiorum eripiuntur, raptoriq; adquirentur; ad quas tamen recuperandas pari violentia prior dominus jus non amittit, quousque per subsequentes pacis tractatus omni præterenti ad easdem renunciat.

§. 15. Peculiaris denique modus adquirendi est usufructus; per quem is, qui bona fide iustoque titulo rei alicujus possessionem nactus est, eamque diu quietam & non interruptam obtinuit, demum pro factio domini eius rei habetur, ita ut antiquum dominum, si postea rem eam vindicare velit, repellere queat. Cujus juris introductæ ratio fuit, partim quod pro relicto rem habere iudicaretur, qui diu eandem vindicare neglexerit, cum longo tempore ad id occasiones vix deesse iudicentur: partim quod tranquillitatis & pacis interesse, aliquando possessionem rerum extra controversiam collocari. Præsertim cum longe gravius videatur post diurnam possessionem re bona fide parta privari, quam olim amissa, & cujus desiderium dudum erat digestum, in perpetuum carere. Ut

ta-

tamen in civitatibus certi termini, prout ratio & utilitas civitatis suggererit, designantur intra quos usufructus compleatur, tranquillitatis & pacis inere-
ret.

CAPUT XIII.

*De Officiis, qua ex Dominio rerum
per se resultant.*

§. 1. **EX** introducto rerum dominio ista officia inter homines provenerunt. I. *Ut quilibet teneatur alteram (non hollem) pati rebus suis quiete frui, neque vi aut per fraudem illam corrumpere, interverti, aut ad se trahere sollicitus.* Quo ipso furta, rapinae, & similia crimina, in res alienas tendentia, vetantur.

§. 2. II. *Quando res aliena ad nos pervenit sine nostro crimine, et bona nostra sint, tanquam ad nos in nostra potestate habemus, teneatur efficere, quantum in nobis est, ut illa in potestatem legitimum sui domini redeat.* Non tamen teneatur illam rem restituere nostris impensis, & si quas in eam servandam fecimus, recte postulare, petere, aut rem transire, quoad illa solvantur, retinere. Et ad restituendum tunc denum acta teneatur, quando immoratur nobis, illam rem esse alteras. Tunc enim debemus significare, rem eam penes nos esse, nec per nos stare, quo minus dominus suum possit recipere. *Quod* tamen iusto titulo adquisivimus, non teneatur ipsi in dubium revocare, & velut publice denunciare, an quis eam rem sibi velit vindicare. Atque isthoc officium preponderat contractibus particularibus, nisi; exceptionem dar. v. g. Si fur apud me inscium furei rem harrivam deposuerit, & post verum eisdem dominus adparuerit, huic, non furi, eadem erit restituenda.

§. 3. III. *Quod si autem res aliena, bona fide parva, sit conjuncta, officii est tantum restituere domino, quantum solli*

CAPUT XIII.

solli sumus locupletiores: ne ex immerito alterius damno lucrum capiamus.

§. 4. Ex hiis porro sequentes conclusiones deducuntur. I. Possessor bonae fidei non teneatur ad ullam restitutionem, si res perit; quia nec res ipsa penes eum est, nec lucrum ex ea re.

§. 5. II. Bonae fidei possessor teneatur ad restituendum non solum rem, sed & fructus adhaec extantes. Naturaliter enim ad quem pertinet res, ad eandem quoque fructus pertinent. Licet tamen possessori detrudere omnes impensas in rem ejusque culturam, quo fructus provenient, factas.

§. 6. III. B. f. possessor teneatur ad restitutionem rei & fructuum conjunctorum: si modo alias tantundem consummatus fuerat, & possit rei evictae pretium ab autore suo recuperare. Nam in hoc factus est lucupletior, dum rem alienam consumendo suae pepercit.

§. 7. IV. B. f. possessor non teneatur restituere fructus, quos neglexerit. Quia nec rem habet, nec quidquam rei successit.

§. 8. V. Si b. f. possessor rem alienam sibi donatam alii donaverit, non teneatur; nisi omnino ex officio aliquo tantundem donatus fuerat. Tunc enim iurum erit rei suae pepercisse.

§. 9. VI. Si b. f. possessor rem alienam oneroso titulo partam quocunque modo alienaverit, non teneatur, nisi quatenus ex ea lucrum fecit.

§. 10. VII. B. f. possessor etiam oneroso partam titulo rem alienam teneatur restituere, neque dominum id, quod erogavit, reperire potest, sed illum duncaxat, abs quo eam rem accepit. Nisi quatenus dominus rei suae possessionem recipere sine aliquo impendio probabiliter non potuit, aut *salvo* viro pollicitus fuerit.

§. 11. Qui rem alienam invenit, quam domino invito excidisse probabile sit, non potest eam colligere hoc animo, ut eandem domino requirenti subtrahat. Ubi autem dominus non adparet, recte eandem sibi retinere potest.

CAPUT

CAPUT XIV.

De Pretio.

§. 1. **P**ost introducta rerum dominia cum nec omnes res ejusdem essent naturæ, nec eundem usum humanis necessitatibus præberent, nec cuius ista rerum copia adesset, quam ad usus suos desideraret, mature inter homines receptum res invicem *permutare*. Sed quia sæpius contingeret, ut res disparis naturæ aut usus essent transferendæ, ne alteruter ejusmodi permutacione læderetur, necessum erat conventionem hominum rebus assignari aliquam quantitatem, juxta quam res invicem comparari, exquirique possent. Quod idem contingit circa actiones, quas in aliorum usum non gratis adplicare placuit. Ea quantitas nomine *pretii* venire solet.

§. 2. Dividitur pretium in *vulgare* & *eminens*. Illud spectatur in rebus, & actionibus seu operis in commercium venientibus, quatenus usum aliquem & delectationem hominibus afferunt. Hoc autem cernitur in *navibus*, quatenus is omnium rerum & operarum pretium virtualiter continere, & communem ipsdem mensuram præbere intelligitur.

§. 3. *Vulgaris* pretii *fundamentum* in se est appetitio illa rei vel operæ, qua aliquid mediate aut immediate conferre potest ad vitam humanæ necessitates, & ad eundem commodiorem aut jucundiores reddendam. Unde & res nullam plane usum præbentes nullius pretii solemus vocare. Dantur tamen res quedam, vitæ humanæ utilissimæ, quibus nullum certum pretium impositum intelligitur; vel quia dominio sunt & debent esse vacuæ, vel quia ad permutacionem sunt inopæ, & inde à commerciis spositæ, vel quia in commerciis nunquam aliter quam appendix alterius rei considerantur. Sed & dum lex divina aut humana quoddam actiones extra commercium removet, seu pro

*hæc
capabile est
hinc excluditur*

mercede obire veuit, pretium quoque ipsdem detraxisse intelligitur. Sic quia superiores partes æris, æther, ac cœlestia corpora, vastisque oceanus à dominio humano sunt exempta, nullum quoque pretium ipsdem tribui potest. Sic liberi capris nullum est pretium, quia liberi homines in commercium non veniunt. Sic apricum solis lumen, liquidus & purus aer, amana facies terræ, quatenus oculos duntaxat pascit, ventus, umbra, & similia in se & seorsum considerata pretium non habent; cum homines talibus sine usu terræ frui nequeant. Quibus ipsis tamen magnum momentum inest circa augendum aut minuendum pretium regionum, fundorum, atque prædiorum. Sic illicitum est pretio addicere actiones sacras, quibus effectus aliquis moralis ex instituto divino est assignatus; quod crimen simoniam vocant. Et improbe iustitiam venalem habet iudex.

§. 4. Cause autem cur unus & ejusdem rei pretium *intendatur* vel *remittatur*, quodque adeo una res alteri præferatur, licet hæc æqualem aut majorem usum in vita humana videatur obtinere, sunt *varia*. Hæc enim usque adeo necessitas rei aut nobilitas usus primas semper non tenent; ut poetus vilissima esse cenamus, quibus vita humana minime carere potest: ideo quod non sine singulari Dei providentia ubertem eorum proventum natura profundat. Ad *intensionem* igitur pretii imprimis facit raritas; que non parum commendatur, ubi ex locis remotis res afferuntur. Inde ambitiosa hominum luxuria multis rebus, quæ vitæ humana commodissime carere poterat, *emissionis* pretia postulat; pura unionibus & geminis. Rerum vero quotidiani usus pretia potissimum intenduntur, quando raritas earundem conjungitur cum necessitate seu indigentia. Pretia rerum artificialium præter raritatem maxime solent intendere subtilitas & elegantia artis, quam præ se ferunt, quandoque & fama artificis, nec non operis difficultas, artificum & operatorum raritas, & similia. Operarum & actionum pretia intendunt earundem difficultas, dexteritas, utilitas, necessitas; agentissima

agentium raritas, dignitas, libertas; & denique ipsa artis opinio, nobilis an ignobilis illa habeatur. Contraria horum pretium *minuere* solent. Aliquando denique certa aliqua res non in uniuersum, sed à singulis magni aestimatur ex peculiari affectu; puta quod ille, à quo ista in nos profecta est, maximi à nobis fiat, exprimentendo ipsius affectui data fit: aut quod eidem adiuuauerimus, aut quia insignis casus fit mouimentum, aut euisdem ope magnum malum declinauerimus, aut quia à nobismetipsis coacta fit. Quod solet vocari *pretium affectiuum*.

§. 5. Alii circa *definienda singularium rerum pretia* alia quoque considerari uoluerunt. Et inter eos quidem, qui in naturali libertate inuicem viuunt, rerum singularium pretia non aliter, quam contrahentium conuentione definiuntur. Quippe cum illis liberum sit alienare aut acquirere, quæ uelint; nec communem habeant dominium, qui eorum commercia moderetur. Alii in ciuitatibus duplici modo pretia rerum definiuntur; uno per decretum superioris aut per legem: altero per communem hominum aestimationem atque iudicium, seu usum fori, accedente consensu eorum, qui inter se contrahant. Illud pretium aliqui solet vocare *legitimum*, hoc, *vulgare*. Ubi pretium legitimum in gratiam errorum fidei constitutum, quod frequentius fit, non licebit uenditoribus plus exigere; est minus accipere si uelint non prohibeantur. Sic ubi merces operarum publice sic taxata in gratiam eorum, qui conducant, operario non licet plus exigere, est idem non prohibeatur minus accipere.

§. 6. Enimvero *vulgare pretium*, quod per leges non est taxatum, habet aliquam latitudinem, intra quam plus minuscè dari, & accipi potest ac solet, prout inter contrahentes fuit conuenitum. Quod tamen fere sequitur usum fori. Ubi solet haberi ratio laborum & expectarum, quas mercatores communiter faciunt in mercibus adportandis & tractandis; nec non quo modo ematur aut vendatur, in magna quantitate, an minutatim. Subito quoque interdum mutatur com-

commune pretium ex copia aut paucitate ementium, pecuniarum, aut mercium. Nam paucitas ementium & pecuniarum, (ex peculiari causa emergens) & mercium abundantia pretium minuit. Contra emumentium & pecuniarum copia, & mercium raritas pretium intendit. Sic & ad minuendum pretium facti, si merx quaerat ementem. Contra intenditur pretium, ubi uenditor ultro roganur, alias non uenditurus. Denique & illud fole attendi, paratum quis pecuniam offerat, an in diem solutionem differat; cum etiam dies fit pars pretii.

§. 7. Cæterum postquam à primæua simplicitate mortales desciverunt, & varia quaestus genera introduxerunt; facile fuit deprehensum, solum illud vulgare pretium non sufficere expediendis hominum negotiis, & gliscitibus commerciis. Nam tunc sola permutatioe commercia constabant, & opere aliorum locari aliter, quam manu opera, aut re tradita non poterant. Acqui postquam tam varia desiderare ad commoditatem aut uoluptatem cepimus, non sine in procliu fuerat cuiusuismodi res possidere, quas aliter suis mutare uellet, aut que alterius rebus æquiualesent. Et in ciuitatibus cultis, ubi ciues variis status distinguuntur, complexa hominum genera dari necessum est, quæ, si simplex illa rerum & operarum permutatio uigear, uitam plane non tuert, aut æge queat. Hinc plerisque gentibus, quæ amplior uix cultus ardebat, visum fuit conuentione quadam *pretium omnium* certæ rei imponere, ad quod cæterarum rerum pretia uulgaria exigenterent, & in quo eadem uirtualliter continerentur. Adeo ut interueniente illa re quamlibet rem uenalem quis sibi comparare, & quæuis commercia, & contractus commode posset exercere.

§. 8. Hunc ad finem plerisque gentibus placuit adhibere *metalla* nobiliora, & non admodum frequentia. Nam & illa substantiæ sunt ualde compactæ, sic ut usû non facile dectri queant, & diuisio-

tionem in plurimas minutas particulas admittant, Nec minus custodire & tractationi eadem sunt habilia; & propter raritatem multis aliis rebus equivalere possunt. Esti quandoque ex necessitate, & apud quidem gentes ex defectu metallorum, alia res in visum numerum sint adhibita.

§. 9. In civitatibus porro valorem *nummi desinare* est penes summos imperantes; & inde publica signa licitem solent imprimi. Esti tamen in eo deficiendo respicienda communis gentium vicinaria, aut quibuscum nobis commercia exercentur, æstimatio. Alias enim, si nimis magnum nummis suis valorem possiderit civitas, aut si materiam eorum rite non temperaverit, commercia civium suorum cum extraneis, que quidem sola rerum permutatione absolvi non possunt, valde sustaminabit. Et ob eam ipsam causam non temere in valore numerorum fieri debet mutatio, nisi summa resp. necessitas id exigat. Esti gliscente auri argenteque copia paulatim numerorum valor in comparatione ad pretium fundorum, & que inde dependent, solet velut ultro decrescere.

CAPUT XV.

De Contractibus, qui pretia rerum præsupponunt, & silentibus inde efficiunt.

§. 1. Pactum in genere est consensus & conventio duorum plurimave in idem pactum. Sed quia frequenter simplicia *pacta contractibus* contradistinguntur, id *deserimen* in hoc potissimum videtur consistere, quod *contractibus* vocentur pacta, que circa res & actiones in commercio venientes versantur, adeoque dominiæ & pretia rerum præsupponunt. Sed que circa alia inveniunt conventiones, communis pactorum vocabulo insigniuntur. Esti ex hisce quibus-

CAPUT XV.

quibusdam promissive pactorum & contractuum nomen tribuatur.

§. 2. Contractus dividi possunt in *benefices* & *onerosos*. Illi alteri conrahentium parri gratis commodum aliquod afferunt; ut est mandatum, commodatum, depositum. Hi utramque partem ad æquale omni adfringunt; quippe in quibus eo sine præstatur aut datur aliquid, ut tantundem recipiantur.

§. 3. Habent autem hoc omnes contractus onerosi, ut in illis versari *æqualitas* debeat, seu ut uterque conrahentium tantundem nanciscatur; & ubi inæqualitas intervenerit, alteri, qui minus accepit, nascatur jus ad postulandum, ut suppleatur, quod sibi deest, aut ad contractum plane abruptendum. Id quod tamen in civitatibus potissimum obtinet, ubi usi fori, aut lege pretia rerum deinjuntur. Ad hanc autem æqualitatem inveniendam & determinandam requiritur, ut utrique conrahentium res ipsa, circa quam contrahitur, cum suis qualitatibus, que aliquod momentum heic habent, *sint cognita*. Unde &, qui per contractum rem in alterum est translaturus, indicare debet non solum qualitates rei æstimabiles, sed & earundem privationes, & vitia. Cetera enim iustum pretium constitui nequit. Esti illas circumstantias, que per se rem non contingunt, indicare non sit necessitas. Vitiæ autem utrinque jam nota non opus est indicari. Et qui sciens viciosi quid comparat, habet quod sibi imputet.

§. 4. Eoultque autem in hisce contractibus æqualitas est adhibenda, ut licet nihil dissimulatum sit; tamen si postea inæqualitas deprehendatur etiam contra culpam conrahentium, pura quod vitium latebat, aut in pretio sit erratum, ea corrigenda sit, & demendum ei, qui plus habet, addendumque minus habenti. Esti ad declinandam multitudinem litium leges civiles vix aliis quam enormibus læsionibus

haec mediantur; de cetero quemque rerum suarum sagere iubeant.

§. 5. *Contractus benefici* sunt praecipue res, mandatum, commodatum, & depositum. *Mandatum* est, quando quis gratis alterius negotia ipso requirenti & committente expedienda suscipit. Idque contingit *duplici* ratione; vel ut praestetur ipsi modus rei expediendae, vel ut is eisdem iudicio ac dexterritati relinquatur. In hoc contractu uti summa cum fide & industria versandum est; quippe cum nemo fere nisi amico, & de quo optime sentit, mandat: ita contra mandatarius indemnus praestari debet à sumptibus in rem sibi commissam factis; nec non à damnis, in quae ex causa mandati incidit, & quae proprie ex ipsa re mandata proflaxerunt.

§. 6. *Commodatum* est, quo rei nostrae usum alicui gratis concedimus. In quo observandum, ut quis eandem rem solertiter & summa cum diligentia servet, tractetque: neque ipsam ad alios usus adhibeat, aut ulterius, quam commodans concessit: ac illam sibi & prout accepta fuit restituat, nisi quantum per ordinarium usum eidem decessit. Quod si res ad certum tempus fuerit concessa, & interea dominus eadem valde indigere incipiat, ex casu aliquo tempore commodationis factae non praevisto, repetenti eadem citra tergiversationem erit restituenda. Quod si autem res commodata casu fortuito & improvise citra omnem commodatarii culpam perierit, eius aestimatio non erit solvenda, ubi eadem apud dominum quoque peritura fuerat. Alias aequum videtur commodatarium aestimationem rei praestare, quippe quam dominus amissurus non fuerat, ni adversus alterum benignus fuisset. Vice versa si quid utilium aut necessarium impensurum in rem commodatam factum sit extra eas, quae alias usum rei regulariter comitantur, id à domino refundendum erit.

§. 7. *Depositum* est, quo rem nostram, aut ad nos

nos quocunque modo spectantem alterius fidei committimus, ut eandem gratis custodiam. In quo requiritur, ut res concedita diligenter custodiatur, & quandocunque deponenti placuerit restituatur; nisi ea restituitur domino aut aliis noxia sit futura, eoque intuitu differenda sit. Neque licebit re deposita citra consensum domino uti, siquidem ea illo modo per usum fiat deterior, aut domini interfit, ne ea conspiciantur. Ac si quis hoc ausus fuerit, quaevis pericula, in quae res ob usum incidit, praestabit. Sed nec licet rem depositam exuere illis vinculis aut receptaculis, quibus à deponente fuit inclusa. Cum autem valde turpe sit, & foedus furto depositum abnegare; tum id multo est turpius, si quis insidians fuerit depositum miserabile, seu quod ob periculum incendii, ruinae, tumultus deponitur. Vicissim à deponente sumtus in rem depositam facti sunt refundendi.

§. 8. *Inter contractus onerosos* antiquissimus fere, & quo aene inventum numerum commercia expedebantur, est *permutatio*, qua utriusque res pro re aequivalente datur. Est & hodie post inventam pecuniam inter mercatores communis usitatum sit genus permutacionis, quo non simpliciter res inter se comparantur, sed prius pecunia taxantur, & deinde loco pecuniae invicem traduntur. Diversum tamen negotii genus à contractu permutacionis est *reipraxis donatio*; in qua ut aequalitas observetur necessarium non est.

§. 9. *Emptio venditio* est, qua pro pecunia rei alicuius dominium, aut eidem aequipollens jus acquiritur. Eius simplicissimum genus est, si, ubi in pretium fuit consensus, *emtor* statim pretium, venditor mercem offerat, tradatque. Frequenter tamem ita convenitur, ut merx quidem statim tradatur, pretium autem post certum intervallum sit solvendum. Aliquando super precio quidem convenitur, sed ut traditio rei seu mercis ad certum terminum debeat fieri. Ubi aequitati conveniens videtur, ut ante elapsum

sum cum terminum res sit periculo venditoris : sed si post eam elapsam emtor in mora fuerit, quo minus eam sibi tradi curarit, emtori deinceps res peribit. Solent & emtionis venditionis contractui varia pacta adici : uti est *addictio in diem*, qua res à venditur, ut liceat venditori meliorem conditionem, ab altero intra certum tempus oblatam, acceptare. Item *lex commissoria*, quando ita convenit, ut si ad certum diem pretium non solvatur, res sit in emta. Item *retrodictus*, seu pactum de retro vendendo, quod vel ita concipitur, ut si pretium intra certum tempus, aut quodcumque offeratur, emtor rem teneatur venditori restituere : vel ut si res offeratur, venditor pretium teneatur restituere ; vel ut si emtor ultro sit iterum venditurus, prior venditor ad emendam præ cæteris admittatur : quod etiam dicitur jus promissivum. Sic & frequens est, ut ex prædictis venditis aliquam sibi particulam, aut certum ejus usum recipiat venditor. Et quoque emtionis genus, quod vocat *per averfionem*, quando mixte res disparis pretii non sigillatim æstimata sed conjunctim & velut consue taxata emuntur. In eo modo venditionis, que vocatur *æstio*, res demum illi addicitur, qui ex pluribus licitantibus plurimum obtulerit. Est denique & genus emtionis quo non certa res, sed probabilis tantum spes emitur : cui alex quod est admittitur : sic ut neque emtor, si spes fallerit, neque venditor, si ea nullum supra fuerit, queri debeat.

§. 10. *Locatio conductio* est, qua pro mercede alieni usus rei, aut opera addicitur. In qua licet regulariter in antecessum de mercede solet conveniri : tamen si quis citra desinitum prius mercedem alteri operam aut usum suæ rei addiderit, censetur id expectare, quantum communis usus, aut conductoris æquitas tulerit. Circa hunc contractum observandum, si res locata, plane perierit, ex eo tempore conductorem ad mercedem seu pensionem non amplius teneri. Quod si res locata certum ac desinitum

habet

habeat usum, uti dominus eam præstare debet, quo ei usus sit idonea : ita si illa detrimenti quid ceperit, conductor de pensione detrahât, quantum ului rei decesserit. Sed si rei locatae provenus sit incertus, & aliquid alex continet, uti exuberans provenus conductoris lucro, ita malignus ejusdem damno est : nec stricto jure de pensione ob sterilitatem quidquam detrahendum ; præsertim cum unius anni sterilitas alterius ubertate solet pensari. Nisi casus, qui provenum interceperint, rariores fuerint, & de quorum alea in se suscipienda conductor non cogitasse præsumitur. Hos enim ad pensionem immandam aut remittendam valere utique æquum est. Cæterum uti qui rem aliquam alteri locavit, præstare teneatur, ut ipsa ului sit habilis, impensatque necessarias tolerare : ita conductor ad boni patristamiliam modum eadem uti, & que ipsius culpa perditæ fuerint restituere debet. Et qui opus faciendum conduxit, quod sua culpa corruptum est, itidem præstat. Qui momentaneam suam operam plane locavit, ubi eam quocumque casu præstare impediri fuerit, mercedem petere non potest. Sed qui continuam alicujus operam conduxit, ubi is morbo aut alio casu per modicum tempus ad operam inutilis fuerit factus, inhumaniter ipsum vel plane sua functione dejicit, vel de pensione quid eidem detrahât.

§. 11. In contractu *mutui* datur alicui res fungibilis ea lege, ut is post intervallum idem genus reddat in eadem quantitate & qualitate. Vocantur autem res, que mutuo solent dari *fungibiles*, seu que functionem in suo genere recipiunt idco, quia quodlibet ex isto genere vicem alterius ita subire potest, ut qui ex eodem genere, eadem quantitate & qualitate receperit, idem quod dedit recipisse dicatur. Eadem quoque res pondere, numero, & mensura determinantur, & specificantur : quo respectu etiam quantitates solent appellari, speciebus coneradiuntur. Cæterum datur aliquod mutuo vel gratis, ita

G 4

ut

ut non plus, quam datum fuit, recipiatur; vel cum aliquo emolumento, quod *ajra* vocabulo insignitur. Quæ nihil habet naturali juri repugnans, siquidem lucræ modica, & respondens lucro, quodalter ex pecunia, aut alia re credita facit; meoque damno, aut lucro cessanti, quod ex absentia rei mex capio; & ubi non exigatur ab hominibus tenuibus, apud quos matuum vicem elemosynæ subit.

§. 12. In contractu societatis duo pluresve inter se pecuniam, res, aut operas conferunt eo fine, ut quod inde redit lucræ inter singulos pro rata dividatur; & si quid damni capiatur, id simili modo à singulis pro rata feratur. In qua societate utrius officii est fidem & industriam adhibere; ita ex illa intempertive & in fraudem focii discedi non debet. Ceterum societate soluta quilibet post detractum lucrum aut damnum, quantum inulit, recipit. Quod si autem unus pecuniam aut rem, alter operam contulerit, videndum est, quo modo facta sit collatio. Quando enim alterius opera tantum versatur circa istius pecuniam aut rem tractandam aut distrahendam, partes lucræ ita definiuntur, prout sepe pecuniam aut rei emolumentum ad pretium operæ habet, & fors salva est ac perit ei, qui contulit. Quando autem opera impenditur ad meliorandam rem ab altero collatam, iste pro ratione meliorationis in ipsa quoque re partem habere intelligitur. At ubi omnium bonorum societates est inita, singuli focii uti quæ lucrantur fideliter conferre debent; ita contra ex communi massa pro ratione conditionis suæ singuli sustentandi. Soluta autem societate divisio bonorum sic pro ratione eorum, quæ singuli in societatem initio intulerunt; non attendendo, per cuius bona societati lucrum aut damnum provenierit; nisi aliter sit conveniunt.

§. 13. Dantur quoque complures contractus, qui *aliam continent*. Quos inter referre possis *spontiones*, quando evenus alicujus, noxium utrinque existentem

existentiam alter affirmat, alter negat, certo pretio utriusque depositio, quod illi cedat, cujus assertioni eventus congruere deprehensus fuerit. Hinc pertinent omnia *ludærum* genera, in quibus aliquo pretio certatur. Inter quos tamen minus aleæ habent, qui certamen ingenii, dexteritatis, solertie aut roboris continent. In quibusdam ingenium & alea pari vigore sese exerit. In aliis denique alea prædominatur. Esti rectorum civitatis sit dispicere, quouique ex usu publico aut singulorum sit, ejusmodi contractus tolerari. Hac spectat locaria, quando plures de re, quam collatitia pecunia emunt, post forte decernunt, cui soli ea tota debeat cedere. Item *illa fortunæ*, quando, dejecto in urnam certo tesserarum seu schedularum numero inscripturam & inanium, pretio redimitur facultas eandem extrahendi, ita ut extrahens id accipiat, quod illarum inscriptio præ se fert. Hicce contractibus affinis est *asscuratio*, seu contractus periculi averendi & præstandi, quo quis certa pecunia accepta in se suscipit & præstat pericula, quæ subiturae sunt merces in alia loca transportanda; ita ut si has interire contigerit, asscurator earundem pretium domino restituere teneatur.

§. 14. Ad majorem firmitatem & securitatem contractibus frequenter solent adici *fidejussiones* & *pignora*. In *fidejussione* alius homo, qui creditor idoneus judicatur, principalis debitoris obligationem velut in subsidium in se suscipit, ita ut nisi iste solvat, hic ipsius vices habeat; ut tamen, quod erogavit, a principali debitore ipsi refandi debeat. Esti autem ad majorem firmitatem fidejussor, quam debitor principalis teneri non possit, non tamen reputat istum, quam hunc arctius teneri; quippe cum huic plus, quam illi, fidei fuerit habitum. Naturaliter tamen principalis debitor prius, quam fidejussor est appellandus, nisi hic istius obligationem plane in se receperit; qui expromissor vocari solet. Quod si plures pro uno fidejusserint, pro rata duntaxat erunt singu-

ſinguli conveniendi; niſi forte quis eorum ſolvendo non ſit. aut ejuſdem conveniendi non detur facultas. Tunc enim reliqui huius porcione onerabuntur.

§. 15. Sæpe quoque ſolet creditori in ſecuritate crediti tradi aſſignari à debitore certa quæpiam res, *pignoris* aut *hypothecæ* nomine, quovisq; aliud fuerit exſolutum. Cuius finis eſt non ſolum, ut debitor ad ſolvendum urgeatur deſiderio rei ſuæ recuperandæ: ſed & ut in promea ſit, unde ſibi ſolvatur. Inde & regulariter pignora tam aut majoris eſſe ſolent, quam ipſum debitum. Cæterum res, quæ pignori opponuntur, ſunt vel *fructuofæ*, vel *ſteriles*. Circa priores ſæpe adjici ſolet pactum *advignaves*, ſeu ut creditor loco uſuræ fructus iſtius pignoris percipiat. Circa poſteriores autem *lex commiſſoria*, ut nempe pignus cedat creditori, ubi intra certum tempus ſolutio non ſit facta. Id quod naturaliter iniquum non eſt, ubi pignus pluris non eſt, quam debitum, & uſuræ intermedii temporis, aut ſi quod excedit domino reſtituatur. Uti autem creditor pignus ſolutione facta debet reſtituere: ita interea non minorem, quam propiis rebus illi cuſtodiam debet: & ubi pactum antichreticum non acceſſerit, ſitque talis res, quæ uſu atteratur, aut ſi debitoris ullo modo interſit, invito hoc eadem uſi non poſſeſt. Diſfert hypotheca à pignore, quod hoc conſtituitur rei traditione; hæc autem re non tradita conſtat nuda aſſignatione rei imprimis immobilis, ex qua ſolutione non facta creditor ſuo credito potiri queat.

§. 16. Cæterum quænam contrahentium ſint officia, ex fine & natura horum contractuum liquido adparet.

CAPUT

CAPUT. XVI.

Quibus modis ſolvantur obligationes, quæ ex pactis oriuntur.

§. 1. Inter modos ſolvendi obligationes, ex pactis oriundas, quibuſque adeo officia inde promanantia plane expirant, maxime naturalis eſt *expletio* aut ſolutio *ejus, de quo ſuit conventum*. Ubi licet regulariter iſ, qui debet, ſolvere teneatur: tamen ſi præſtatio fiat ab alio nomine ejus, qui obligationem contraxit, hæc diſſolvitur; ſiquidem alias nihil interſit, abs quo expletio fiat. Ita tamen ut qui pro altero animo non donandi ſolvit, ab hoc quod erogavit repetere queat. Solvendum præterea eſt cui debetur, aut quem hic delegavit, ut ipſius nomine debitum recipiat. Et demique iſud ipſum præſtandum, aut ſolvendum, de quo conventum fuit: non aliud ejus loco, integrum non mutuum, non pars dumtaxat, non diviſum, loco idem & tempore convento. Eſt ſæpe humanitas creditoris aut impotentia debitoris ſubigat terminum ſolutionis prorogare, aut diſſindere, vel etiam aliud pro alio accipere.

§. 2. Tolluntur quoque obligationes *compensatione*, quæ eſt crediti & debiti inter ſe contributo, ſeu quando debitor ideo liberatur, quia eidem ipſe creditor rem ejuſdem generis, & quæ tantidem eſt, viciffim liquido debet. Cum enim imprimis in rebus fungibilibus tantundem ſit idem; & vero ubi mutuum eſt debitum, mihi ſtatim tantundem eſſet reddendum, atque ipſe accipi: igitur declinandis inutilibus ſolutionibus commodiſſimum eſt utrumque ſuum retinendo ſolutione deſungi. Pater autem compenſari proprie poſſe res fungibiles ejuſdem generis, quarum ſolvendarum tempus præſens eſt, aut præterit: non aliarum res aut præſtationes diverſæ naturæ: niſi forte

illæ

illæ utrinque in sui æstimationem, seu in pecuniam retolvantur.

§. 3. Tollitur quoque obligatio *condonatione* seu remissione ejus, cui quid debebatur, & cujus interest obligationem fuisse expletam. Ea solet fieri vel expresse per adhibita signa consentium telantia; puta, data acceptatione, redditus aut abolitis chirographis: vel tacite, si quis ipse impediatur, aut in causa sit, quo minus, quod sibi debetur, possit præstari.

§. 4. Solent quoque solvi obligationes, quæ utriusque partis præstatione consistant, re adhuc integra, *mutuo consensu*; nisi leges positivæ id prohibuerint. Ubi autem ab altera parte jam quid sit præstitum, accedat oportet vel hujus condonatio, vel ut alia ratio ne id farciatur.

§. 5. Præterea non tam solvitur, quam *abrupta* obligatio alterius partis *perfidia*. Quando enim unus non præstat, de quo est conventum, neque alter tenetur præstare, quod inveniit istius præstationis receipt. Nam capita præstandorum in pactis priora posterioribus insunt per modum conditionis, quasi ita dictum foret; præstabo, si tu præstiteris prius.

§. 6. Expirant quoque obligationes, quando *statum*, in quo eadem unice fundabantur, *mutaverit* vel ille, qui præstare, vel is, cui præstari debebat.

§. 7. Ipso tempore expirant obligationes, quantum duratio à pacto aliquo temporis suspensa fuit; nisi expressa aut tacita partium conventione illa prorogata fuerit. Necessum est tamen, ut intra illud tempus facultas exigendi obligationem extiterit.

§. 8. *Morte* denique solvuntur obligationes in persona alicujus radicatæ, subiecto quippe sublatore accidentia quoque extrinseci necessum est. Sæpe tamen in superstitibus defunctorum obligatio continuatur. Idque vel quia superstes ex officio pietatis, aut

aut alias abstrationes defuncti obligationes explendas in se suscepit; vel quia ex defuncti bonis obligationi erat satisfaciendum, quæ cum isto onere in hæredem transierunt.

§. 9. Per *delegationem* substituit quis creditori suo consentienti debitorem suum, ut hic loco ipsius debitum suum exsolvat. Ubi creditoris quidem consensus requiritur, non autem tertii quidem debitoris, quem etiam ignarum & invitum alteri volent delegare possum. Nam nihil interest, utri quis solvat: multum autem, à quo quis debitum exigat.

CAPUT XVII.

De Interpretatione.

§. 1. Ita quidem est, ut neque in illis, quæ inquam hic conjunguntur, quis ulterius obligetur, quam hic voluit; neque ad quæ quis ultro sese adstringit, ulterius teneatur quam ipse voluit. Quia tamen de voluntate hominis alter homo judicare non potest, nisi ex ætibus & signis in sensus incurrenribus; inde denum in id quilibet obligari in foro humano censetur, quod *reliis signorum interpretatio suggerit*. Unde tam ad leges quam ad pacta rite intelligenda, & exinde officio explendo plurimum prodest *regula hæc interpretationis circa verba potissimum*, tanquam communissimum signum, consistit.

§. 2. De *verbis popularibus* hæc est regula: verba regulariter intelligenda sunt in proprio suo & famulo significatu, quem ipse imposuit non tam proprietas aut analogia grammatica aut derivationis conformitas, quam popularis usus; quem penes arbitrium est, & jus, & norma loquendi.

§. 3. *Verbata artium* explicanda sunt secundum definitiones prudentum cujusque artis. Quod si *verba*

cabula arcium à diversis diversimode designantur, ad lites præcendendas faci, popularibus verbis exprimerè, quid per eam votum intelligamus.

§. 4. *Conjecturis* autem ad eruendum genuinum sensum opus est, si vel verba simplicia, aut verborum complexio sine ambigua; aut si partes quedam orationis sibi invicem videntur repugnare, ut tamen dextra explicatione adhibita conciliari invicem possint. Nam ubi cetera & manifesta est repugnantia, posterius derogabit prioribus.

§. 5. Conjecturæ voluntatis, rectique sensus in sermone ambiguo aut intricato penitur potissimum ex *substrata materia*, ex *effectu*, & *conjunctione*. Circa materiam hæc est regula: verba regulariter sunt intelligenda secundum substratam materiam. Nam semper illi, qui locutus est, materia, de qua sermo institutus est, ob oculos versari præsumitur; ideoque semper ad eandem sententiam verborum attendenda.

§. 6. De *effectu & consequentibus* hæc est regula: Ubi verba crude & simpliciter accepta vel nullum, vel absurdum aliquem effectum post se esse tractura, à receptione sensus paulisper deflectendum, quatenus nullitatis aut absurditatis vitandæ necessitas requirit.

§. 7. Ex *conjunctione* validissima sumuntur conjecturæ; quia regulariter quilibet sibi consistere præsumitur. *Conjunctiones* sunt vel *leæ*, vel *tantum originae*. De prioribus hæc est regula: si sensus in eisdem sermonis loco aliquo plane & perspicue sit expressus, obscuriores locutiones ex illis planis sunt interpretandæ. Cui vicina est altera: In omni sermone interpretando accurate ad antecedentia & consequentia est attendendum, quibus interjecta attemperari & respondere præsumuntur. De posterioribus autem ista habentur regula: Unius & eisdem hominis obscurum dictum interpretandum est ex ipsius dictis clarioribus, licet alio tempore & loco

pro-

prolatis; nisi manifeste adpareat, ipsum sententiam mutasse.

§. 8. Plurimum quoque profect ad verum sensum investigandum, in legibus comprimis, inspicere *rationem legis*, seu causam & respectum illum, qui ad legem ferendam latorem moverit: in primis ubi constat, unicam eam legis rationem fuisse. De qua hæc regula est: Illa interpretatio legis est sequenda, quæ rationi legis congruit; & contra rejicienda, quæ ab eadem discrepat. Item, cessante ratione legis unica & adæquata, cessat ipsa lex. Verum ubi plures ejusdem legis fuerint rationes, non statim una cessante tota lex cessat; cum reliquæ rationes ad ejus vim sustinendam sufficere possint. Sæpe quoque sola voluntas legislatoris fatiatur, unius ratio legis lateat.

§. 9. Observandum præterea est, multa vocabula habere plures una *significationes*, alteram *largiorem*, alteram *strictiorem*. Sed & aliam materiam esse *favorabilem*, aliam *odiosam*, aliam *mutam*. *Favorabile* est, quod utriusque partis æqualem facit conditionem, quod communem utilitatem spectat, quod actus quolibet conservat, quod pacem promovet, &c. *Odiosum* est, quod unam dumtaxat partem, aut unam magis quam alteram gravat, quod pernam in se continet, quod actum reddit irritum aut priora immutat, quod bellum promovet. *Mutatum est*, v. g. si quod priora quidem immutat, sed pacis tamen causa. De istis hæc est regula: Favorabilia latius, odiosa strictius interpretanda.

§. 10. Danur quoque conjecturæ aliunde quam ex verbis oræ, quæ cunctant, ut *interpretatio* quandoque sit *extendenda*, quandoque *contractenda*. Esti facilius densus rationes, quæ suadent interpretationem contractam, quam extendi. Possent igitur lex ad eandem, qui in lege non exprimitur, extendi, si constet, rationem, quæ in illum casum quadat, unicam fuisse, quæ legislatorem moverit, eamque ab ipso con-

fide-

sideratum fuisse in sua generalitate, & ut aequipollentes quoque casus completeretur. Sed & extendi lex debet ad illos casus, qui in fraudem legis ab hominibus pravo solertibus inveniuntur.

§. 11. Ut autem verba generaliter posita restringantur, contingit aut ex defectu voluntatis originariis, aut ex casu emergentis cum voluntate repugnantis. Quod aliquis ab initio quid noluisse praesumatur, intelligitur 1. ex abjactu, quod alias inde sequeretur; id quod nemo sanus voluisse judicatur. Inde verba generalia sunt restringenda, in quantum alias absurditas inde erat emeritura. 2. Ex defectu rationis, quæ unice ipsius voluntatem movit. Inde sub generali locutione non comprehenduntur casus, in quos ratio legis unica & adæquata non quadrat. 3. ex defectu materiae, de qua semper is, qui loquitur, cogitasse censetur. Inde & ad eandem verba generalia semper sunt attemperanda.

§. 12. Quod autem casus, qui postea emergit, cum voluntate ejus, qui aliquid constituit, pugnet; id deprehenditur vel ex naturali ratione, vel ex aliquo signo voluntatis. Prius contingit, si ab æquitate foret discedendum, nisi certi casus ab generali lege eximerentur. Est quippe æquitas correctio ejus, in quo lex deficit ob universalitatem. Quia enim non omnes casus prævideri, nec ob infinitam varietatem exprimi possunt; ideo quando generalia verba ad speciales casus sunt adplicanda, eximendi sunt illi casus, quos excernimus fuerat ipse legislator, si super tali casu consultus fuisset. Ad isthanc tamen æquitatem decurrere non licet, nisi sufficiencia indicia subigant. Inter quæ certissimum est, si adpareat, violatam iri legem naturalem, ubi preste quis literam legis humane sequi velit. Proximum ab hoc, si non quidem illicitum sit verba legis sequi: sed tamen rem humaniter æstimatei id nimis videatur grave & intolerabile, sive in universum omnibus hominibus, sive certis personis; aut si suis tanti non videatur, qui tam care sit redimendus.

§. 13. De-

§. 13. Denique & ab universalis locutione facienda est exceptio, si verba alio loco posita cum præfenti lege aut pacto non quidem directe pugnant; sed propter certam temporis circumstantiam hæc & nunc simul observari nequeunt. Hæc igitur certæ sunt observandæ regulæ, ut intelligi possit, quando lex in eo casu, ubi utriusque simul satisfieri nequit, præferri debeat. 1. Id quod permittitur tantum, cedit ei, quod jubetur. 2. Quod faciendum est certo tempore, præferitur ei, quod quovis tempore fieri potest. 3. Assertivum præceptum cedit negativo; seu quando præcepto assertivo satisfieri nequit, nisi violato præcepto negativo, istius impletio erit in præfens omittenda. 4. Inter conventiones, legesque cætera æquales, peculiaris præferitur generali. 5. Inter duas præfationes, certo temporis articulo invicem collatas, quantum una causis magis honestas aut utiles, quam altera habet, hanc illi cedere par fuerit. 6. Injuratum pactum cedit jurato, quando utriusque simul satisfieri nequit. 7. Obligationsi perfectæ cedit imperfectæ. 8. Lex beneficentiæ, cæteris partibus, cedit legi gratitudinis.

H

Samu-

Samuelis Pufendorffii,

DE OFFICIO

HOMINIS & CIVIS.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

De Statu Humanum Naturali.

§. 1. **P**roximum est, ut inquiramus de illis officiis, quae homini obsequenda incumbunt *ex diverso statu*, in quo in vita communi degere deprehenditur. Vocamus autem *statum* in genere illam conditionem, in qua homines constituti intelliguntur ad certum genus actionum obsequendum. Quem etiam peculiariter fere jura conitantur.

§. 2. *Status* hominum est vel *naturalis*, vel *adventitius*. *Naturalis* triplici modo considerari, solo praevalente rationis lumine, potest, vel in ordine ad *Deum Creatorem*, vel in ordine *singulariter hominum ad seipso*, vel in ordine ad *alios homines*.

§. 3. *Priori modo* consideratus naturalis status hominis est illa conditio, in qua à Creatore est constitutus, dum eximium praeter ceteris animal eundem esse voluit. Ex quo statu fluit, quod homo debeat autorem sui agnoscere, colere, & ipsius opera admirari; ac diversa plane ratione à brutis vitam su-

am

CAPUT I.

am exigere. Inde & ei statui opponitur *vita* et *conditio brutarum*.

§. 4. *Altero modo* statum hominis naturalem considerare possumus, si animo fingamus, qualis ejusdem conditio futura esset, si quilibet sibi soli relictus foret sine ullo adminiculo ab aliis hominibus accedente, & quidem posita illa natura humanae conditione, qualis jam deprehenditur. Quae sane miserior quam cuiusvis belluae videtur futura fuisse, si expendatur, quanta cum debilitate in hunc mundum jam egrediatur homo, periturus statim sine aliorum auxilio; & quam rudem sit vitam idem expectaturus, si nihil aliud cuique adesset, quam quod propriis viribus ingenioque debeat. Quin potius quod ex tanta imbecillitate adolescere potuimus, quod infinitis jam commoditatibus fruamur, quod animam corpusque in nostrum & aliorum usum excolimus, id omne ab auxilio aliorum hominum provenit. Et in hoc sensu status naturalis opponitur *vite per industriam hominum exaltate*.

§. 5. *Tertio modo* statum hominis naturalem consideramus, prout intelliguntur homines sese invicem habere ex *nuda illa & communi cognatione*, quae ex similitudine naturae resultat ante factum aliquod aut factum humanam, quo peculiariter unus alteri redditus fuit obstrictus. Quo sensu in statu naturali invicem vivere dicuntur, qui neque commentum habent dominum, & quorum unus alteri non est subiectus, quique inter se neque beneficio neque injuria sunt cogniti. Quo sensu status naturalis opponitur *status civili*.

§. 6. Hujus porro naturalis status iadoles considerari potest vel prout per *fictionem* representatur, vel prout *resura* existit. Prius fit, si vel concipiatur ab initio aliquam multitudinem hominum simul existisse sine ulla unius ab altero dependentia; uti de Cadmeis fratribus in fabulis est: vel si fingamus, totum genus humanam jam ita diffusurum esse, ut quilibet seipsum seorsum gubernaret, & nemo illi

Ha

alio

alio esset vinculo conjunctus, quam similitudine naturæ. Sed status naturalis, qui revera existit, id habet, ut quis cum aliquibus hominibus peculiari societate jungatur; cum reliquis autem omnibus nihil præter speciem humanam obtineat commune, nec alio nomine quidquam ipsi debeat. Qualis status jam inter diversas civitates ac civitates diversarum rerum publicarum existit, & quondam inter patresfamilias segetes obtinebat.

§. 7. Manifestum quippe est universum genus humanum nunquam simul & semel in statu naturali existisse. Qui enim ex protoplastis geniti erant, ex quibus quidquid est mortalium originem ducit, pro ut divina tradunt scripturæ, eisdem potestati patrie subiecti erant. Neque tamen eo minus postea status hicce naturalis inter quosdam homines emerfit. Nam primi mortalium, ut orbem adhuc vastum implerent, & laxiorem sibi sibique pecoribus habitationem quaerere, relictiis laribus paternis in diversa discesserunt, suamque sibi fere singuli mares familiam constituerunt. Inter quorum posteros itidem sese dispergentes, peculiare cognationis vinculum, & ortus inde affectus, paulatim exolevit, & commune tantum illud, ex similitudine naturæ relictans, remansit. Donec postea, cum genus humanum insigniter fuisset multiplicatum, depreheffis vite segetis incommodis, paulatim proximi quique cohabitantes in civitates coeverti, minores primo, dein majores, ex pluribus minoribus ultro aut per vim coactis. Quas inter civitates utpote nullo alio, quam communis humanitatis vinculo junctas, status naturalis utique existit.

§. 8. Eorum autem, qui in statu naturali vivunt, hoc est præcipuum jus, quod nemini præterquam Deo sint subiecti æque obnoxii. Quo respectu etiam ille status nomine *libertatis naturalis* venit; per quam quilibet circa antegressum factum humanum sui juris potestati que, ac nullius hominis imperio subiectus esse intelligitur. Quo ipso & jam quivis

civis

civis alteri, cui neque ipse subiectus est, neque eundem sibi subiectum habet, *æquus* censeatur. Cum porro homini lumen rationis sit insitum, quo prævalente actiones suas temperare possit; consequitur, quilibet, qui in naturali libertate vivit, in regardis suis actionibus à nullo mortalium dependere; sed ex proprio judicio atque arbitrio omnia, quæ sanæ rationi congruant, agendi habere potestatem. Et cum homo ob communem inclinationem omnibus animantibus insitiam non possit non ad conservationem sui corporis vitæque nec non ad dispellenda ea, quæ eandem destruere videntur, omnibus modis incumbere, mediæque ad eum finem adhibere; & vero in statu naturali nemo habeat alterum hominem superiorem, cui voluntatem judiciumque suum submisserit, inde in eo statu quilibet ex proprio judicio definit de aptitudine mediocri, an ad contryationem sui conducant, nec ne. Nam si vel maxime alterius consilium audiat, penes ipsum tamen est, an velit alienum consilium probare vel non. Ut tamen isthæc propria sui gubernatio recte sese habeat, requiritur, ut ea juxta dictamen rectæ rationis, legemque naturalem suscipiatur.

§. 9. Status naturalis, utut libertatis nomine, & immunitatis ab omni subiectione insigniter blandiatur; idem tamen antequam ab hominibus in civitates fuerit concessum, plurima habet adjuncta *inconmoda*; sive fingamus omnes & singulos in eo existere, sive consideremus conditionem parvifamilias segetum. Nam si animo concipias hominem etiam adulta ætate in hoc mundo destitutum solum, & sine omnibus commodis & adminiculis, quibus vitam dulciorem & molliorem reddidit solertia hominum; videbis animal nudum, nudum, inops, famem radicitus & herbis, sitim obvia aqua, injurias aeris æteris utcumque dispellens, feris bestis expositum, & ad casus occurrere pavidum. Paulo cultior vita potuit esse inter eos, qui in familiis segetibus degabant. Sed que tamen cum vita civili nullo modo

H 3

com-

comparari poterat, non tam ob indigentiam, quam inter coercitas cupiditates familia sic satis videretur posse displicere, quam quod securitatis parum ibi sit consilium. Et ut in pauca rem conferamus, in statu naturali quique propriis tantum viribus protegitur; in civitate omnium: ibi finibus ab industria sua nemini certus; heic omnibus: ibi imperium affectuum, bellum, metas, paupertas, fortidas, solitudo, barbaries, ignorantia, feritas: heic imperium rationis, pax, securitas, divitiæ, ornatus, societas, elegantia, scientiæ, benevolentia.

§. 10. In statu porro naturali, si vel quis alteri ultro non præsteret, quæ ex pacto debet, aut si injuriam inulit, aut si alias controversiæ quid oriarur; nemo est, qui pro imperio alterum ad præstandum debitum, reparandamve injuriam adigere, litemque decidere possit; uti in Civitatibus, ubi iudicis communis auxilium implorare datur. Quia tamen non ob quavis causam natura in bellum rursus permittit, etiam ubi quis de jussita suæ causæ ampliter sit persuasus: igitur prius tenendum, nam moliori via res possit componi, disceptatione scilicet partium amica, & puro (non conditionato) compromisso, seu *provocatione ad arbitros*. Qui arbitri æquos se se utrique parti gerere debent, & in ferenda sententia nihil odio aut gratiæ dare, sed unice merita causæ respicere. Quam ob rationem etiam non solet quis capi arbitri in ea causa, in qua ipsi commodi, vel gloriæ peculiaris spes major adparet ex victoria unius partis, quam alterius; adeoque ubi ipsius interit alterum quocunque modo causam obtinere. Hinc & nullum pactum aut promissum intercedere debet inter arbitrum & partes, cuius vi pronuncietur in gratiam alterius teneatur. Quod si arbitri neque ex communi partium confessione, neque ex certis instrumentis aut indubiis rationibus & signis quid in facto sit cognoscere valeat, ex effectibus *testibus* id esse cognoscendum. Quos licet ad verum dicendum lex naturalis, & plerunque juramen-

tenti religio adstringat: tutissimum tamen fuerit tales non admittere, qui erga alterutram partem ita sine affectu, ut conscientie ipsorum cum gratia, odio, vindictæ libidine, alioque violento animi motu, aut etiam actione quadam accessivæ sit velut luctandum: quibus superandis non omnibus sit constantia est. Aliquando etiam per communi amicorum interpositionem lites tolluntur; quod merito inter sanctissimi officia habetur. Ceterum in hoc statu exsecutionem, ubi altero ab altero non præstatur, quod debetur, sibi quisque facit.

§. 11. Quanquam autem natura ipsa inter homines aliquam cognationem esse voluerit, cuius vi nefas sit alteri homini nocere, & potius fas sit cuiusvis alicuius commodis sese dispensare: tamen inter eos, qui in naturali libertate invicem vivunt, hæc cognatio sit debiles fere exister vires, ita ut quisvis homo, qui non est noster civis, seu quicum in statu naturali vivimus, non quidem pro hoste, sed tamen pro *enemico partem sibi* sit habendus. Cujus rei ratio est, quod homines non solum sibi invicem maxime possint, sed & variis de causis frequentissime velint nocere. Alios quippe pravitas ingenii, aut dominandi & superbia habendi libido ad sedendos alios incitat; alii modesto licet ingenio, studio se conservandi, & ne ab aliis præventantur, in arma ruant. Multos ejusdem rei desiderium, ingeniorum contentio committit. Inde in isto statu tantum non perpetuè vigent suspiciones, dissidentia, studium aliorum vires subvertendi, libido alios præveniendi, aut ex aliorum ruina vires firmandi. Ergo uti prohi est hominis rebus vires augentium alios non laceffere, nec aliena adpetere: ita cauti est, sanque salutaris amantis ita omnes homines amicos credere, ut tamen eisdem mox hostes fieri cogita: ita pacem cum omnibus habere, quasi que mox bello mutari possit. Quæ de causis & felix habetur respublica, quæ etiam in pace de bello cogitat.

CAPUT II.

* De Officiis Conjugalibus.

Inter *status advenientes*, seu in quibus homo factus aliquo humano antecedente constituitur, primo loco venit *matrimonium*. Quod ipsam etiam est primum velut specimen vite socialis, simulque generis humani feminarum.

§. 1. Circa hoc initio constat, ardentem illam sexuum inter se proclivitatem à sapientissimo Creatore institutam non ad inanem voluptatem faciendam; quippe quæ unice spectata summam fecunditatem & confusionem in genere humano excitatura erat: sed tum ut eo jucundior inter conjuges esset conversatio, tum ut eo lubentius homines propagationi sobolis operam darent, ac molestias tollerarent, quæ istius susceptionem atque educationem comitantur. Ex quo consequitur, naturali legi repugare omnem ulium membrorum genitalium, qui ab hisce finibus abit. Quo nomine etiam vetera libido in diversam speciem, aut eundem sexum rucens; quævis foedæ pollutiones, & denique omnis coemptio sive mutuo consensu suscepta, sive invitæ fornicatione extra matrimonium.

§. 2. *Obligatio ad contrahendum matrimonium* considerari potest vel in respectu ad totam *genus humanum*, vel in respectu ad singulos. Illa in eo consistit, quod propagatio speciei humanæ haut quidquam sit influenda per vagos & solutos concubitus; sed utique legibus connubialibus circumscriptenda, adeoque per matrimonium dumtaxat exercenda. Circa hoc enim decora & bene disposita inter homines societas, vitæque civilis cultus intelligi nequit. *Singuli* autem ad matrimonium in eundem tenentur, quando commoda sese ejus occasio offert; quam tamen non sola ætas generandique facultas absolvit; sed

sed ut copia quoque sit decemis conditionis, nec non facultas alendi uxorem & prolem nascituram: ac ut mas quoque sit idoneus ad gerendam personam patrisfamilias. Nisi tamen aliquis composuerit sic ad exigendum cultum castitatum, sentiatque plus se utilitatem posse procurare humano generi, aut civitati castitem, quam uxoratam; præterim ubi nulla proles penuria sit metuenda.

§. 4. Inter eos, qui matrimonium initiuri sunt, intervenire solet & debet *potium*, quod ubi *regulare* & *possibilem* fuerit, hæc capitibus absolvitur. *Primo*, quia vir, abs quo ut contractus incipiat utriusque sexus indoli magis congruit, propriam utriusque sibi sobolem intendit quærere, non supposititiam aut adulterinam; igitur *idem dare vitæ debet femina*, quod nemini præterquam ipsi corporis sui usuram vellet concedere. Quod idem a marito *femina vicissim* solet stipulari. Deinde cum nihil magis ab indole vite socialis & civilis abhorreat, quam vita vaga ac desultoria, incerto lare, nulla fornicarum fæde; cumque communis sobolis educationi commodissime instituatæ conjunctis utriusque parentis operis; ac cohabitatio concinnia plurimum contineat jucunditatis inter conjuges bene compositæ, per quam etiam marito certus de castitate uxoris consistere potest: igitur in id quoque idem marito datur uxori, quod *vitæ continuo cohabitare*, adeoque in artificiosam vitæ societatem, eandemque familiam cum ipso coalescere velit. Cui ipsi & mutua promissio de tali invicem conversatione, qualem indoles ejus societatis requirit, inesse intelligitur. Quia autem non solum naturali utriusque sexus conditioni maxime congruit, ut in matrimonio viri conditio sit potior, sed & maritus familiæ, à se utriusque constituitur, caput sit; consequitur, ut uxor in negotiis matrimonium ac familiarum concernentibus directioni mariti sit obnoxia. Isde & mariti est de domicilio constituere; nec uxor illo invito peregre abire aut scubare potest. Tale tamen imperium, quod

quod jus vitæ & necis gravemque coercitionem, nec non plenam potestatem circa æque bona uxoris disponendi comprehendat, ad essentiam matrimonii necessarium non videtur: sed istud ex pecaliariis pactis inter conjuges, aut ex legibus civilibus alicubi constituitur.

§. 5. Porro uti illud manifeste legi naturali repugnat, *non uxorem pluribus viris simul cohabitare*: ita ut *non simul duas plerumque uxores habeat*, apud plurimas gentes, & in ipso quondam Judaico populo receptum. Nihilominus si vel maxime à prima abrahami institutione in divinis literis tradita abstrahamus; ex ipsa tamen recta ratione constat, longe decentius iuxta atque utilius esse unum utrumque esse contentum. Id quod & usus omnium quas novimus gentium Christianarum à tot seculis comprobavit.

§. 6. Nec minus natura tam æræ conjunctionis ostendit, *matrimonium debere esse perpetuum*, & non nisi alterutrius conjugum morte finendum: nisi principalis pacti matrimonialis capta fuerint violata per adulterium, & malitiosam desertionem. Ob mores autem male compositos, & qui cum malitiosa desertione eundem non producant effectum, separatio duxit quod dicitur & mensam inter Christianos recepta est, sine permissione ad secunda vota transeundi. Cujus inter alias etiam hæc ratio est, ne facultas divortii contumaciam morum alat; sed potius alterius conditionis desperatio ad commoditatem morum, mutamque tolerantiam conjuges incitet. Ceterum ob violata pacti matrimonialis capta pars læsa tantum vinculo exolvitur; quod in altero contrahitur, siquidem pars læsa velit, & cum altero in gratiam redire dignetur.

§. 7. Contrahere licite matrimonium, ubi lex civilis non obstat, potest *quislibet cum qualibet*, si ætas corporisque constitutio matrimonio habilis adsit; nisi impedimentum aliquod morale obstat. Moraliter impe-

impeditur aliam conjugem adsciscere, qui, quæve alteri jam conjugi junctus, junctave est.

§. 8. Sed & pro morali legitimum nuptiarum impedimento habetur *ærta nimis sanguinis aut affinitatis conjunctio*. Quo nomine etiam naturali lege nefarie judicantur nuptiæ inter ascendentes & descendentes in infinitum. Reliquæ autem nuptiæ in limite transverso, puta cum *amita & matertera*, cum *sorore*, item in affinitate cum *avoverca*, *foris*, *privigæ*, non solum lex divina, sed & culturarum leges gentium, & Christianorum consensus detestatur. Quæ & multorum populorum leges civiles remotiores quoddam gradus prohibuerunt, ad obijciendam velut superius dictis gradibus sanctioribus, ne ad hos temerandis ita facile rueretur.

§. 9. Ceterum uti aliis contractibus atque negotiis certa quædam requisita fuerint addere leges civiles, quæ si observata non fuerint, in foro civili pro validis non habentur: ita & circa matrimonium contingit, dum alicubi per leges civiles honestatis & boni ordinis causa *solemnitas* quædam requiruntur. Quæ licet extra jus naturale sint; etiam illa tamen, qui legibus civilibus subjiciuntur, legitimum matrimonium non contrahunt; aut saltem ejusmodi *conjunctio effectus* juri matrimonii in civitate non habebit.

§. 10. *Officium mariti* est uxorem diligere, curare, regere, atque defendere; *uxoris* maritum amare, honorare, adiutorio esse ei non solum in generanda & educanda sobole, sed & in parte curarum domesticarum capeffenda. *Utriusque* autem indoles tam ærta conjunctionis requirit, ut conjuges tam prosperæ quam adversæ fortunæ sint socii, & si qua alterutri calamitas obtingat, ab altero sublevetur; nec minus ut prudenter mores ad concordiam invicem tolerandam attemperet; qua tamen in parte concedere magis uxoris est.

CAPUT III.

De Officiis Parentum & liberorum.

§. 1. EX matrimonio provenit proles in quam constituta est potestas patria, antiquissimum juxta ac sanctissimum genus patrii, quo parentum jussa venerari eorumdemque præ se eminentiam agnoscere liberi tenentur.

§. 2. Oritur imperium parentum in liberos duplici potissimum de causa: primo quia ipsa lex naturalis, dum sociabilem esse hominem jussit, parentibus curam liberorum injunxit; quæ ut eo minus negligenter, teneat summam affectum in prolem natura ipsam implantavit. Ibi curæ exercendæ requiritur potestas liberorum actiones dirigendi ad ipsorum salutem, quam ipsi propter judicii defectum nondum intelligunt. Deinde id imperium tacito quoque concessa proles nescit. Nam recte præsumitur, si infans eo, quo subditus est, tempore usum rationis habuisset, ac perpexisset, vitam se circa parentum curam ac junctum ipsi imperium servare non posse, lubenter illam in id consenturam, commodamque sui educationem ab ipsæ vicissim fuisse stipulatam. Actum autem parentibus imperium in prolem constituitur, quando illam tollunt, nutrivunt & in commodum humane societatis membrum pro virili formandam suscipiunt.

§. 3. Cum autem ad generationem sobolis non mater minus, quam pater concurret, adeoque physice proles utriusque sit communis, distinguendum: utriusque in prolem sit potestas. Super qua re distincte pronuntiandum. Si enim extra matrimonium pro es sit generata, illa primo matris erit, quia pater hic nisi iudicio matris cognosci nequit. Inter eos quoque, qui in libertate naturali & supra leges civiles degunt, pacto conventi potest, ut non patris, sed matris jus potius sit. Sed in civitatibus, utriusque

utriusque per mares constitutis, cum regulariter contractus matrimonii à mare incipiat, & is caput familiaris sit, potius erit jus patris: sic ut licet prole matri utriusque reverentiam, gratumque animum debeat, jussis tamen matris non obligeatur, quæ quidem non iniquis patris præceptis repugnat. Defuncto tamen patre jus ipsius in prolem, saltem nondum adultam, matri videtur accrescere; & hæc ad secundas nuptias transeunt, utriusque, siquidem ipse in fidem & curam naturalis parentis succedat. Et qui desertum, aut orbatum parentibus liberaliter educandum suscipit, jure suo ab eo filialem observantiam exigere potest.

§. 4. Ut autem accurate intelligatur, quæ parentum sit in liberos potestas, distinguendum est tum inter patresfamilias segrèges, & qui in civitatem habitant: tum inter potestatem, quam habet genitor ut talis & quam habet, ut ipsi caput sive familiæ. Pater ut talis cum sit à natura injunctum, ut liberos bene educet, quo in commoda humane societatis membra evadant, quoque ipsi sibi prospicere queant: inde tanta eidem in liberos potestas concessa intelligitur, quanta ad hunc finem sufficit. Quæ hautquam constanter extendit, ut parentes prolem intra materiam viscera latentem elidere, aut editam abijcere, necareque possint. Nam excitari quidem ex subsistia parentum soboles; ut tamen in æqualem conditionem humanam cum illis locetur, & injuriæ etiam ab ipsis parentibus capax sit. Neque etiam hæc potestas ad jus vitæ & necis ex occasione delicti exercendum videtur porrigi, sed ad modicam duntaxat castigationem; quippe versatur circa artem teneram, in quam tam atrocia delicta, quæ morte sint expianda, vix cadunt. Sed si tamen circa spem emendationis omnem disciplinam perennitatem adspemur puer, poterit domo patris ejici, atque abdicari.

§. 5. Istæ porro potestas, ita præse accepta, considerari potest juxta diversitatem ætatis in liberis. Nam

Nam in prima etate, ubi immaturus adhuc rationis usus est, omnes liberorum actiones directioni parentum subjacent. Quo tempore, si quid bonorum ab aliis in impuberem transferatur, id patris loco filii acceptare, & administrare debet, ut tamen dominium ipsi filio adquiratur: et si fructus patri cedant ad plenam utriusque filii ætatem æquissimum sit. Sic & quod ex filii labore lucri aut emolumentum provenit, id merito sibi pater vindicat: cui ex adverso filii nutritio & educatio incumbit.

§. 6. In adulta etate, ubi liberi pleno quidem judicio præditi sunt, pars tamen adhuc familie paternæ existunt, distincte considerari potest potestas quam pater habet ut genitor, & quam habet ut caput familie. Illa cum commodam educationem & gubernationem liberorum pro scopo habeat, pater, adules quoque liberos auctoritatem parentum tantam præsentiorum sequi debere. Et qui vult ex paternis bonis sustentari, ac in ea deinceps succedere necessum est, ut ad familie paternæ rationes sese attemperet; quam moderari utique penes patrem est.

§. 7. Cæterum patrefamilias, qui nondum in civitates successerant, in domo sua aliquid instar principum gerebant. Inde & liberi, in eorum familia adhuc hærentes, ipsorum imperium tanquam summum venerari debebant. Vorum postea imperium illud familiare, (uti & alia jura,) ad usum & decus civitatum fuit attemperatum; & alicubi nullum, alicubi parum de eo patribus fuit relictum. Inde observamus, in quibusdam civitatibus patres jus vitæ & necis, ex causa delicti exercendum, in liberos obtinuisse: in aliis id ipsam ius ademptum, ne forte parentes sui in liberos potestate in fraudem boni publici, aut ad iniquam ipsorum oppressionem abuterentur; aut ne ob mollitiem paterni affectus dissimularentur vitia, in exitium publicum eruptura, aut ne patri tam tristis sententiæ pronuntiandæ necessitas imponeretur.

§. 8. Sed

§. 8. Sed ubi proles familia paternæ plane excessit, & vel novam sibi familiam constituit, vel alteri adjungitur; potestas quidem patriæ solvitur, ut tamen semper pietatis & observantiæ debitum maneat; quippe fundatum in meritis parentum, quibuscum paria facere liberi nunquam aut rarissime creduntur. Et ista merita non in eo tantum consistunt, quod parentibus liberi vitam debeant, occasionem omnium bonorum; sed & quod laboriosam ac sumuosam educationem eorum susceperint, qua eos in commoda humanæ societatis membra formarunt, ac sæpe de modis vitæ commode & copiose exigendi iisdem profecerunt.

§. 9. Et si autem parentibus obligatio educandi prolem à natura sit injuncta; id tamen non obstat, quo minus, utilitate prolis aut necessitate id exigente, ejusdem administratio alteri commendetur: ita tamen ut inspectionem sibi in istum delegatum pater retinet. Unde & pater non solum præceptoribus idoneis filii informationem recte committit; sed & eundem alteri adoptandum dare potest, siquidem exinde in filium aliquid sit emolumentum redundaturum. Et si nulla alia ratio sit prolem alieni, potius quam inopia extinguatur, pater eam oppignorare, aut vendere in tolerabilem servitutem potest, saltem sub lege retractus, ubi pater ad lautiorum fortunam pervenerit, aut quispiam ex cognatis istum redimere velit. Quod si autem pater per inhumanitatem prolem exposuerit & abjecerit, is qui eandem sustulerit atque educaverit, in paternum quoque jus succedet; ita ut iste alumnus filialem observantiam educatori suo debeat.

§. 10. Uti autem pater prolem familia sua ejicere non debet, educatione & auxilio istius adhuc indigentem, citra gravissimas causas: ita & proles non nisi cum bona patris venia ex ipsius familia excedit. Cæterum cum liberi matrimonii fere contrahendi occasione paternam familiam relinquunt; & vero parentum utique interit, cui proles sua jungitur,

tur, & ex quibus nepotes sibi proveniant: inde officium filiale unque requirit, ut *patris confessionem hec sequantur liberi*, nec eo invito conjugii socientur. Quod si tamen de factio invitis parentibus matrimonium contraxerint, & consummaverint liberi, jure quidem naturali id irritum non videtur; præteritum ubi familiam paternam non amplius isti onerare velint, & alias condicio non sit inæquæ. Inde si alicubi ejusmodi matrimonia habentur irrita, aut illegitima, id ex legibus civilibus est.

§. 11. *Officium parentum* in hoc præcipue consistit, ut liberos commode alant, corpusque & animum per dextram & cordatam educationem ita forment, quo idonea & utilia membra societatis humane & civilis fiant, probi, cordati, & bene morati. Item ut eosdem ad idoneum & honestum vitæ genus adliceant, & quantum ratio & occasio fert, fortunam ipsorum fundent & promoveant.

§. 12. *Liberos contra debitum* est parentes honorare, i. e. reverentiam illis exhibere non externis tantum signis, sed multo magis interna æstimatione, tanquam autoribus vitæ, ac tantorum aliorum beneficiorum, iisdem obedire; pro viribus inservire, imprimis senio aut egeitate coactis; sine consilio & auctoritate eorum nihil magni momenti suscipere; & demique eorum morositatem, aut vitia, si qua inveniuntur, patienter ferre.

CAPUT IV.

De Officiis Dominorum & servorum.

§. 1. **P**ostquam genus humanum multiplicari coepit, acque deprehensum fuisse, quam commode res domesticæ aliorum ministerio curari possent; mature introductum fuit, ut ad operas domesticas

mellicis obundas in familiam adficerentur servi. Quos ab initio ultra sese obtulisse probabile est, inopia adactos, aut propter hebetudinis sentia; stipulatoque sibi perpetuam alimentorum & altarium necessarium præstationem, in perpetuum hero sua ministeria addidisse. Dein cum bella passim increbescerent, apud plurimos populos receptum, ut quibus *bello capta* vita donata esset, servitio addicerentur, una cum prole, que deinceps ex ipsis esset proveniura. Esti apud multos populos nulla ejusmodi servitus in usu, sed omnia munia domestica per mercenarios ad tempus conductos expediuntur.

§. 2. Prout autem sunt *diversi velut gradus servitutis*; ita & potestas herorum, & servorum conditio variat. *Mercenario temporario* dominus conventum mercedem; ille huic vicissim conventum operam debet. Et quis in eo contractu domini melior est conditio, ideo etiam ejusmodi ministerio dominus pro ratione dignitatis reverentiam exhibere tenetur; & ubi malitiosus aut negligens opus fecerit, ejusdem coercitioni est obnoxius; que tamen ad gravem corporis afflictionem, multo minus ad mortem, propria auctoritate sumendam, procedere nequit.

§. 3. Ejusmodi autem *servus, qui sese ultra aliquid perpetuam servitiam addidit*, dominus perpetua alimenta, & que alia vitæ necessaria sunt; ille huic vicissim perpetuas operas, quascunque dominus præscripserit, præstare debet, & quicquid ex illis provenit, domino fideliter consignare. In quibus tamen virium & dexteritatis servi humaniter rationem habeat dominus, ne vires ipsius excedentem laborem cum asperitate exigat. Castigationi quoque domini iste subest non solum ad expellendam negligentiam in opere exsequendo; sed & ut ipsius mores ad decus & tranquillitatem familie componantur. Non tamen inivus alteri vendi talis potest; quia ultra hunc & non alium dominum adicit; & ipsius interest, utri serviat. Si atrox delictum in alium extra familiam admisit, in civitatibus potest

potestatis civilis subiacet; ubi familia segrex fuerit, expelli inde poterit. Sed ubi delictum in ipsam familiam segregem fit admissum, à domino etiam per extrema coerceri poterit.

§. 4. In illos autem *servos*, qui bello capti fuerant, à plerisque durius agi coeptum, quod hostilis adhuc iræ quid in eos superesset, & quia ipsi extrema nobis nostrisque fortunis intencaverant. Quamprimum tamen inter ejusmodi victorem victumque mutua fides circa confociationem in familiam intercessit, omnis antecessa hostilitas remissa censetur. Et tunc utique injuriam etiam taliter adquisito servo facit dominus, si vel necessaria ad victum non suppeditet, vel citra rationem in eum seviat, multoque magis si citra condignum delictum eundem occidat.

§. 5. Circa illos quoque *servos*, qui bellica vi in eam conditionem fuerant abstrahit, nec non qui pretio emittunt, receptum, ut non secus ac aliæ res nostræ in quemcumque placeret transferri, & ad instar mercium venire possent. Sic ut ipsum *corpus servoi domini esse* intelligeretur. Ubi tamen humanitas jubet, ut nunquam obliviscamur, servum utique hominem esse; adeoque nequaquam eum ita tractemus velut alias res nostras, quibus pro libitu uti abutique, easque destruere possumus. Et ubi talem servum alienare placet, ne is data opera aut præter meritum adducatur, apud quos inhumana ipsum tractatio est maneat.

§. 6. Denique & id passim receptum, ut quæ ex servis parentibus nascitur *proles*, servilis & ipsa sit conditionis, pertinetque tanquam mancipium ad dominum matris. Id quod illic argumento defenditur, quod cuius est corpus, ejus quoque pars sit fructum esse, qui ex eo corpore provenit. Et quia ista proles nascitur plane non erat, si dominus jure belli in parentem ulius fuisset. Et quia parens nihil habet proprii, nulla ratio prolem ejusmodi alendi superest, nisi ex bonis herilibus. Cum igitur do-

minus

minus alimenta præbeat ejusmodi proli diu ante, quam ipsius opera utilis esse queat, & sequentes operæ sui temporis alimenta non multum fere excedant; & effugere eidem servitutem invito domino non licebit. Manifestum tamen est, cum ejusmodi veræ nulla sua culpa in servitutem perveniat, nullum esse prætextum, quare isti durius debeant tractari, quam conditio perpetuorum mercenariorum admittit.

De Causa impulsiva constituenda civitatis.

§. 1. **Q**uanquam vix sit jucunditatis quid atque commoditatis, quod per hæcenus numerata officia, statulque obtineri non posse videatur; quare tamen mortales non contenti parvis illis, primitivæ societatis magnas societates, quæ civitatum nomine veniunt, constituunt, jam investigandum restat. Ex his enim fundamentis deducenda est ratio officiorum, quæ statum hominum civilem comitantur.

§. 2. Heic igitur non sufficit *disse*; hominem per naturam ipsum rapti ad societatem civilem, ut citra eam nec possit, nec velit vivere. Sane enim cum apertum sit, hominem esse tale animal, quod seipsum & suam utilitatem quam maxime amat; necessum est, ut dum ulero societatem civilem affectat, aliquam utilitatem inde sibi proveniendam reppererit. Et quantum extra societatem cum sui similibus homo erat status animal longe miserum; tamen cum naturalibus desideris & necessitatibus hominis per primas societates, & per officia ex humanitate aut patris præstita abunde poterit satisfieri; non statim ex-

socialitate hominis inferri potest, ejus indolem præcisè ad societatem civilem ferri.

§. 2. Id quod planius fiet, si consideremus, quam *conditio ex constituta civitatibus* apud homines proveniat: quid requiratur, ut quis *vere* dici queat *animal politicum*, i. e. *bonus civis*: quid denique deprehendantur in *natura hominum*, *indoli vitæ civilis* requirantur.

§. 3. *Qui civis sit*, libertatis naturalis jacturam facit, ac imperio se subijcit, quod jus vitæ & necis complectitur; & cuius jussa plurima faciendâ, abs quibus quis alias abstergebat; & omittendâ, quæ vehementer adprecebat. Pleraque etiam actiones ad bonum societatis referendæ, quod sæpe à bono singularum videtur discrepare. Atqui ad hoc per inclinationes jam coegentis fertur homo, ut nemini subiectus esse, ut omnia suo agere arbitrio, ut proprio commodum in omnibus velificari velit.

§. 4. *Animal vere politicum*, i. e. *bonum civem* illum dicimus, qui iussu imperantium promæ pareat, qui ad bonum publicum omnibus viribus committitur, ac post illud privatum bonum lubenter habet: imo qui nihil sibi bonum credit, nisi idem bonum quoque sit civitati; qui denique adversus alios cives commodum fecit gerit. Atqui paucorum ingenia ultro ad hunc finem atremporata inveniuntur; maxima pars metu penæ utroque continetur; multi per totam vitam mali cives, & animalia non politica manent.

§. 5. Denique *nullum homine animal fronsit*, aut indomitum magis & quod in plura vitæ, pacem facietatis perturbare apta, sit proclive. Præter desideria enim cibi, venerisque, quibus beata quoque solent committi, multis homo agitur vitæ, quæ brevia ignorant; uti est superfluitatum rerum invariabilis cupido, & levissimorum malorum ambitio. Vivax item nimis injuriarum memoria, & vindictæ ardor, longo post tempore adhuc gliscens. Nec non infinita dissimilitudo inclinationum & appetituum, & cuique

cuique pro studio suo extollendo pervicacia. Accedit, quod eo favore in proprium genus favere gaudet homo, ut maxima pars malorum, quibus humana conditio vivit obnoxia, ab ipso homine proficiatur.

§. 6. *Genuina igitur & principalis causa*, quare paucifamilias, deserta naturali libertate, ad civitates constituendas descenderint, fuit; ut *prejudicia sibi circumponerent contra mala, quæ homini ab homine inveniunt*. Nam uti post Deum O. M. homo homini plurimum prodesse; sic & idem non minus obesse potest. Et recte malitiam hominum, ejusque remedium æstimant, qui in proverbii vicem receperunt: nisi judicia essent unius alterum devoraret. Postquam autem per civitates in talem fuerit digesti ordinem homines, ut à mutuis læsionibus tuti esse possent, ulterio deinde consecutum fuit, ut eo uberius fruerentur commodis, quæ ex hominibus in homines provenire apta sunt; puta, ut moribus à paucis imbuerentur commodioribus, & varias invenirent, atque extollerent artes, quibus vita humana copiosa & comoda fieri reddita.

§. 7. Illustrior adhuc fiet causa constituendæ civitatis, si consideremus, *alia media non fuisse susceptura* reprimendæ hominum malitiæ. Quoniam enim *leges naturalis præcipiat*, ut ab omnibus injuriis inferendis homines sese abstinant: tamen ejus legis reverentia id præstare non potest hominibus ut in libertate naturali satis tuto degere queant. Esi enim forte dentur homines animo ita modesto, ut ne impunitate quidem data alios violare velint; alii quoque metu proveniunt inde mali cupiditates suas utcumque compescant: magna tamen ex adverso eorum turba datur, quibus omne jus vile est, quotiens spes lucri arripierit, & fidaia proprietarium vitium, aut solertia, qua repellere aut eludere læsos sese posse sperent. Quos uti nemo non cavere nititur, qui salutem suam amat: ita cautio illa commodius, quam ope civitatum obtineri nequit. Nam

utur aliqui mutuo fidem dederint de auxiliis invicem ferendis; ni tamen addit aliquid, quo & iudicia eorum amittantur, & voluntates firmiter adstringantur ad expediendam fidem, frustra ab istis certum auxilium sibi quos promittit.

§. 9. Denique licet lex naturalis hominibus factis infuset, non impone lauros, qui alios injuria affecerint: tamen neque *metus divini* *Nominis*, neque *emphentis morsu* facta validam deprehenduntur vim habere quovismvis hominum malitiae coercendae. Nam apud multos educationis & consuetudinis vitio vis rationis velut obfuscescit. Unde fit, ut illi praesentibus tantum immincant, futurorum parum curiosi; ac non nisi is moveantur, qui in sensus incurrunz. Cuius autem vindicta divinali lento tere pede solet incidere; inde pravis mortalium praebetur occasio ad alias causas impiorum mala referendi; praesertim cum sepe videant, improbis assatum adesse, quibus vulgus felicitatem metuit. Accedit, quod summi conscientiae, quae factis antecedunt, non ita validi videantur, quam qui idem subsequuntur, quando id, quod factum est, insectum amplius fieri nequit. Enimvero pravis cupidinibus reprimendis praesentaneum, & ad adoleum dominam probe, atqueperatum remedium in civitatibus reperitur.

CAPUT. VI.

De Interna Civitatum structura.

§. 1. Proximam est, ut investigemus, qua ratione civitates sint extructae, earundemque *internas consuepnes* cohaereat. Ubi illud primo manifestum est, adversus mali ab hominum pravitate imminenti singulis hominibus neque locum aliquem, neque arma, neque animarum vires commodius & efficacius praesidium potuisse suppeditare, quam *sibi*

homines, eorum autem vis cum in longe distantia non feratur, necessum erit *conjugari*, per quos finis iste obtinendus erit.

§. 2. Nec minus constat, ejusmodi securitatem adversus alios homines praestare non posse duorum vel trium consociationem. Quia facile est, ut ad pacis hocce opprimendos tot conspirent, quos certissimam sibi de illis victoriam spondere possint; quibus spes successus & impunitatis fiduciam ad aggrediendam est datur. Igitur ad illum finem necessitatum est, *infigum hominum multitudinem* sese conjungere; ut paucorum hominum ad hostes accessio non sit ipsis conspicui momenti ad victoriam.

§. 3. Inter multos illos, hoc fuc coesantes, oportet ut sit *consensus circa adhibenda media ad eandem finem idonea*. Nam etiam multi, ni consentiant inter se, sed distracti sententias in diversa tendant, nihil efficiunt. Aut licet ad tempus consentiant, impellente aliquo affectu; mox tamen, prout mirabilia sunt hominum ingenia & inclinationes, in diversa abibunt. Et quamvis pacto inter se promittant, quod ad defensionem communem vires suas sine adplicaturni; tamen ne hoc quidem modo ad diurnitatem illi multitudini facta caesum erit. Sed oportet, ut quid amplius accedat, ut qui semel ad pacem & mutuum auxilium causa communis boni consenserint, prohibeantur, ne postea, cum hostium suam privatum à publico discrepare visum fuerit, iterum dissentiant.

§. 4. Ceterum in humano ingenio *duo* potissimum occurrunt *vitia*, quae impediunt, quo minus multi, sui juris & abs se invicem non dependentes, diu in communi aliquem finem possint conspire. Unum est *diversitas inclinationum & iudicii* circa discernendum, quod ad finem est utilissimum: cui in multis est conjuncta *hebentudo* ad discernendum, quae sententia ex pluribus fit magis proficua, & *persicacia* mordicus defendendi, quod semel utcumque arriserit. Alterum est *torpor* & *aversio* ulterio faciendi, quod ut

tile est, ubi desit aliqua necessitas, quæ tergovsantes velint nolint ad officium faciendum subigat. Priori vitio occurrunt, unitis in perpetuum voluntatibus omnium. Posteriori autem, si constituantur aliqua potestas, quæ præfens & in sensus incurrens malum insigere possit communi utilitati relatiuantibus.

§. 5. *Unius multorum hominum voluntates* nulla alia ratione possunt, quam si unusquisque suam voluntatem voluntati unius hominis, aut unius consilii subiciat, ita ut deinceps pro voluntate omnium & singulorum sit habendum, quicquid rebus ad securitatem communem necessarius ille voluerit.

§. 6. *Potestas* autem talis, quæ omnibus sit *necessaria*, itidem inter multos homines nulla alia ratione constitui potest, quam si singuli sese obligaverint, quod eo modo vires suas sint applicaturi, sicut ille voluerit, in quem omnes virium suarum directionem referantur. Ubi autem & voluntatum & virium unio facta fuerit, tunc densam multitudinem hominum in validissimum corpus, civitatem nimirum, animatur.

§. 7. Porro ut civitas *regalari* modo coalescat, requiruntur *duo pacta*, & *unum decretum*. *Primo* enim omnium illi multo, qui in libertate natu ali constituti intelliguntur, ubi ad civitatem faciendam congregantur, inter se *singuli cum singulis pactum* inveniunt, quod in unam & perpetuum cœterum coeque velint, suæque salutis ac securitatis ratione communi consilio ac ductu administrare: uno verbo, quod velint concives maturo fieri. In quod pactum omnes & singuli ut consentiant necessum est; & qui non consenserit, is extra futuram civitatem manet.

§. 8. *Post* isthoc pactum oportet, ut *decretum* fiat, *qualis forma regiminis* sit introducenda. De hac enim antequam constitutum sit, nihil constanter poterit expediri, quod ad communem salutem faciat.

§. 9. *Post*

§. 9. *Post* decretum circa formam regiminis *altero pacto* opus est, quando constituuntur ille vel illi, in quem vel quos regimen nascentis civitatis conferretur: quo quidem pacto hi ad curam communis securitatis & salutis, reliqui ad obsequium sui præstandum sese obstringunt; quo ipso etiam omnes fidem suam voluntatem subijcunt voluntati istius vel istorum, simulque suarum virium usum & applicationem ad communem defensionem eisdem vel istidem deserunt. Atque hoc pactum ubi rite fuerit executioni datum, tunc demum perfecta & regularis civitas inde provenit.

§. 10. Civitas *ita* constituta ad modum *unius persone* concipitur, unoque *nominem* ab omnibus particulis habetque peculiaribus distinguitur, atque dignoscitur; habetque peculiaribus *iura*, ac *res proprias*, quæ neque singuli, neque multi, neque adeo omnes simul cura cum, qui summum habet imperium, seu cui regimen civitatis commissum, sibi afferere possunt. Unde civitas *definitur*, quod sit persona moralis composita, cujus voluntas ex plurimorum pactis implicita & unita, pro voluntate omnium habeatur, ut singulorum viribus & facultatibus ad pacem & securitatem communem uti possit.

§. 11. Exterius autem sese *voluntas civitatis*, tanquam principium actionum publicarum, vel *per unum hominem*, vel *per unum concilium*, prout in illum ut hoc summa rerum fuit collata. Ubi penes unum hominem est regimen civitatis, civitas velle intelligitur, quodcumque illi homini, (cui sanam rationem constare præsupponitur,) placuerit, & quidem circa negotia, quæ ad finem civitatem spectant.

§. 12. Verum ubi regimen civitatis collatum est in concilium, ex pluribus hominibus constans, quorum quisque suam retinet voluntatem naturalem; regulariter illud habetur pro voluntate civitatis, in quod consenserit *major pars* hominum, ex quibus concilium componitur; nisi expresse statutum sit, quæ pars concilii consentiens requiratur ad representandam

volun-

voluntatem universitatis. Ubi autem duæ sententiæ discrepantes pares sint, nihil agitur, sed res in priori statu manebit. Inter plures sententiæ discrepantes illa prævalebit, quæ singulis dissentientibus major est; modo in ea tunc conspirent, quot alias voluntatem universitatis per functiones publicas repræsentare possunt.

§. 13. Civitate ita constituta, ille, in quem imperium est collatum, prout est vel unus homo, vel unum concilium paucorum aut universorum, *magistratus sanctus*, aut *populus liber* dicitur; reliqui subditi audiunt, aut *cives*, vocabulo hoc *latine* accepto. Esti præfatus illi quibusdam duntaxat cives solent dici, quorum coitione & consensu primo civitas coaliit, aut qui in horum locum successerunt; nempe patres-familias. Sunt porro *cives* vel *originarii* vel *adscripti*. Illi sunt, qui vel initio civitati nascenti interfuert, vel qui ex hisce sunt geniti; quos etiam *indigenas* appellari mos est. Hi autem sunt qui civitati jam constitutæ extrinsecus accedunt eo fine, ut fortunarum ibi sedem figant. Nam qui tantum ad tempus commorandi causa in civitate versantur, celi tantisper ipsius imperio subiciantur; cives tamen non habentur sed peregrini, aut inquilini vocantur.

§. 14. Illa tamen, quæ super origine civitatum radica sunt, non obstant, quo minus *imperium civile à Deo* esse recte dicatur. Cum enim idem legem naturalem ab omnibus hominibus exerceri velit; & vero post multiplicatum genus humanum tam horrida via inter homines proventura fuerit, ut legi naturali vix ullus relinqueretur locus; cujus tamen exercitium per institutas civitates egregie promovetur; ergo, (cum qui jubet finem, jubere etiam censetur media ad finem necessaria.) Deus quoque mediante dictamine rationis antecederet præcepisse humano generi multiplicato intelligitur, ut civitates, quæ summo imperio velut animantur, constituerentur. Quarum ordinem quoque in divinis literis expressit.

pressit adprobat, ejusque sanctimoniam peculiaribus legibus sancit, sibi que illud peculiariter curæ esse testatur.

CAPUT VII.

De Partibus summi Imperii.

§. 1. **Q**uæ partes sint summi imperii, & quibus modis eisdem sese vis in civitatibus exerat, ex natura & sine earundem liquido possit colligi.

§. 2. In civitate omnes suam voluntatem submitterunt voluntati imperantium circa negotia ad salutem civitatis facientia, quod velint facere, quicquid illi voluerint. Hoc ut fieri possit, necesse est, ut *imperantes civibus significent, quæ ipsorum circa talia sit voluntas*. Illud igitur faciunt non solum per *nuncios* ad singulos directa circa negotia particularia; sed etiam per *generales regulas*, unde emittunt in perpetuum de agendis omniterditive constituta. Per quas etiam definiti solet, quid cuique finium, quid alienum censei debeat; quid in civitate pro licito, quid pro illicito, quid pro honesto aut inhonesto habendam; quid cuique ex liberate naturali superfit, aut quomodo quisque usum suorum jurium ad tranquillitatem civitatis temperare debeat; quid denique & quo modo quisque suo jure ab altero exigere queat. Hæc omnia enim liquido definita esse, ad decus & tranquillitatem civitatis plurimum faciunt.

§. 3. Is porro potissimus civitatum finis est, ut homines munia conspiratione & ope tuti sine adversis damna & injuriis, quæ ab hominibus invicem inferri possunt & solent. Id ut obtineatur ab hominibus, quibuscum in eandem societatem conjunguntur, non sufficit, ut mutuo inter se paciscantur de injuriis non inferendis; neque etiam ut nuda superioris voluntas civibus innoceret; sed opus est *acta*
pari.

pena, & facultate eandem representandi. Quæ poenæ, ut huic fini sufficiat, ita est temperanda; ut aperte majus malum sit leges violasse, quam observasse; utque adeo poenæ acerbitas voluptati aut lucro, quod ex injuria capitur aut speratur, præponderet. Nam non possunt homines non ex duobus malis minus eligere. Licet autem multi per imminentem poenam ab injuriis non reprimantur, id tamen inter minus frequentia habendum est; quæ plane evitare conditio humana non patitur.

§. 4. Quia etiam sæpe controversiæ super reâ legum applicatione ad facti singularia oriri solent, ac multa accurate expendenda occurrant, si quid contra leges scilicet esse dicatur; inde, ut inter cives tranquillitas consistat, summi imperii est *litis civium cognoscere & decidere*, singulorumque facta, quæ legibus contraria arguantur, examinare, ac poenam legibus convenienter dicere & exequi.

§. 5. Ut autem qui in civitatem coiverunt, adversus extraneos tuti sint, summi imperii est *cogitare, et curare, armis, aut epis loco conducere, quos pro incerto numero, & viribus hostium ad communem defensionem operis visum fuerit; rursumque ubi expedierit pacem facere.* Cuiusque de belli & pacis temporibus interservia *fœdera*, ut & commoda diversarum civitatum melius communicari possint, & validior hostis junctis viribus repelli, aut in ordinem redigi queat; penes summam quoque imperium erit, utriusque temporis interservitia fœdera inire, universisque subditos ad ea servanda obstringere, simulque exinde redundantia commoda in civitatem derivare.

§. 6. Cum etiam civitatis amplæ negotia, tam belli quam pacis tempore occurrentia ab uno homine sive *senatu & magistratibus* executioni dari nequeant; opus erit ab summo imperio constitui homines, qui ipsius vice controversias civium examinent, viciorum consilia explorent, milites gubernent,

nent, opes civitatis colligant, & dispensent, ac denique utilitati civitatis undique prospiciant. Quos ipsos summus imperans ad officium faciendum compellere, gestorumque rationes postere potest ac debet.

§. 7. Quia porro nec belli nec pacis tempore civitatis negotia sine *summi* gei possunt, summi imperii est adigere cives, ut eosdem suppeditent. Id quod variis modis contingit; puta, si vel cives aliquan bonorum aut proveniunt regionis abs se interesse partem ad hos usus seponant, vel singuli cives de suis bonis conferant, simulque ubi opus sit operas suas præbeant; vel si vectigalia imponantur mercibus, quæ importantur, & exportantur, (quorum illud tamen magis cives, hoc externos onerat,) aut si de pretio rerum, quæ consumuntur, modica pars decidatur.

§. 8. Denique cum singulorum actiones à sua cujusque opinione regantur; plerique autem de rebus ita loleant judicare, prout assueverunt, & prout communitè judicari vident; paucissimi proprio ingenio vera & honesta depicere queant; inde civitati expedit, ut publice epistiosos *doctissimos* personæ, quæ cum recto hinc & usque civitatum congruunt, simulque animi civium à puero illis imbuantur. Eiusmodi igitur doctrinâs qui publice doceant, summi imperii est constituere.

§. 9. Sunt autem istæ partes summi imperii naturaliter ita *construæ*, ut siquidem regularis forma civitatis constare debeat, omnes & singulæ partes unius radicaliter esse debeant. Nam si una vel altera plane abfuerit, manum erit imperium, nec ad finem civitatis procurandum idoneum. Sin autem istæ dividantur, ita ut quædam radicaliter sint partes unius, reliquæ partes aliam, irregularem temp. & male coherentem emergere necessum est.

CAPUT VIII.

De Formis Rerumpubl.

§. 1. Summum imperium, prout vel in uno *boni-
ne*, vel in uno *concilio ex partibus*, aut *uni-
versis* constituta reperitur, diversas formas rerump. produ-
cere solet.

§. 2. Sunt autem *forme civitatis* vel *regulares* vel *irregulares*. Illæ sunt, ubi imperium summum in uno subiecto ita est unitum, ut illud indivisum & inconvisum ab una voluntate ex omnes civi-
tatis partes atque negotia sese dispense. Ubi hoc non deprehenditur, irregularis forma civi-
tatis erit.

§. 3. Civitatis *regularis* tres sunt *forme*; prima quando summum imperium est penes unum hominem; & dicitur *monarchia*. Altera quando summum impe-
rium est penes concilium ex selectis duntaxat civi-
bus constitans; & vocatur *aristocrata*. Tertia, quan-
do summum imperium est penes concilium ex uni-
versis patribusfamilias constitans; & appellatur *demo-
crata*. In prima is, qui rerum potitur, dicitur *monarcha*, in secunda *optimates*, in tertia *popu-
lans*.

§. 4. In omnibus hæcæ formis potestas quidem est eadem. Sed in eo insignem habet *commoditatem* monarchia præ reliquis formis, quod in ea ut delibere-
tur & decerneretur, id est, ut imperium actu exerceatur, non opus sit temporibus & locis condi-
ctis, sed quovis loco & tempore deliberari & de-
cerni possit; sic ut monarcha semper in proxima sit potentia ad actus imperii exercendos. Sed ut opti-
mates & populus, qui non sunt una persona natu-
ralis, decernant, necessum est, ut certo loco & tempore conveniant, ibique super negotiis publi-
cis deliberent & decernant: cum alio modo vo-

luntas senatus ac populi, quæ ex conspiraneis
majoris partis sententis refulcat, cognosci
nequeat.

§. 5. Cæterum uti circa alia jura, ita & circa
summum imperium contingit, ut id alicubi bene, a-
licubi prave & imprudenter administraretur. Unde
hic, ut aliæ civitates *sanae*, aliæ *morboide* & *corruptæ*
dicantur: et si propter istiusmodi morbos peculiares
formas aut species rerumpubl. comminici ne-
cessum non sit. Eorum autem morborum, quibus
civitates infestantur, alii in *hominibus*, alii in *ipso*
statu hærent. Iude alia *vitia hominum*, alia *vitia status*
audiunt.

§. 6. *Vitia hominum in monarchia* sunt, si qui so-
limum obinet regnandi aribus destituitur, nullaque
aut non sufficiente respubl. cura tangitur, eamque
pravorum ministrorum ambitioni aut avaritiæ lace-
randam prostituit; si sævicia & iracundia idem est
terribilis; si etiam circa necessitatem remp. in casum
dare gaudet; si quæ ad tolerandos sumpt. con-
ferantur luxu, aut per inconsultas largitiones diffi-
pat; si pecunias civibus extortas præter rationem
accumulat; si contempulosus, si injustus est; &
si quæ sunt alia, per quæ mali nomen principis
comparatur.

§. 7. *Vitia hominum in aristocrata* sunt, si per am-
bitum, pravalsque artes via in senatum patet vitis
improbis aut incipis, exclusis melioribus; si optima-
tes factionibus distrahantur; si plebe tanquam mancipi-
abus abuti, & bona civitatis augendo privato patri-
nio intervertere sudent.

§. 8. *Vitia hominum in democrata* sunt, si inepti
& turbulenti homines turbulenter & importune sen-
tentias suas ueri solent; si egregie & resp. non
pregraves viresus opprimantur; si per levitatem
leges temere figantur atque resiguntur. & quæ
modo placuerunt, mox circa rationem displicent;
si fordidi & inepti homines rebus gerendis præ-
ficiantur.

§. 9. *Vitia*

§. 9. *Vitia hominum, quæ in quavis civitate spectem cadunt.* sunt; si quibus imperii administratio incumbit, officio suo negligenter ac prave fungantur, & si cives, quibus sola obsequii gloria relicta est, firinum mordant.

§. 10. *Alii vitia status sunt,* ubi leges aut instituta civitatis non sunt temperata ad genium populi, aut regionis; aut ubi eadem cives disponunt ad turbas internas, aut ad iusta vicinorum odia incurrenda; aut si eosdem inceptos reddunt ad obeundas functiones, quæ reip. servandæ sunt necessariz; puta, si per leges civitatis non possunt non in ambiguum segritiam resolvi, aut inodori ad pacem ferendam reddi: aut si leges fundamentales ita sine diffinitæ, ut per eas negotia publica non possunt non tarde aut difficulter expediri.

§. 11. *Morbidi ejusmodi rebuspubl. mulci pecuniaria quoque vocabula applicant;* ita ut *vitiis monarchia vocetur tyrannus; vitiis status paucorum eligibilia; vitiis status popularis scholasticæ.* Eni frequenter contingat, ut multi per isthæc vocabula non tantum reip. quam suam affectionem aut displicentiam in præsentem statum, imperantive expriment. Sæpe enim, cui vel rex vel status monarchicus displicet, tyrannum aut dominum solet vocare etiam legitimum & bonum principem, præsertim ubi si leges severe extinguntur. Sic & cui dolet senatus se excludi, cum tamen alius senatoribus inferiorem sese hautquidquam arbitretur, per contemptum & invidiam & ipsos illos vocat, q. d. paucos quosdam, qui cum nulla se ceteros eminent, in pares tamen aut meliores non sine factu imperium exercent. Denique superbo homines ingenio, & quibus æqualitas popularis invida est, ubi in democratia pari omnes jure de republ. suffragia ferre vident, cum tamen in quavis civitate plebis maximus sit numerus, ochlocratiam id vocant, q. d. statum, ubi vilis turba rerum potitur, nec egregii viris, quales ipsi se ducunt, aliqua prærogativa relinquunt.

§. 12. *Resp.*

§. 12. *Republica irregularis est,* in qua non ita perfecte unio illa, in qua essentia civitatis consistit, deprehenditur: idque non per modum morbi, aut vitii in administratione reip. hærentis; sed ut publica lege aut consuetudine ex velat legitima se recepat. Cum autem aberrationem à rectitudine inveniunt esse modi queant, non possunt etiam irregularium teramp. ceteræ & definitæ species constitui. Indoles tamen ejus ex uno aut altero exemplo plane potest intelligi, v. g. Si in aliqua republica senatus & populus summo utrinque jure negotia publica tractent, ita ut neuter alteri obnoxius sit. Aut si in regno aliquo procerum potentia ita invaluerit ut regi deinceps non alio modo, quam inæquales foederari lubisat.

§. 13. *Systemata civitatum* vocamus, ubi plures perfecte civitates aliquo peculiarium vinculo ita connectuntur, ut ipsarum vitæ fere pro unius civitatis viribus haberi queant. Exurgunt autem systemata ipsi potissimum modo: ut uno per communem regem, altero per foedus.

§. 14. *Mediante communi rege systema emergeit,* quando plura separata regna vel ex conventione, vel ex occasione matrimonii, hereditatis, aut victorie unum & eundem habent regem; ita tamen ut ideo in unum regnum non coalescant, sed singula juxta suas leges fundamentales à communi rege administrantur.

§. 15. *Alteræ species systematum provenit,* quando plures civitates vicinæ perpetuo foedere ita connectuntur, ut aliquas partes summi imperii, quæ præcipue defensionem contra extraneos spectant, non nisi ex consensu omnium exercere velint, salva manente de cætero singulorum civitatum libertate, & independetia.

K

CAPUT

CAPUT IX.

De Affectionibus Imperii civilis.

§. 1. **H**abet hoc omne imperium, quo universa aliqua civitas regitur, in qualibet reip. forma, ut fit *summun*, i. e. in sui exercitio à nullo homine tanquam superiore dependens, sed ex proprio iudicio & arbitrio sese extens, sic ut eiusdem actus à nomine tanquam superiore queant irrii reddi.

§. 2. Inde etiam est, quod idem imperium fit *divinudivor*, seu *nomini mortalium christum ad reddendas rationes eo cum affectu*, ut si eas alteri non approbaverit, pœnis humanis aut coercitioni, velut à superiore profectis, eo nomine sit obnoxium.

§. 3. Cui conjunctum est, ut idem summum imperium *legibus humanis & civilibus*, ut *talibus sit sapiens*, iustemque adeo directe non obstringatur. Iste enim leges à summo imperio tam in origine, quam in duratione dependet. Inde fieri non potest, ut per istas idem obligetur; cum alias idem seipso superius foret. Et si ubi summus imperans quendam civibus lege injunxerit, quorum materia in ipsam quoque cadit, decorum fit, & ad auctoritatem legi addendam proficuum, ut ad eandem iste ulterio fere componat.

§. 4. Habet, denique & peculiare *summum* summum imperium, ut non solum ejus iustis legitimis resistere nefas sit; sed & ejusdem auctoritas, non secus atque à probis liberis parentum morositas, à civibus sit patienter ferenda. Quin & ubi atrocissimas injurias intulerit, singuli potius fuga sibi consulunt, ac quancumque calamitatem sustinebunt, quam ferrum in dantem quidem, sed tamen parentem patriæ stringent.

§. 5. Præ-

CAPUT IX.

§. 5. Præterea summum imperium, in monarchiis potissimum & aristocraciis, alicubi *absolutum*, alicubi *limitatum* deprehenditur. *Absolutum imperium* monarchia habere dicitur, qui illud administrare potest proprio ex iudicio, non ad normam certorum ac perpetuorum statutorum, sed prout præsens rerum conditio videtur exigere, quique adeo propriam ad arbitrium salucent respicit. prout ejusdem tempora postulaverint, procurat.

§. 6. Verum quia unius hominis iudicium ab erroribus non est immune, & voluntas in prava flexilis, in tanta cunpemis libertate; quibusdam populis consulem visum, ejus *imperi exercitium certis limitibus circumscribere*. Id quod factum, dum ad certas leges circa administrationem partium imperii in delatione regni regem adtrinxerunt; & si quando negotia summam rerum spectantia, quæque in antecessum definiti nequeunt, incident, voluerunt ea suscipi non nisi præficiente & consentiente populo, aut ejusdem deputatis in comitia convocatis, ut eo minor occasio regi præberetur à salute regni aberrandi.

§. 7. Solet denique in regnis occurrere aliquod discrimen circa *modum habendi regnum*, qui non in omnibus æqualis deprehenditur. Quidam enim reges dicuntur regnum suum habere *in patrimonio*, ita ut illud pro habitu dividere, alienare, transferre possint, in quemcumque voluerint. Quod potissimum contingit illis, qui armis regnum sibi quaesiverunt, ac suum sibi populum ipsi fecerunt. Reliqui autem reges, qui ultro à populo sine alicui, est summo jure imperium exerceant; regnum tamen pro habitu dividere, alienare, aut transferre nequeunt; sed in eo ad successores demittendo legem fundamentalem, aut consuetudinem in populo receptam fugari tenentur; eoque à quibusdam certo respectu cum *usu utriusque comparantur*.

K 2 CAPUT

CAPUT X.

*De Modis adquirendi Imperium,
inprimis monarchicum.*

§. 1. Quamquam ad quodvis imperium legitimum constituendum *consensus* subditorum requiratur; is tamen non ubique pari modo elicitur. Interdum enim *per violentiam bellicam* aliqui adaguntur in victoris imperium consentire; interdum *aliter* ad aliquem principem constituendum cives accedunt.

§. 2. *Modus* adquirendi imperii *violens* solet vocari *occupatio*, quando scilicet aliquis, iusta belli causa fibrix, Evane vi armorum ac fortuna populum aliquem eo redigit, ut ipsius deinceps imperio sese subijcere cogatur. Cujus imperii legitimus titulus non inde solum deducitur, quod Victor, si rigore belli voluisset uti, viram plane victis adimere potuisset, atque sic, dum minore istos incommodo defungi patitur, clementia insuper laudem descendens, quem ipse antea laeserat, & cui equam satisfactionem præbere renuit, omnes suas fortunas a lea maris exponat, si ut jam in antecessum tacite consenserit in quamcumque conditionem, quam eventus belli ipsi esse assignatus.

§. 3. *Ultimo* autem *consensu* populi paratur regnum interventione *electione*, qua populus constituendus, aut jam constitutus, utro certum hominem, suo iudicio imperii capaxem, designat; cui quando decretum populi fuerit significatum, idque ille acceperat, promisso populi obsequio imperium conferat.

§. 4. Electionem in civitate jam constituta, si quidem illa suscipiatur rege priore defuncto, antecedere

dere solet *interregnum*. In quo licet ad imperpetuam formam recidat civitas, dum civis primo tantum pacto inter se connectuntur; multum tamen firmitatis ei adhuc addit nomen & affectus *communis patriæ*, civitatemque plerumque fortunæ illi loco *ferre affixæ*; quæ bonos cives subigunt, ut ultra transiisper pacem inter se colant, & quanto ocyus ad plenam imperium instaurandum incumbant. Esti magnopere ad incommoda, ex interregnis orti apta, evitanda faciæ, si in antecessum constituentur, penes quos solio vacante interim resp. administratio esse debeat.

§. 5. Cæterum alicubi quidem singulis monarchis defunctis nova instituitur electio. Alicubi autem regnum ea lege in alterum conferat, ut citra novam interventionem electionem in alios per successionem transeat. Illud jus *successionis* constituitur vel *arbitrio ipsius regis*, vel *arbitrio populi*.

§. 6. *Reges*, qui regnum suum habent in patrimonio, pro lubitu *super successione* possunt *disponere*; quorum dispositio æque ac privatorum testamentum observabitur, præsertim ubi abs aliquo regnum fuerit conditum, ac paratum. Ubi licet ipsi, si placuerit, regnum inter plures liberos dividere, etiam filius non exclusis; imo & hæredem instituerent filium adoptivum, naturalem, aut qui nulla plane cognatione ipsi est junctus.

§. 7. Verum ubi ejusmodi rex super sua successione nihil peculiariter disposuit, *presumitur* primo, cum nequaquam regnum suum secum expirare velle, sed ut omnino in liberos suos, propter communem mortalium affectum id devolvatur. Dein ut post ipsum monarchica forma conserveatur, quippe quam ipsum suo exemplo comprobavit. Tum ut regnum maneat indivisum, quippe cum divisio cum regi juxta & familiæ regis convulsione sit conjuncta. Præterea ut inter pares gradu mas præferatur *fœminæ*, primogenitus deinceps genitus. Denique ut liberis defuncti-

cientibus ad proximum quemque sanguine regnum devolvatur.

§. 8. In illis autem regnis, quæ ab initio ulteriore populi voluntate sunt constituta, *ordo successus originarie ab ipsius populi voluntate dependet. Qui ubi in regem una cum imperio jus quoque successoris constituendi contulerit, succedet, quem hic voluerit. Ubi hoc non fuit factum, id jus populus sibi reservasse intelligitur. Cui si placuit in electum regem hæreditario jure regnum conferre, ordinem succedendi vel simplicibus hæreditatibus conformem, quantum salus regni admittit, effecit, vel peculiari ipsium ratione temperavit.*

§. 9. Ubi simpliciter populus regem jussit hæditario jure regnum obtinere, nec quid peculiariter addiderit; voluit quidem, ut regnum eo ordine devolvatur, quo privatæ hæreditates, sed non sine aliquo temperamento. Nam in hisce fere ut à privatæ hæreditatibus difcedat successio in regnis, salus civitatum requirit. 1. ut regnum sit individuum. 2. ut successio flet intra eos, qui à primo rege descendunt. 3. ne succedant, nisi qui nati sunt secundum leges patriæ, non nochi tantum, sed & adoptivi. 4. ut in pari gradu maris præterantur feminas etiam majoribus natæ. 5. ut successores regnum agnoscat tanquam beneficium populi, non tanquam beneficium antecessoris.

§. 10. Verum quia facile inextricabiles controversiæ orti poterant, uter ex familia regnatricis imper defunctum proxima cognatione contingeret, ubi ab autore stirpis longius difcessum fuerat: inde multis apud populos *successio linealis* introducta est. Quæ in hoc consistit, ut prout quisque ab autore stirpis regnatricis descendit, ita lineam velut perpendicularem constituat; & inde quilibet ad regnum vocentur, prout ipsorum linea alias præcedit; nec de una linea in alteram fiat transitus, quoad ex priorè aliquis adhuc supervit: licet forte existat, qui propiorè gradu proximè defunctum regem attingat.

§. 11. Suc-

§. 11. Successionis linealis usufructus sunt species *cognativa & agnativa*. In illa formæ non excluduntur, sed postponuntur maribus in eadem linea, ita ut etiam ad ipsas fiat regressus, si maris potiori aut pari gradu defecerint. Hæc autem formæ, & ex hisce natos etiam maris in perpetuum excludit.

§. 12. Ubi super successione in regno patrimoniali controversia oritur, optimum fuerit ad arbitros ex familia regia iri. Si successio fuerit voluntate populi constituta, declaratio populi dabitum tollet.

CAPUT XI.

De Officio summorum Imperantium.

§. 1. **Q**Uilibet præceptis officium summorum imperantium conficit, ex indole ac sine civitatum, nec non expensis summi imperii partibus perspicue colligitur.

§. 2. Ubi ante omnia requiritur, ut imperantes ipsi diligenter *disiant, quæ ad plenum eius officii executionem pertinent*; cum nemo laudabiliter exercere possit, quod non probe didicit. Unde principi sequenda illa studia, quæ ad hunc finem nihil faciunt. Circumcidendæ quoque voluptates, obligationes, vanasque occupationes, quatenus istum finem intercipiunt. Ideo & in familiaritatem admittendi viri cordati, rerumque humanarum periti: adulatores, negatores, & qui præter inania nihil didicerunt, procul arcenti. Enimvero in generalia prudentiæ rectoris præcepta rite applicare norit, quam penitissime ipsi condicio sui status, subiectisque indoles populi est cognoscenda. Illisque præcepta vitæ-ibus cumpremis studendum, quarum usus in tan-

K 4

ta

ra molis administratione maxime conspicitur; morsque ad tanti fastigii dignitatem componenda.

§ 3. Generalis lex summorum imperantium est hæc: *salvè populi suprema lex est.* Ea enim intentione in istos imperium est collatum, ut per id procuraretur finis: ob quem civitates sunt institutæ. Inde credere idem debent, nihil sibi privatim expedire, quod non idem expediat civitati.

§ 4. Ad internam civitatum tranquillitatem requiritur, ut voluntates civium ita temperentur, & dirigantur, prout saluti civitatis expediat. Inde summorum imperantium est non solum idoneas ei *finilleges præscribere*: sed & *publicam disciplinam* ita facere, ut non tam metu suppliciorum, quam assuetudine cives ad legum præscripta sese componant. Ad quem finem quoque facit curare, ut doctrina Christiana, pura illa & sincera, in civitate vigeat; ac in scholis publicis talia dogmata tradantur, que cum sine civitatum conveniant.

§ 5. Ad eundem finem expediat, perscriptas habere *leges personarum & planum* circa negotia, que frequentissime inter cives veritari solent. Non tamen plura legibus civilibus faciendæ sunt, quam ad bonam civitatis & civium conducant. Nam cum de eo, quod facere vel non facere debent, sæpius per rationem naturalem, quam per scientiam legum homines deliberare soleant; nisi plures leges sunt, quam ut facile memoria comprehendi queant, & per eas prohibeantur ea, que ratio per se non prohibet: necesse est, ut per ignorantiam siæ ulla prava intentione incidant in leges, tanquam in laqueos. Quo ipso civibus per imperatores supervacuum incommodum cogitatur; quod est contra finem civitatum.

§ 6. Quia autem frustra feruntur leges, si impune eas violari tolerant summi imperantes; igitur horum est *executionem* earundem procurare, utque quisvis suo jure potiarum citra lentas moras, elusio-

nes atque vexationes efficere: *pena* quoque sumere pro cuiusque facti conditione, transgressorique inceptione & malitia: nec sine sufficiente causa veniam indulgere; cum iniquum sit, & ad irritandum civium animos efficacissimum, æqualiter meritis cæteris paribus non æqualiter tractare.

§ 7. Uti autem nihil peccati est faciendum quod non ad usum civitatis facit: ita *pena* quoque sunt temperandæ, ut ad finem illum proportionem habeant, utque adeo cives non plus afflictionis, quam resp. utilitatis inde ferat. De cætero si scopum suum debent obtinere *pœna*, adparere eas consueque esse intendendas, ut acerbitas eandem præponderet lucro & delectationi, quæ ex facio legibus vetito redundare potest.

§ 8. Quia porro hoc sine in civitate coevertunt homines, ut securitatem adversus injurias aliorum obtinerent: summorum imperantium est, eo *severius omnium inter se injurias prohibere*, quo faciliorem perpetua cohabitatio occasionem ad laedendum præbet. Nec discrimina ordinum ac dignitatum eo valere debent, ut potentiores tenuioribus pro libidine injustitiam possint. Sed & scopo summi imperii adversatur, ut cives, quas sibi factas arbitrantur injurias, privata violentia exsequantur.

§ 9. Præterea quantum ad omnia civitatis amplioris negotia immediate obeunda unus princeps non sufficit, sic ut necessario *ministri* in partem curarum sint vocandi: tamen uti hi omnem ad summum imperantem potestatem mutantur; ita & bene & male ab ipsis gestorum imparatio ultimo demum in istum reducat. Quam ob rationem, & quia prout ministri sunt ita recte aut prave negotia expeditur, summi imperantis tenentur ad munia civitatis adhibere viros probos, & idoneos, & in eorum acta subinde inquirere, eos denique prout rem gerisse deprehendantur, præmiis vel penis mactare, quo cæteri intelligant, non minore fide ac diligentia publicam,

licam, quam propriam rem traſtandam. Sic & cum pravi mortalium ad ſclera perpetranda ſpe impunitatis alliciantur, que ipſis præberet faciliffima, ubi *indulſus* corruptivibus patet: ſummorum imperantium eſt, in ejuſmodi iudices, tanquam fautores ſclerum, queſi ſecuritas civium abrumptur, fereve animavertere. Prætera licet ordinaria negotiorum expeditio miniſtris credenda ſit; ſummi tamen imperantes queſtis ac deſideriis civium patienter autem præbere nunquam detreſtabunt.

§. 10. Cum ad *tributa* & alia onera ferenda civis nullo alio nomine teneatur, quam quatenus iſta neceſſaria ſunt ad ſummus civitatis belli pacifique tempore tolerandos: igitur ſummorum hæc imperantium officium erit, non plus extorquere, quam neceſſitates, aut inſignes reip. utilitates requirant: & quantum fieri poteſt ita onera temperate, ut quam minime civis iſdem aſſigantur. Deinde ut juſta in propoſitione deſcribantur; nec aliquibus civibus immunitates concedantur in fraudem & oppreſſionem reliquorum. Tam que collecta fuerint, in uſus reip. impendantur: non per luxuriam, largitiones, ſuſuſiam oſtentationem, aut inania diſſipentur. Denique providendum, ut erogationes redditibus reſpondent, & qua hi non pereant, à paſſimonia circumſiſis ſummibus non neceſſariis ſubſidium petendum.

§. 11. Quanquam autem ſummi imperantes ſubditos alere non teneantur, (niſi quod eorum, qui per immeritam aliquam calamitatem ſeipſos ſuſtenta- re non poſſunt peculiarem curam agere caritas jubet) tamen quia non ſolum ex bonis civium colligendi ſunt ſummi, civitati conſervandæ neceſſarii, ſed etiam robur civitatis in virtute & opibus civium conſiſtit: igitur iſtis, quantum in ſe, providendum erit, ut *res familiaris civium* glificet. Ad hunc finem facit civis diſponere, ut quantum fieri poteſt, uberem proventum ex terra & aquis capiant: ut

que

que apud ipſos proveniunt, materiis induſtriam adhibeant, aut quem ipſi commode laborem obire poſſunt, ab aliis non redimant: quod ſit, ſiquidem artes mechanicæ foventur. Maximi quoque eſt momenti mercaturam, & in regionibus maritimis navigationem excolere. Nec ignavia ſolum proſcribenda, ſed & ad paſſimonia revocandi civis per leges ſumarias, queſi ſuperflui ſummi prohibeantur, imprimis illi, per quos opes civium ad exteros tranſferuntur. Eſt majorem hæc, quam quævis leges efficaciam obtinent ſummorum imperantium exempla.

§. 12. Quia etiam ſanctas ac firmitas interna civitatum ex *unione civium* provenit, que quo accuratior fuerit, eo majore cum efficaciâ vis imperii per univerſum ſeſe civitatis corpus diſſipat: igitur ſummis imperantibus incumbit providere, ne in civitate factiones oriantur; neve quidam civis inter ſe peculiaribus pactis connectantur; neve omnes aut aliqui ab ullo alio, ſive intra ſive extra civitatem conſtituto, ſub quoſcumque obtentu, ſacro aut proſano, magis dependant, quam à legitimo ſuo principe, & in nemine plus ſibi præſtâti, quam in eodem reſpoſitum arbitrentur.

§. 13. Denique cum ſtatus civitatum inter ſe ſit pax factis inſida; ſummorum imperantium eſt curare, ut *virtus civium, peritiquæ armorum* alatur, & omnia, que ad vim repellendam requiruntur, mature parentur, munita loca, arma, milites, & rerum gerendarum nervus pecunia. Ulterio autem etiam poſita juſta belli cautâ nemo laceſſendus, niſi tuſiſſima aſſerit occuſio, & conditio civitatis commode id ferat. Eundem quoque ob ſinem coſiſſa & molitiones vicinorum accurate exploranda, & obſervanda ſunt; nec non amicitie & foederum præcaute contrahenda.

CAPUT XII.

De Legibus Civilibus in specie.

§. 1. **D**istinguidum quoque jam restat de particulis summi imperii in specie, & quæ circa eas peculiariter observanda occurrunt. Ubi primum locum occupant *leges civiles*, quæ sunt decreta summi imperantis civilis, per quæ civibus injungitur, quid in vita civili facere, quidve omittere debeant.

§. 2. Dicantur autem *leges civiles* duplici potissimum respectu; vel *respectu auctoritatis vel originis*. Priori sensu *leges civiles* vocari possunt omnes *leges*, juxta quas in foro civili jus redditur, undecunque demum illæ originem suam trahant. Posteriori sensu *leges civiles* dicuntur, quæ primo à voluntate summi imperii civilis profecta sunt, acque circa ea versantur, quæ jure naturali ac divino definita non sunt, sed ad peculiarem utilitatem singularum civitatum faciunt.

§. 3. Ceterum uti *legibus civilibus* nihil est faciendum, quod non *ad commodum resp.* referatur: ita cum *vitz civilis decori & tranquillitati* maxime expediat, *legem naturalem* à civibus probe observari: hinc summis imperantibus incumbit, isti vim acque efficaciam legis imperari. Nam apud plurimos moralium tanta deprehenditur malitia, ut neque manifesta legis naturalis utilitas, neque metus divini Numinis ei reverentia sufficiat. Quo igitur utrunque *vitz civilis honestas servari* queat, summum imperium efficere potest, *legibus naturalibus* vim legum civilium tribuendo.

§. 4. Constitit autem *vitz legum civilium in hoc*, ut præceptis de faciendo vel omitendo addatur *penalis poenalis*; sive ut definiatur, quæ poena in foro civitatis sit mansura cum, qui faciendâ omiserit, auferat

fecerit omitenda. Quæ sanctione poenali quæ destituuntur *leges naturales*, in foro humano impune violantur, salva tamen vindicta tribunalis divini.

§. 5. Præterea quia *vitz civilis indoles non fert*, ut quod quilibet sibi deberi arbitrat, propriam per violentiam exigat: inde & in eo legi naturali debentur *leges civiles*, quod ad ea, quæ ex illa debentur, hæc actionem accommodat, cujus vim illa in foro civili per subsidium magistratus exigi possunt. Quam vim quæ per *leges civiles* non acceptentur, ab injuris extorqueri non possunt, sed solo debentium pudore & conscientia flant. Solent autem *leges civiles* illis potissimum obligationibus actionem accommodare, quæ per expressa pacta inter homines contractæ sunt. Ceteris, quæ ex indefinito aliquo officio legis naturalis debentur, sere actionem denegant, ut esse materia, quæ virtutem suam exercere probiores mortalium; insignemque pararent laudem, si citra coactionem recte fecisse viderentur. Saepe etiam tanti non fuit visum negotium, ut ideo prætor fatigaretur.

§. 6. Cum etiam multa *lege naturali* indefinitè præcipiantur, adpactione in casibus arbitrio relicta: inde *lex civilis* ad decus & tranquillitatem civitatis ejusmodi *actionibus temporis, modum, locum, et personam* assignare, aliisque circumstantiis determinare, quandoque & premiis homines ad eas suscipiendas allicere solet. Si quid etiam in *lege naturali* obscuri sit, legis civilis est *explere*. Quam explicationem in agendo sequi cives tenentur: ut ut foreasse privata ipsorum opinio in diversum abeat.

§. 7. Cum etiam plurimæ actiones per *legem naturalem* ejusque judicio & arbitrio sint relicte, quas tamen in civitate uniformi modo temperari tranquillitatis & decoris publici interest: inde *leges civiles* ejusmodi actionibus & negotiis *certain formam* solent assignare; uti contingit in ultimis volu-

luntatibus, in conseruandis, & multis aliis. Ob eandem causam etiam leges civiles exercitium eorum iurium, que naturaliter competunt, circumscribere fuerunt.

§. 8. Debent autem ciues legibus civilibus, quantum aperte iuri diuino non repugnant, *obtemperare* non velut ex modo poenae metu, sed ex intrinseca obligatione, per ipsum jus naturale confirmata; quippe inter cuius precepta quoque est, legitimis imperantibus esse parendum.

§. 9. Denique non minus *peculiaribus iussu* summorum imperantium, quam legibus communibus ciues obtemperare debent. Ubi tamen obseruandum est, utrum summus imperans ciuem quid iubet facere tanquam *aliam ei pro priam*; an vero mandat suscipere nam *exaltationem aliam*, que propria imperantis esse debeat. Nam posteriori causa necessitate ab imperante adhibita extra propriam peccatum potest aliquid agere ciuis, quo parato ipse imperans peccat. Sed ut ciuis velit proprio nomine peccatum legi naturali & diuinae repugnans perpetrare, fieri recte non potest. Inde est, quod si in bello etiam iniusto ciuis iussu summi imperantis arma gerat, non peccat. Sed si eisdem iussu aliquis innocentem damnet, falsum testimonium dicat, calumniam alicui intenter, utique peccat. Nam ciuis militat nomine publico; sed proprio nomine iudicatur, accusatur.

CAPUT

CAPUT XIII.

De Jure vita ac necis.

§. 1. Summo imperio civili in vitam ciuium duplex illud quidem ad defensionem ciuitatis, hoc autem ad compescenda delicta.

§. 2. Cum enim saepe vis exterorum per vim fit repellenda, aut jus nostrum violenter ab ipsis vindicandum; licet utique summo imperio ciues ad hoc negotii compelli; ubi de industria non id agitur, ut ciues vitam amittant, sed duntaxat periculo mortis eorum vita exponitur. Quibus in periculis ut strenue & dextre seic ciues gerere possint, summum imperium exercere eos & preparare debet. Nulli autem ciui ejus periculi metu ad munia militaria sese inutilem reddere licet. Et qui militiae est adscriptus, hauquaquam assignationem ex foemidione deseret, sed ad extremum potius spiritum pugnabit; nisi intelligat imperantis voluntatem esse, ut potius vitam, quam locum conseruet; aut locus iste tanti non sit ciuitati, quam vita istorum ciuium.

§. 3. Directe autem vitam ciuibus adimere potest summum imperium ob atrocita delicta, & per modum poenae; que tamen & in alia hominis bona cadit. Quo loco de natura poenae quaedam in uniuersum eruat exponenda.

§. 4. Est igitur poena malum passionis, quod insignitur ob malum actionis; seu malum aliquod molestem, quod per modum coactionis & pro imperio iniuriam antepressi delicti alicui imponitur. Licet enim saepe alicui poenae loco imperentur quaedam actiones; in iis tamen spectatur id, quod laboriosa, &

& facienti moleste sint, quodque agenti passio quædam per eas inferatur. Invidis autem poena est infingenda, quia aliis illa non obtineret finem suum, qui est, acerbitate sua homines à peccatis detertere. Quem effectum non habent, quæ quis libens admittit. Denique poenæ rationem non habent mala, quæ in bello pugnare inter repugnandum inferuntur; quia non pro imperio: neque quæ per injuriam quis patitur; quia non intaitu antegressi delicti inferuntur.

§. 5. Sicuti autem libertas naturalis hoc habet, ut qui in ea constitutus præter Deum neminem habet superiorem, divinis tantum poenis sit obnoxius; ita cum introducto inter homines imperio hoc quoque imperantibus salus societatum attribuit, ut ipsi malo reprobatione maleiam subditorum coercere queant, quo plures homines secure invicem possint vivere.

§. 6. Esti autem in eo nihil videatur iniqui, ut malum patiantur, qui male egit: in poenis tamen humanis non simpliciter respiciendum est, quoddam malum sic perpetratum; sed & quæ *utilitas ex poena* possit provenire. Sicuti & nequaquam eo sine poenæ exercenda, ut lætus animus pascat, & voluptatem capiat ex dolore & supplicio lædenti; & quippe hæc voluptas plane fit inhumana, & socialitati repugnans.

§. 7. *Genius poenarum humanarum finis* est præcautio læsionum & injurarum; quæ provenit, si vel in melius emendatur, qui peccavit, aut alii ejus exemplo, ne deinceps velint peccare, vel si ita coercetur qui peccavit, ut non possit deinceps nocere. Id quod etiam ita potest exprimi; quod in poenis respiciatur vel utilitas ejus, qui peccavit; vel ejus, cujus intererat non fuisse peccatum, quique ad eo per peccatum læsus fuit; vel indistinctum quovilibet.

§. 8. Primum igitur in sumenda poena respiciuntur
utilitas

utilitas ejus, qui peccavit, dum dolore poenæ ipsius animus emendatur, & peccandi libido per eundem extinguitur. Quale genus poenæ etiam in plerisque civitatibus in suos domesticos exercere patribusfamilias relitum. Eo solo tamen sine ad mortem procedi posse non videtur; cum qui mortuus est, emendari nequeat.

§. 9. Deinde in poena versatur *utilitas ejus, qui læsus fuit*, ne tale quid in posterum ab eodem aut aliis patiantur. Quorum prius obtinetur, si vel tollatur, qui peccavit; vel vires nocendi, salvâ vitâ, ipsi adimantur; vel si malo suo dedocatur delinquere. Posterius autem obtinetur poena aperta & conspicua, cujusque adparatus ad terrorem aliis iocutiendum aptus sit.

§. 10. Denique in poena *utilitas* quoque *communis* quaeritur, dum nempe id agitur, ut ne, qui uni nocuit, aliis deinceps noceat, vel ut exemplo terrore ceteri à similibus peccandis abstinant. Quod pari modo atque prius obtinetur.

§. 11. Quod si porro tum fines poenarum, tum conditionem generis humani consideremus, adparet, non omnia peccata esse ejusmodi indolis, ut in *foro humano* ea puniri omnino conveniat. Inde poenis humanis eximuntur *actus more interni*, i. e. cogitatio delectabilis de peccato aliquo, cupiditas, desiderium, delinatio circa effectum; et si postea per subsequentem confessionem ad noticiam aliorum perveniant. Nam cum ejusmodi motu interno nemini noxa inferatur, nullius quoque hominis interest, ut ob eandem quisquam puniatur.

§. 12. Durum quoque nimis fore poenis humanis subjicere *minutissimos lapsus*, quos in isthac naturæ conditione non datur effugere, quantamcumque attentionem quis adhibere instituat.

§. 13. Præterea multos *actus dissimulant leges humanæ ob tranquillitatem civitatis, aut alias ob rationes*; puta, si spendiidior futurus sit actus, ubi ex intuitu poenæ non videatur susceptus, aut
L ubi

ubi operæ pretium non sit iudices inquietari, aut si obcurisimæ res sit discipulationis, aut si innotum plane malum circa convulsionem civitatis tolli noqueat.

§. 14. Denique & à poena humana eximi necesse est illa *vitia animi*, ex corruptione mortalium communi resistentia, quibus frequenter reperitur, ut defurari essent, quibus imperaretur, si severis illa poenis placere velis, quosque in enormes actus non eruperant: uti est ambitio, avaritia, inhumanitas, ingratus animus, hypocrisis, invidia, superbia, iracundia, simultas, & similia.

§. 15. Neque tamen si quæ peccata sint patrata poenis humanis idonea, semper necessum est poenam exigi. Quin aliquando contingit, ut delinquentibus recte peccari *venia* fieri possit. Id quod tamen circa graves causas fieri non debet. Inter quas sunt, si fines poenarum in certo casu non videantur necessarii, aut si venia majorem quam poena producere utilitatem sit idonea; aut si fines poenarum alia via commodius obtineri possint. Item si qui deliquit alleget sua aut sibi consuetudinem exitiâ in reprobis. merita, peculiari premio digna, aut si ab alia quâpiam insigni re commendetur, puta, à raro aliquo artificio; aut si spes sit fore, ut peccatum illud egregius factis elutur: præsertim tibi aliqua ignorantia, licet non plane inculpabilis, interveniat, aut si particularis ratio legis in aliquo facto cessaverit. Sæpe quoque ob multitudinem peccantium venia est danda, ne supplicis civitas exauriatur.

§. 16. *Cruentitas* autem *delictorum* æstimatur ex objecto in quod peccatum fuit, prout illud nobile & preciosum habeatur: item ex effectu, prout malum aut parum damni in temp. inde redundat; & denique ex pravitate intentionis, quæ ex variis indicis colligitur; puta, si facile potuit resistere causis, quibus quis ad peccandum fuit impulsus; aut si præter communem rationem peculiaris quædam accessit,

cessit, quæ à peccando debebat absterre; aut ubi circumstantiæ singulares factum aggravam; aut si animus quis habuerit idoneum ad resistendum peccatorum illecebris. Sed & considerari solet, in primis quis, an aliorum exemplo seductus, semel, an sapius, & post constantis frustra admonitiones quis peccaverit.

§. 17. Quod tamen *penæ genus*, & quantum præcise singulis peccatis sit infligendum, poenæ summum imperium civile est definire: quod heic unice utilitatem respiciat. præ oculis habere debet. Unde fieri potest & solet, ut eadem poena imponatur duobus delictis inæqualibus. Nam quæ æqualitas iudicibus circa reos observanda præcipitur, illa intelligenda est de reis, qui idem specie delictum commiserunt, hæcenus, ut quod in uno vindicatur delictum, alteri circa gravissimam causam condonari non debeat. Esti autem quantum fieri potest, homo in hominem lenior esse debeat: interdum tamen poenas exasperari fasus civitatis, & securitas civium jubet: puta, si contra gliscientia vitia asperiore medicina opus est; aut ubi delictum aliquod resp. sic perniciosissimum. Id autem omnino observandum circa magnitudinem poenarum, ut illæ tantæ sint, quantum sufficiant ad reprimendam libidinem mortaliæ, quæ ferantur in peccatum, in quod poenæ constituuntur. Tum etiam, ne exigantur graviores poenæ, quam legibus designat sunt; nisi atrociores circumstantiæ factum aggravent.

§. 18. Quia tamen eadem poena non omnes æque afficit, adeoque apud omnes non parem effectum producit circa reprimendam peccandi libidinem; inde tam in generali poenarum designatione, quam earundem ad singulos applicatione recipienda est *persona ipsius delinquentis*, & in eadem illæ qualitates, quæ sensum poenæ augere vel minuire possunt; puta, ætas, sexus, status, opes, vires & similia.

§. 19. Porro uti ob alienum delictum in foro humano poena proprie dicta nemo potest affici: ita

si ab universitate aliqua delictum sit admittum, eo non tenebitur, qui in id non consenserit. Atque inde isti dissentienti nihil poterit eripi, quod nomine & beneficio universitatis non obtinebat. Esti ex occasione puniæ universitatis & innocentes incommodum sentire soleant. Expirant quoque delicta universitatum, quando nemo amplius superest eorum, quæ consentientibus & cooperantibus illud delictum fuit paratarum.

§. 20. Id tamen frequenter contingit, ut alienum delictum occasionem præbeat, ex qua in alios incommodum proveniat, aut bonum antea speratum intercipitur. Sicuti bonis parentum ob delictum confiscatis ad paupertatem redeuntur etiam innocentes liberi. Et reo aufugiente fidejussor solvitur multam cogitur, non ex delicto, sed quia in talem eventum ultro sese obligavit.

CAPUT XIV.

De Existimatione.

§. 1. **E**xistimatio in genere est valor personarum in vita communi, secundum quem apud sunt alius personis exquiri aut comparari, eisque vel antehaberi, vel postponi.

§. 2. Dividitur illa in simplicem & involutam. Uterque consideratur vel inter eos, qui in naturali libertate, vel qui in statu civili invicem degunt.

§. 3. Existimatio simplex inter eos, qui in naturali libertate vivunt, in hoc positivum consistit, ut quis talem se ferat, & pro tali habeatur, quicum agi queat tanquam cum viro bono, & qui cum aliis ad præscriptum legis naturalis vivere sit paratus.

§. 4. Atque isthæc integra tamdiu habetur, quo-
ad

CAPUT XIV.

ad quis notidum per malitiosum aut enorme facinus sciens volensque dolo malo legem naturæ adversus alios violavit. Inde & naturaliter quilibet pro bono viro habetur, donec contrarium probetur.

§. 5. Eadem existimatio diminuitur per facinora enormia contra legem naturalem malitiose parata; quæ efficiunt, ut majore circumspeditione opus sit, si quis cum tali agere velit. Ea tamen macula elai potest præstita ultero damni dati reparatione, & edito feræ poenitentia documento.

§. 6. Consensit eandem penitus vitæ genus & institutum, directe spectans ad alius promiscue nocendum, & rem ex manifestis aliorum injuriis faciendam. Cujus farinae homines quamdiu respicere volunt, tanquam communes hostes possunt tractari ab omnibus, quos ipsorum malitia illo modo potest tangere. Reparare tamen hi existimationem possunt, ubi præstita refectione damni, aut obteata condonatione, honestum vitæ genus, vicioso ejurato, subierint.

§. 7. Existimatio simplex intra civitates degentium est, qua quis juxta leges & mores civitatis pro vicioso ejusdem membro non fuit declaratus, & aliquo numero esse intelligitur.

§. 8. Isthæc in civitate deficit vel ex vero statu, vel ex delicto. Prius contingit duplici modo; vel ut stans ille in se naturaliter nihil turpe habeat; vel ut cum vitio, aut saltem ejus opinione sit conjunctus. Illud contingit in quibusdam civitatibus, ubi servi nullo numero sunt. Hoc circa lenones, meretrices, & similes obtinet; qui quamdiu publice tolerantur in civitate, communi quidem detestatione fruuntur, honestorum tamen hominum consortio excludendi. Quod idem contingit quibusdam circa foeda aut villia, licet naturaliter non viciosa, occupari.

§. 9. Ex delicto autem eadem plane deficit, quando quis juxta leges civiles ob certum delictum infamis notatur; idque ut vel morte simul plectatur, & sic memoria ejus noceat, vel ut civitate expellatur, vel ut in

civitate retinetur tanquam infame & putridum membrum.

§. 10. Id autem manifestum est, existimationem simplicem, seu *naturalem honestatem non posse aliter esse nisi ex more arbitrio summorum imperantium*. Cum id nullo modo ad utilitatem civitatis facere, adeoque in ipsos nullo modo collatum intelligi possit. Sic uti nec vera infamia videtur contrahi posse, dum quis iusta civitatis per modum nudi ministri exsequitur.

§. 11. *Existimatio intensiva est, secundum quam persone, alias quoad existimationem simplicem æquales, sibi invicem præferuntur, prout uni præ altero infunt, quis alicuius animi ad exhibendum honorem permoveri solent*. Est autem *hæc* proprie significatio iudicii nostri de alterius præstantia.

§. 12. Hæc existimatio intensiva considerari potest vel *inter eos, qui in naturali vivunt libertate, vel inter cives ejusdem republicæ*. Deinde expendenda sunt ejusdem *fundamenta, & quidem prout producunt vel aptitudinem duntaxat ad honorem ab aliis expectandum, vel sui stricti dictam, quo idem ab aliis tanquam debitus postulari queat*.

§. 13. *Fundamenta intensiva existimationis in genere continentur omnia illa, quæ insignem perfectionem & præstantiam habent, aut eandem judicantur arguere, & quidem talem, cujus effectus cum sine legis naturalis aut civitatum congruit*. Uti sine perispiacia mentis, & capacitatis varias scientias & artes addiscendi, acere iudicium in rebus gerendis, animus firmus, & per externa inconcusus, illecebrisque ac terroribus superioe, eloquentia, forma & dexteritas corporis, bona fortunæ, & inprimis res egregie gestæ.

§. 14. Hæc tamen omnia non producant nisi *jus imperfectum* seu aptitudinem ad habendum ab aliis honorem & venerationem. Unde si quis eundem aliis etiam bene meritis denegaverit, non injuriam facit, sed duntaxat ob inhumanitatem & velut in-

civ-

civilitatem male audit. Sed *jus perfectum* ad habendum ab altero honorem, aut ejus insignia, provenit vel ex imperio, quod quis in illum obtinet, vel ex pacto cum eodem esse super se inito vel ex lege per communem dominum lata aut approbata.

§. 15. *Inter principes autem & integros populos præ eminentia & præcedentia solet allegari potentissimum antiquitatis regni & familiar, amplitudo & opulentia ditiorum, & potentia; qualitas potestatis, qua quis imperium in suo regno obtinet; & splendor tuius*. Quæ tamen omnia per se non pariunt jus perfectum ad præcedentiam adversus alios reges populosve, nisi pacto aut concessione horum istud quæsitum fuerit.

§. 16. *Inter cives autem gradus dignitatis designare solum imperantis est; qui tamen hæc recte cuiusque præstantiam, & ad conferenda in rebus, merita aptitudinem respicit*. Quem autem iste civi dignitatis gradum assignaverit, cum recte hic contra convices suos tueretur: nec minus eodem ipse adquirecere debet.

CAPUT. XV.

De Potestate summi Imperii in bona civitate contenta.

§. 1. Qualemadmodum ubi bona abs summis imperantibus in civis profecta sunt, in istorum arbitrio est, quid hi in ea juris obtineant; ita in ea bona, quae civis propria sibi industria, aut alio modo plene quaesiverunt, *triplex* potissimum jus, ex indole civitatum refulsans, & ad harum finem necessarium, summis imperantibus competit.

§. 2. Primum jus in eo consistit, ut civibus illi possint *legis praescribere* circa usum eorundem ad utilitatem Civitatis attemperandum, aut circa modum, qualitateque possessionum, utri & rationem transferendorum in alios bonorum, & quae sunt ejus generis alia.

§. 3. Alterum jus in hoc consistit, ut possit particularum nomine decepti, aut *testis* nomine decipere. Cum enim civium vita & fortunae per civitatem sint defendenda, oportet ut hi conferant, unde sumus ad eum finem necessarij tolerentur. Sic ut valde impudens sit, qui defensionem quidem & commoditatem civitatis frui vult, & tamen nihil operae aut rei ad eandem servandam conferre. Esti haec merito prudentes sese rectores ad querulum vulgi ingenium attemptent, & ut quam minimo cum sensu ista corrigari queant, laborent; imprimis aequalitatem observando, & modica potius, ac varia, quam grandia ac uniformia exigendo.

§. 4. Tertium jus est *dominium eminentis*, quod in eo consistit, ut urgente reip. necessitate bona subdi-

ti cujuspiam, quibus praesens tempus maxime opus habet, ad usus publicos arripit & adplicari queant; licet ista longe superent ratam partem, quam is ad summas reip. conferre tenebatur. Ob quam tamen rationem illi civi, quod excedit, de publico, aut ex collatione ceterorum civium, quantum ejus fieri potest, refundi debet.

§. 5. Praeter haec tria jura in multis civitatibus dantur peculiariter *bona publica*, quae patrimonium reip. aut regni solent appellari. Quod alicubi iterum distinguitur in *patrimonium principatus, & reipublicae*, seu in *sacrum, & ararium*. Quorum prius destinatum est ad sustentationem regis, ejusque familiae; posterius ad publicas utilitates regni. Circa prius rex habet usumfructum, & de fructibus inde provenientibus pro suo arbitrio disponere potest. Circa posterius autem administratoris munus obit, idemque usus, quibus destinatum est, adplicare debet. Neutrum nisi consensu populi alienare potest.

§. 6. Multo minus autem, qui regnum non habet in patrimonio, totum regnum, aut ejus partem *alienare* potest, nisi accedat consensus populi, & posteriore casu, etiam peculiariter consensus partis alienandae. Sicuti nec vice versa membrum aliquod a civitate invicita sese abrumperet potest, nisi per vim externorum hostium in eam sit redactam conditionem, ut aliter nullo modo salvum esse queat.

CAPUT XVI.

De Bello & Pace.

§. 1. **Q**uanquam id legi naturali maxime sic conveniens, ut homines pacem invicem agitent, ulro ea præstando, quæ debebant; imo pax ipsa sic status homini quatenus à brutis distinguitur peculiaris: aliquando tamen ipsi quoque homini bellum sit licitum, & quandoque necessarium, quando nempe per alterius malitiam nostra servare, aut jure nostro potiri citra vim adhibere nequimus. In quo ipso tamen prudentia, & humanitas suadet, ut ne ad arma eamus, ubi ex injuriarum nostrarum perfectione plus mali in nos nostroque quam boni fit redundaturum.

§. 2. *Falsa cause*, ob quas bellum suscipi possit, hæc relictæ, ut nos & nostra servemus ac tueamur contra injuriam aliorum invasionem, aut ut, quæ nobis debita ab aliis exhiberi renouantur, asseramus, aut injuriæ jam illatæ reparationem & cautionem in posterum obtineamus. Ob priorem causam quod geritur *bellum defensivum*: quod ob posteriores *offensivum* dicitur.

§. 3. Neque tamen contentum, ubi quis sese læsum arbitrat, ad arma est decurrendum: imprimis ubi adhuc dubii aliquid circa jus aut factum occurrit: sed tentandum, tum *amicæ viæ* res possit componi; pura, colloquio inter partes instituto, provocatione ad arbitros facta, aut re forti commissa. Præcipue autem hæc viæ tentanda illi, qui petit; quippe cum possessionem cum aliquo titulo favor utriusque comitetur.

§. 4. *In*

§. 4. *Injuste* porro bellorum *cause* vel *aperte* tales sunt, vel *colorum* aliquem licet dilatum admittunt. Illæ ad duo potissimum capita referuntur, avaritiam & ambitionem, seu habendi, & dominandi libidinem. Hæc variaz sunt; puta, metus ex opibus & potentia vicini, utilitas jure destituta, amor sedes meliores parandi, denegatio eorum, quæ ex simplici aliqua virtute debebantur, stoliditas possessoris, cupido extinguendi jus alterius legitime questum, quod nobis paulo molestius videtur: & similia.

§. 5. Esti autem *modus agendi in bello* maxime proprius sit vis & terror: non minus tamen adversus hostem fraude ac dolo uti licet, modo fides data non ladeatur. Inde hostem licet decipere sermone assertivo, seu per falsas narrationes: nequaquam autem per promissa aut pacta.

§. 6. Circa vim, quæ in bello adhibetur adversus hostem ejusque res, distinguendum est inter id, quod *hostis sine insuria pati potest*, & quod *ipso facta humanitate nos inferre possumus*. Qui enim hostem sese mihi declaravit, cum in hoc ipso sit professio extrema mala mihi intentandi, eo ipso quoque quantum in se mihi indulget facultatem adversus se in infinitum. Humanitas tamen jubet, ut quantum armorum imperus patitur, non plus mali hosti inferamus, quam defensionis aut juris nostri vindicatio, & in posterum securitas requirit.

§. 7. Solet bellum dividi in *solemne* & *minus solemne*. Ad illud requiritur, tum ut geratur auctor utriusque eo, qui summum habet imperium, tum ut præcesserit indictio. Minus solemne est, quod denunciatum non est, aut quod in privatos geritur. Quo etiam pertinent bella civilia.

§. 8. *Fas bellum movendi in civitate* uti est pene eum, qui summum habet imperium: ita istud usurpare citra delegatam ab illo facultatem supra mensuram magistratus est, etiam ubi hic conjicit, summæ potestati, si

cod-

confuleretur, placitum heic & nunc bellum geri. Eri omnibus, qui alicui provincie aut loco manito, cum copiis militariis præficerentur, ex fine meritis sui id quoque injunctum intelligitur, ingructem hostem quovis modo à locis suis commissis repellere; ut tamen non temere bellum in ditionem hostilem transferant.

§. 9. Cæterum uti qui in naturali libertate vivit, ob injurias tantum abs se patrasse bello potest peti: ita in civitate sæpe bello *invaditur* *rector civitatis*, aut *tota civitas*, nisi iste autor injuriæ non fuerit. Sed ut recte hoc fiat, necessum est, ut injuria ita aliquo modo in illum transferat. Ac rectores quidem civitatum ex injuriis per antiquos cives, aut qui recens ad eos confugiant, patrasse participant, si *passi* fuerint eas perari, aut si *receptam* præstent. Ut patientia sit culpabilis, requiritur, ut quis & sciat delinqui, & potest prohibere. Sciri autem à rectore civitatis præsumitur, quæ à civibus aperte & frequenter fiunt. Facultas prohibendi semper præsumitur, nisi ejus defectus manifeste præbetur. Ut tamen, qui noxium ad se confugientem potest dimittere declinandæ causæ recipit & protegit, bello peti posse, id magis ex peculiari pacto inter vicinos & locos, quam communis aliqua obligatione provenit; nisi iste profugus apud nos hostilia in eam civitatem, quam deseruit, machinetur.

§. 10. Sed & illud inter gentes receptum, ut pro debito civitatis proprio, aut quod justitiam requisitam non administrando in se derivavit, singulorum civium bona teneantur hærentes, ut extranei, quibus debentur, isti apud se deprehensis manus incipere queant: ita tamen ut civibus, quibus hoc modo sua eripiuntur, refugio sit procuranda ab illis, qui debentur contraxerunt. Quales executiones solent vocari *repræfalsæ*, quæ frequenter sunt bellorum præludia.

§. 11. Bellum gerere potest non solum *quilibet* pro

pro se, sed & unus *pro altero*. Quod tamen ut recte fiat, requiritur in eo, pro quo bellum geritur, justa causa; in auxiliatore autem probabilis ratio, cujus intuitu pro isto in alium hostilia exercere queat. Inter eos autem, pro quibus non solum possumus, sed & debemus arma sumere, primo loco sunt subditi nostri non universi solum, sed & singuli; modo ex hocce civitas non evidenter majoribus malis sit involvenda. Sequuntur loci, in quorum fodere id conprehendum est. Qui tamen non modo civibus nostris cedunt, ubi ipsi eodem tempore auxilio opus habent, sed & apud eosdem iusta belli causa, & aliqua prudentia in bello suscipiendo præsupponitur. Hos excipiunt amici, nisi peculiariter id ipsis non sit promissum. Denique ubi nulla alia ratio est, vel sola communis cogitatio sufficere potest, ut inique oppressæ, nostra auxilia implorantem, quantum commode facere possumus deseruam easmus.

§. 12. *Licentia* in bello eoque se extendit, ut quamvis quis cædes parando aut res validando atque eripiendo, ultra quam humanitas admiserit, sit grassatus: gentium tamen opinio pro infamia, & quem honesti viri aversari debeant, non habetur. Nisi quod cultiores gentes modos quosdam nocendi hostibus viles habent; pura, veneno uti, aut aletis civis militetque in dominorum cædem conampere.

§. 13. *Res* mobiles in bello tunc demum *capte* intelliguntur, quando persecutionem hostilem effugerunt; immobiles autem, quando ita à nobis detinentur, ut hostem inde accendi sit facultas. Esi ut prioris domini jus ad eas res recuperandas placeat exigatur, necellum fit, ut per subsequens pactum omni præfentioni renanciverit. Alias enim vi partem vi licet iterum eripere. Cæterum uti maiores autoritate civitatis belligerant: ita que ipsi hostibus eripiunt, proprie civitati, non sibi acquirunt. Esi possunt

passim receptum, ut mobilia, præsertim quæ non sunt magni pretii, militibus qui ceperunt relinquuntur per convenientiam, aut præmii, vel quandoque stipendi loco; aut ut aliciantur, qui citra necessitatem sanguinem suum locare velint. Quando autem res captæ iterum hosti eripiuntur, immobiles quidem ad antiquos dominos redeunt; nec minus mobiles debebant; et si apud plerisque populos hæc militibus in prædam concedantur.

§. 14. Solet denique *belli adquisitæ* etiam *imperium* tam in singulos, quam in integros populos victos. Quod tamen ut fiat legitimum, & conscientias subditorum stringat, necessum est, ut victi victoris fidem dederint, & hi hostilem statum, animamque adversus illos evertant.

§. 15. Suspenduntur actus bellici per *inducias*, quæ sunt conventio, per quam ad tempus, manente belli statu ac line, ex qua bellum fuit ortum, bellicis actibus offensivis est abstinentium; quibus elapsis; si interea pax coierit, cetera novam indicationem ad hostilitatem reditur.

§. 16. Possunt autem *inducie dividi* in eas, quæ ineantur subsistentibus in expeditione exercitibus, recentoque bellico adparatu; quæ ad modicum sere tempus sumuntur; & inter eas, quibus adparatus bellicus utrinque dissolvitur. Hæc in satis longum tempus iniri possunt & solent, & plenæ pacis faciem gerunt, ac aliquando etiam pacis vocabulo insigniuntur cum adjectione certi temporis. Nam alias regulariter omnis pax æterna est, seu in perpetuum exstringit controversias, ob quas bellum constatum erat. Quæ autem solent vocari *inducie tacite*, nullam continent obligationem, sed partes ibi pro lubitu utrinque quiescunt, & ad actus bellicos, quoadcupque placitum fuerit, procurrere iterum possunt.

§. 17. Pe-

§. 17. Penitus autem tollitur bellum, fancita per summos utrinque imperantes *pacis*; cuius leges & conditiones definire uti est penes pacificentes; ita illæ fideliter & convento tempore executioni dandæ & servandæ sunt. In cuius rei firmitatem non modo iurjurandum solet interponi, & obsides dari; sed & sæpe alii, inprimis qui paci conciliandæ interveniunt, eius observationem præstantiam recipiunt, auxilio promisso ei, qui contra leges pacis ab altero læsus fuerit.

CAPUT XVII.

De Fœderibus.

§. 1. **B**elli juxta ac pacis temporibus inferuntur *fœdera*, seu pacta inter summos utrinque imperantes inita. Illæc *intuitu materis possunt dividi* in ea, quæ constituent de aliquo officio invicem præstando, quod jam antea lege naturali præcipiebatur; & quæ officis legis naturalis aliquid superaddunt, aut saltem eadem, ubi indefinita videntur, ad certi quid determinant.

§. 2. Ad priorem classem referuntur fœdera, quibus de simpliciter duntaxat humanitate exercenda, aut noxa non inferenda convenitur. Quo pertinent & ea, quibus simplex duntaxat amicitia citra peculiaritatem præstationem sancitur. Aut quibus jus hospitii, aut commerciorum quatenus id naturali lege debetur, stabilitur.

§. 3. Posterioris classis fœdera sunt vel *æqualia*, vel *inequalia*. Illa sunt, quæ utrinque eodem se modo habent; seu quando non solum æqualitatem

trinque promittuntur, simpliciter aut observata proportionem virum; sed & æquali modo, ita ut neutra pars præ altera fit deterioris conditionis, aut alteri obnoxia.

§. 4. Inæqualia sunt, quando vel inæquales præstationes invicem exhibentur, vel altera pars est deterioris conditionis. Promittuntur autem inæqualia vel à federato digniore, vel à minus digno. Prius fit, si potentior auxilia promittat alteri, nec restipuletur, aut si majori proportionem quam alter promittat. Posterius contingit, si federatus inferior plura teneatur præstare, quam ab altero recipit.

§. 5. Eorum, quæ à federato inferiore præstantur, quædam sunt *conjuncta cum immunitate summi imperii*: puta, si conventum sit, ne inferior focus partem aliquam summi imperii exerceat, nisi cum consensu superioris. Quædam autem *summum imperium non diminuant*, licet ad junctum habeant aliquid onus transitorium, seu quo simul & semel licet desungi; puta, si ex federe pacis alter teneatur stipendium solvere alterius militibus, belli summs restituere, certam summam pecunie solvere, moenia diruere, obsolescere dare, naves, arma tradere, &c. Immo nec quævis perpetua onera summum imperium diminuant. Qualia sunt: eodem cum altero amicos & hostes habere, sed non reciprocè; ne liceat certis locis munitiones extrahere, ne ad certa loca navigare, &c. Item si unus sociorum alterius focii majestatem coarctare teneatur colere, seu reverentiam quandam ipsi exhibere, & sese ad ejusdem placitum modeste atterperare.

§. 6. Cæterum foedera tam æqualia quam inæqualia variis ob causis solent contrahi: inter quas æquissimam foederum speciem produciunt, quæ ad conjunctionem aliquam perpetuam

am plurium civitatum spectant. Frequentissima autem sunt, quæ ad auxilia in bello defensivo aut offensivo præstanda, aut ad commercia regenda pertinent.

§. 7. Celebris quoque est divisio foederum in *realia & personalia*. Quorum hæc sunt, quæ cum rege intuitu persone ipsius inveniunt, eoque defuncto simul expirant. Illa vero sunt, quæ non tam ipsius regis, populiye rectorum ut salium, quam reipubl. & regni intuitu contrahuntur, ac perdurant, illis licet mortuis, qui eorundem auctores fuerant.

§. 8. Conjuncte foederibus sunt *spontiones*, quæ proprie vocantur ista pacta, quæ à ministro summæ potestatis circa negotia ad eandem spectantia sine ipsius mandato inveniunt. Quibus uti summus imperans non tenetur, nisi postquam eadem rata habuerit: ita si minister eandem absolute contraxerit, & rati habito secuta non fuerit, ipse viderit, quomodo satisfaciat illis, qui ejus fidem secuti inanimis pactis deceperit.

CAPUT XVIII.

De Officiis Civium.

§. 1. **O**fficium civium est vel *generale*, vel *speciale*. Illud oritur ex communis obligatione, qua isti imperio civili sunt subiecti. Hoc vero ex peculiari munere & functione, quæ per summam imperium singulis est juncta.

§. 2. Officium generale civium respicit vel *estates civitatis*, vel *totam civitatem*, vel *concives*.

M

§. 3. *Religio*

§. 3. *Reſtoribus civitatis civis debet reverentiam, fidelitatem, & obſequium.* Cui conjunctum eſt, ut idem præſenti ſtatu adjuſcæ, neque ad res novandas animum adjiciat, neque alteri cuivis adhaereat magis, eundemve admiretur & veneretur; neque bene ac honorifice de iuſdem, & eorum acſionibus ſentiat, atque loquatur.

§. 4. *Erga totam civitatem officium boni civis eſt, ut ejus ſalute & incolumitate nihil habeat carius; ut vitam, opes, fortunaſque ſuas ad eandem ſervandam liberè offerat: ut ad eandem illuſtrandam, ejuſque comoda promovenda omnes ingenii & induſtriæ nervos intendat.*

§. 5. *Erga concivos civis officium eſt amice & pacifice cum illis vivere, commodum ſeſe ac facilem præbere, nec moroſitate aut perſyciacia ſua turbas dare; cæterorum commodis non invidere, aut eadem intervertere.*

§. 6. *Specialis officii vel per univerſam ſeſe temp. velut diſſiſundit, vel circa certam duntaxat partem occupantur.* Circa quæ omnia hoc generale præceptum habetur; ne quis ullum officium in rep. affectet aut ſuſcipiat, ad quod ſeſe ineptum apprehendit.

§. 7. *Qui conſilio ſuo reſtoribus civitatum adſunt, in omnes reip. partes aciem mentis convertant; quæ ex iſta reip. videluntur eſſe dextre, & fideliter circa affectus ac pravos reſpectus exponant; ſalutem reip. in omnibus conſiliis pro ſcopo habeant, non proprias opes, aut potentiam; pravis affectibus principum aduloſo non veſlicemur; factioſibus & coſtioneſibus illicitis abſtineant: nihil quod dici oportet diſſimulet, nihil quod cæteri oportet eliminare: exterorum corruptionibus impenetrabiles ſeſe præbent; & privatis ſuis negotiis aut voluſtatibus publica negotia non poſthabeant.*

§. 8. *Qui publice conſtituti ſunt ad ſacra obeunda, in iuſdem gravitatem & attentionem adhibeant, vera de cultu Numiniſ dogmata proponant, eorum quæ ipſi docent*

cent populo ſeſe conſpicuum exemplar exhibent, nec pravitate morum muneri ſuo dignationem, doctriæ pondus detrahant.

§. 9. *Quæſ publice injunctum variarum ſcientiarum animos civium imbuerent, nihil falſi aut pernicioſi doceant: vera autem ita tradant, ut auditores iſis attentantur non tam ad ſuetudine audiendi, quam quia ſolidas eorundem rationes perſpexerunt: omnia dogmata ad ſocietatem civilem turbandam directæ fugiant; omnem ſcientiam humanam inanem habeant, ex qua nulla in vitam humanam & civilem utilitas redundat.*

§. 10. *Qui juri dicando præſtantiuntur, quibuſvis facilem acceſſum præbeant, plebem ab oppreſſionibus potentiorum protegant; juſ æque pauperi & humili, quam potenti & gratioſo dicant; lites ultra neceſſitatem non extrahant; à corſpelitis abſtineant; in cognofcendis cauſis diligentiam adhibeant, omneſque affectus ſinceritatem judici corumpentes ſeponant; recte faciendò neminem timeant.*

§. 11. *Quibus armorum cura commiſſa, militem diligenter & tempeſtively exerceant, & ad tolerandos militiæ labores firmen; diſciplinam militarem ſeram retinere habeant; milites hoſti jugulandos tam non obſciant; annonam & ſtipendium quantum in ſe promte procurent, nec de eo quidquam interverant; milites ſemper ut reip. ſaveant, curent nec unquam eo ſibi adverſus tempubl. concilient.*

§. 12. *Milites contra ſtipendiis ſuis conceſſi ſunt; ab expilandis & vexandis paganis abſtineant; labores pro tuenda rep. libenter & ſtrenue obeant; pericula per temeritatem non arceſſant, per ignaviam non deſugiant; fortitudinem in hoſtem, non in commiſſiones, offentent, ſtationem aſſignatam malecule defendant; honeſtam mortem turpi fugæ & vitæ præferant.*

§. 13. *Quorum opera civitas apud exteros utitur, cauti ſunt & circumſpecti, inania à ſolidis, vera à fabuloſis diſcernere callidi, ſecretoꝝum tenaciſſimi, pro utilitate ſuæ civitatis adverſus quæſlibet corruptiones obſtinati.*

§. 14. *Qui opibus civitatis colligendis aut dispensandis præsumunt; caveant ab omni non necessaria acerbitate, nec ob proprium quæsitum, aut per penuriantiam vel malignitatem animi oneris quid adiciant; publici nihil intervertant; quibus de publico quid solvendum, illis citra moras non necessarias satisfaciant.*

§. 15. *Darat autem civium speciale officium, quamdiu in ea functione, ex qua illud profluit, sunt constituti: qua ubi abeunt, & illud expirat. Generale itidem darat, quamdiu cives sunt. Cives autem esse desinant, vel si consensu expresso aut tacito civitatis discedant, & alibi sedem fortunarum figant: vel si ob delictum in exilium ejiciantur, & jure civitatis priventur; vel si hostica vi oppressi in victoris ditionem concedere adigantur.*

FINIS.

SOLIDEO GLORIA.

*Books Printed for, and to
be sold by John Creed.*

TITI LIVII qui extant Historiarum Libri. In duobus Tomis Correctis & Emendatis.

Opuscula *Mythologica, Esbica, & Physica.* Græce & Latine. *Palæphatus, Heraclitus, Anonymus, Phurantus, Sallustius, Ocellus Læcæus, Timæus locrus. Demophilus, Democritus, Secundus, Sextius Pythagoricus, Theophrasti Characteres, Pythagoricorum fragmenta. Heliodori Larissæ Optica.*

Ἀρθροῦνικα Ῥοδία Περιπαιρητικῶν φιλοσοφικῶν Περὶ φερῶν τῶν Ἡθικῶν Νευμαχείων. Andronici Rhodii Ethicorum Nichomacheorum Paraphrasis. Cum Interpretatione Danielis Heinsii, Cui subjungitur ejusdem Libellus Περὶ τῶν ἠθῶν, id est, de Animi Affectionibus.

Platonis de rebus Divinis Dialogi Selecti Græce & Latine, Socratis Apologia, Cræto, Phædo, E Libb. Legum Decimus, Alcibiades Secundus, de Religione, de Justo, de Animæ Immortalitate, de Dei Existentiâ, de Precibus; In commodas Sectiones dispertiti; Annexo ipsarum Indice.

Samuelis Pufendorf Elementorum Jurisprudentiæ Universalis Libri II. Unâ cum Appendice de Sphæra Morali, & Indicibus.

De

De Principiis Juris Naturalis Enchiridion. Au-
ctore *Gulielmo Grotio* JC^{to} Delpheni.

Jo. Barclaii Argensis. Cum Clave, hoc est,
nominum propriorum elucidatione olim
quidem edita.

Petri Molinai P. F. Παύση. Poëmatum Li-
belli Tres. I. Hymni in Symbolum Apo-
stolorum. II. Ecclesiæ Gemitus. III. Syl-
va Variorum. Huic editioni accessit man-
tissa aliquot Poëmatum.

Petri Molinai P. F. Παύση. Incrementum.
Gualteri Charletoni Oeconomia Animalis, No-
vis in Medicina *Hypothesibus* superstructa &
Mechanice explicata. Accessere ejusdem
Disseratio Epistolica, de Ortu Animæ Hu-
manæ; & *Consilium* Hygialticum.

Magna & Antiqua *Charta*, Quinque Portuum
Domini Regis & Membrorum Eorundem.

Richardi Crashtavi Poëmata & Epigrammata,
Quæ scripsit Latina & Græca, Dum *Aula*
Pemb. Alumnus fuit, & Collegii *Petr.* Socius.

Joa. Schuleri Exercitationes ad Principiorum
Philosophiæ *Renati Des Cartes*, Partem 1^{am}.

Publii Terentii Comædiæ sex, Quibus accedunt
Notæ Marginales Joh. Min-Ellii.

Catechis Ecclesiæ Anglicanæ, Una cum precibus ali-
quot selectis in utrumque Regiæ Scholæ *Burienfis*.

Clavis fidei, or the Key of Faith. Written in Latine by
John Ellis D.D. and Rector of *Whitfield* in the County
of *Oxford*. And propounded by him in Publick Le-
ctures upon the Apostles Creed, to the Students of
Halls Hall in the Univerfity of *Oxford*. Faithfully
translated into English by *W. F.* for the good and bene-
fit of the ingenious Reader, as an help to build him
up in his most holy Faith.

